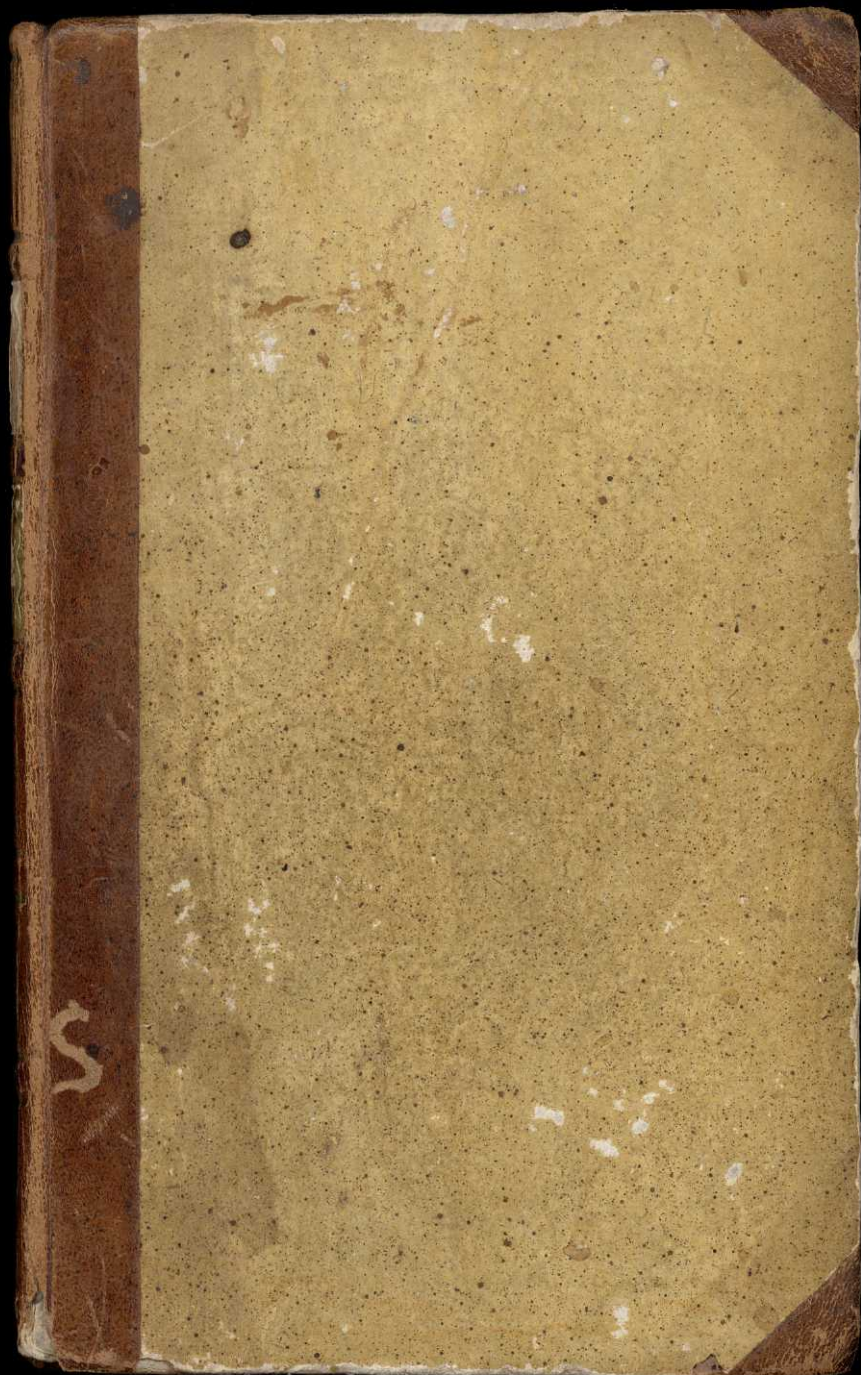

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

S

Centralbiblioteket

Tidskr.

Sv.

Ex A

N:o II. 12 & 13.

LÄSNING

I

BLANDADE ÄMNER.

--- from sounds to things ---

POPE.

STOCKHOLM,

TRYCKT HOS HENRIK A. NORDSTRÖM,

1798.

INNEHÅLL:

1. *Difa*. Skaldebref. Fragment. sid. 1.
2. *Herrar Originalerne*. Skalde-bref til
Rosalie. 22.
3. *Pella och Nanny*. (Poëme). 32.
4. *Ode til Wilhelmine*. (Poëme). 35.
5. *Om Sveriges Lag*. 38.
6. *Hvilket dr lättare at quarhålla och
befästa allmdnna Fördomar, eller
at utbreda allmdn Uplysning?* 90.
7. *Det vdrkliga Förbdtttrings-huset eller
Beskrifning öfver Fångelset i Phi-
ladelphia*. 114.
8. *Samtal i de Dödas Rike emellan Vol-
taire, Fredric II, en mängd Re-
genter och Stats-Ministrar*. 171.
9. *Den Girige*. Saga. (Poëme). 194.
10. *Kärleken och Hymen*. (Poëme). 200.

D I S A.

Skaldebref. (Fragment.)

— — — — —
— — — — —
— — — — —

Af Rudbeckens Atlantika
jag redan från min barndom lärde
at intet land bör djärfhet ha
at täfla med vårt land i värde ;
at bland de hvälfningar som händt
af folk och språk dem verlden känt,
i Sverge spåren finnas skulle ;
at Greklands Philosopher re'n
från Björkö kommo til Athen ;
at arken stod på Kinnekulle ;
at, när man ser på uplyft vis
man finner, at bland nordens is
sig vägen til Hesperien banar ;
at Adam här i Paradis
åt rönnbär och sjöng Evas pris
i raggigt skjul af Svenska granat,
Om värdet af mitt fosterland
vid desla läsningar betagen,
jag längtade från denna dagen
at ur vår forntid, af min hand
se någon kunskap äfven dragen.
Med bläckig hand och dammig skrud
har Antiquariernas Gud

omsider täckts min önskan höra,
 och gett et ämne för mit nit
 som Peringskölds och Björners flit
 ej hunnit än i dagen föra.

Vid gifsningarnas matta ljus
 betraktande vårt fordna slägte,
 Historien af ert eget hus
 en gång min undersökning väckte.
 Min forsknings hog fördjupad var
 at gisfa från de älfsta dar
 hur Vänngarns Fäfte sig förvandlat;
 af hvilken Drott det upbygdt är,
 hvad Kungadöttrar röfvats här,
 hvad stora värf man här behandlat;
 hur Kämparna från stridens prof
 i gättbud innom desfa vallar
 förr delte sina härnads rof
 och drucko rus ur ilagna skallar,
 i detta hvalf, til matsal bytt,
 hur fordom illskna Jättar sutit,
 och genom trånga gluggar skutit
 utur det förmak ni beprydt;
 hur den falon, där ljustet faller
 från kronors slipade Christaller,
 förr innom detta Viking-Slott
 utaf en spiseld lystes blott
 som sprakade bland svarta galler:
 när Kämpeu vid et torrveds blofs,
 med porsöl, som i hornet gäste,
 en saga på sin träbänk läste,
 där på en soffu nu för ofs
 Voltaire blef läst och Soulan fräste.

När för min åsyn oförtänt
 en Gudom som man Fröja målar
 från takets höjd til golfvet fänt,
 steg neder på en bädd af strålar.
 "Du, sade hon med vänligt tal,
 "som dina nöjens ädla val
 "i häfders forskningar bereder,
 "som åldrade bedrifsters heder
 "ej mindre än förgätna brott
 "med lika flit i ljuset leder,
 "til dig, uti sitt fordna Slott,
 "du ser en Drottning stiga neder.
 "Hon var sin samtids kärlek värd,
 "bland des välgärningsmänner mäten,
 "hon njöt förtjänta offers gärd
 "och flyttades til Gudars läten;
 "men hos en lättfint estervärd
 "är löjlig eller ock förgäten.
 "Långt från, at af hans vrånga ätt
 "min resa och mit tänkelätt
 "en värdig hugkomst skulle finna,
 "jag, som en fabel än förglöms,
 "än i min drägt och affigt döms
 "som endast en behagsjuk qvinna.
 "Emot den orätt hämna mig
 "som oförtjent mitt namn förtryckte:
 "til Riddare för Difas rykte
 "Hon nedsteg Själf at utse dig.

O Drottning! sade jag förvånad,
 hvad ära skall jag ge ditt namn
 hvars hugkomst, för vårt minne plånad
 begrafs i tjugu Seklers famn?
 Hvad Ättehögar, hvalf och grifter
 bevara nu de glömda skrifter

som åt din Häfdateknare
om dina åldrade bedrifter
allena skulle visshet ge?
Jag, svarade hon, i din möda
skall själf din forskning understöda.
Du vet det närmsta Cabinett
i Soffor och Fauteuiller klädt,
som stundom Er til läsning tjänar,
och stundom sig på vänligt lätt
til middagsfömnens fristad lånar;
des fordom järnbeslagna mur
som Masrelier för Eder målar,
där marmorn bär förgyllda ur,
och där tapetens Silke prålar
med Chinas blommor, färg och djur,
befältes förr mot dagens strålar
och stängde Disas Jungfrubur.
I detta rum, af mig bevarad,
min Krönika du finna skall;
bestämd at bli dig uppenbarad,
och hemligt i en mur försvarad
mot tidehvarfvens olycksfall.
Där blir min lefnad dig förklarad.
Men innan du för världen gått
at mina häfders frägd bevisa,
bär dem, med hälsningen från Disa,
til arfvingen af hennes Slott;
och sedan för din samtid prisa
det minne hvars försvar du fått.
Vald, Sanningen at vitsord bära,
dets kunskap ej för världen gömt
näst efter dygdens egen ära
är den at tolka dets beröm.

Här, innom strålars förlåt tagen
 blef Difa mer ej synlig gjord;
 men, af des löften ej bedragen,
 fann jag på Cabinetts bord
 en okänd handskrift lagd i dagen;
 om hennes hemvist, drägt och färd;
 och hur hon blef sin krona värd,
 i gamla rim tilhopa dragen.
 Och förr'n jag kungör desfa blad
 med tidningar kring alla länder,
 jag aldräförst, som Difa had,
 til Vänngarns Fru copian fänder
 af deras rimslut, rad från rad.

Så lyder den til punkt och pricka:
 En gång i Sverge var en Drott
 som hette Sigtrud; och en Flicka
 med Difas namn i Vänngarns Slott.
 Och innom desfa Jungfruburar,
 i menlöshetens rena sköt
 emellan evigt kyska murar,
 långt borrt från Kärleken som lurar
 Hon lifvets morgon lyckligt njöt.
 Af hennes skönhet, vett och dygder
 var ryktet re'n, från hennes bygder
 bekant kring hela Svithiods land.
 Ej någon Kämpe fanns i Norden
 som icke sökte hennes hand;
 men af så stort och ädelt band
 ännu ej någon värdig vorden.
 Ty, Ättling själf af Fornjots blod
 och Uplands Fylkiskonungs dotter,
 Hon ökade sin lyckas lotter
 med storhet och med ädelmod.
 Och fast i hopp och tålmod

sig Prinssarne til Slottet trängde,
 och, för at röra hennes mod,
 i rustning under fönsfret svängde;
 såg hon med köld ifrån sin Borg
 hur några dränkte sig af sorg
 och andra af förtviflan hängde.

I Sigtuna där bredevid
 det Svenska Hofvet medlertid
 i desfa gamla dagar bodde,
 och Sigtud i en lycklig frid
 sin spira där välfignad trodde;
 när en förfärlig hungersnöd
 som hastigt öfver Norden rådde,
 åt Sveniska folket förespådde
 en allmän undergång och död.
 Af Statens Ämbetsmän och Lärde,
 med ängslan Drottens råd begärde,
 och under väntan på beslut
 emedlertid lät fardas ut
 af Lagens och af Andans Söner
 pålysningar och Kyrkoböner
 med meningar förutan slut.
 Med rörande Publicationer,
 för våra svältande Nationer
 man ölets yppighet förböd
 och mäsfingshäktors öfverflöd
 och Lappmuddarnas tengaloner,
 och Kronan Själ sig äfven böd,
 mot lindriga Contributioner,
 at ensam vilja brygga mjöd;
 man utfåg Spannmåls Commissioner
 at finna något understöd;
 man tillsatt mäsknings Directioner
 af de förfarnaste personer;

men folket seck ändå ej bröd
 af Ledamöternas pensioner,
 Omsider fanns ej annat råd
 än Gudarnas beslut och nåd
 igenom et Orakel fråga,
 och deras redskap i vårt land
 lät i sin heligt öppna hand
 sig redan folkets gåfvor råga.
 Kring Altaret man kranfar knöt,
 i Templet tändes offrets låga,
 i helga skålar bloden flöt.
 Oraklet hördes ändtlig svara;
 men efter vanan mörkt och torrt:
 Ditt folk, O Sigtrud! är i fara
 at ödeläggas innan korrt,
 och du kan blott en hälft bevara,
 om du tar andra hälften borrt.

Ja, ropar Drottin, jag vill lyda
 hvad Himlen bjuder om mitt folk;
 men säg mig blott, du Gudars Tolk!
 hvad deras mörka tal betyda,
 Ty när för dödlighetens syn
 de sig i heligt töcken skilja,
 ditt öga tränger genom skyn
 och röjer enfanit deras vilja.
 O Prins! till jorden nederfall,
 var Prästens svar, och icke klandra,
 Ditt halfva folk du slagta skall
 at spara födan för de andra.
 Af offrens inälfvor jag ser
 at himmelen likväl dig ger
 et medel öfrigt til försoning;
 om, för det folk som döms at dö,
 til dig en ung och vacker mö

med förbön kommer om förskoning,
 Men hon får till ditt hemvist då
 ej åka, rida eller gå:
 och hvarken komma, det är faken,
 när dagen sluts, när han skall gry,
 i månans Nedan eller Ny,
 och icke klädd och icke naken.
 Och om i val af färdningsfätt
 och tid och skrud hon råkar fela,
 skall hon af samma vilkors rätt
 med offren lika öde dela.
 Nu är dig himlens vilja spord.
 Gå Drott! och ej din pligt försumma.
 Så Högfte Prästen i vår Nord
 den tiden tydde Gudars ord;
 hvad präfterna då voro dumma!

I detta grymma tolkningsfätt
 det mången fanns likväl som trodde
 at ondskan mer än dumhet bodde
 och himlen gjordes oförrätt:
 at Högfte Prästen blott förtretad
 af Afarnas Philosophi,
 som redan då begynte bli
 med hemlig forskning efterletad;
 och själf Finance Ministern retad
 af uslingarnas jämmerkri,
 för at på bästa fättet bli
 befriade från deras skara,
 förente sig i det Parti,
 at himlens mening så förklara;
 på en gång lika fägnade
 at samfält utan annan möda
 den ena slippa kättare,
 den andra tiggare at föda:

uproriske, åt dem ändå
 omöjligt var för bägge två
 at kunskap eller mat förskaffa,
 och strax från början lika godt
 at förekomma säkra brott
 som at dem sedermera straffa.
 Man lade til, at deras list,
 rädd at bli upptäckt och beskyllas,
 et vilkor fökte op, som visst
 af ingen skulle kunna fyllas.
 Men Chrönikskrifvarens Critik,
 fast faken synes fannolik;
 när han ej nøg des visshet känner,
 vill för så omild politik
 ej dömma två så stora männer.

O Himmel! hvilken gruslig lag!
 men jag bör hålla mina Eder.
 Det är du Själ, och icke jag
 som äskar denna mordets dag,
 som denna grymma fäst bereder.
 Ty, helge Man! dit gifna hopp
 om flickans förbön, är omöjligt.
 Hvem kan et vilkor fylla opp
 som är så vådligt och så löjligt?
 Mitt samvete är utan brott.
 Mot ödets dom hvad skall jag kunna?
 Så ropte den bestörte Drott
 och gick at låta från sit Slott
 med Rikshärolderna förkunna
 det svar han af Oraklet fått.

I Sigtunas förskräckta murar,
 at fylla Gudarnas beslut,

han nu med skall af hundra lurar
 lät offer-dagen blåfas ut.
 Kring hela landet rådde forgen.
 Hvarannan mänskja som man skref,
 til offer vald och tekuad blef.
 Från husen, gatorna och torgen
 man dem til Slottet sammandref
 och rop och jämmer fylde Borgen.

Men medan tidningar härom
 kring landet sig med fasa blanda,
 desfs kunskap och til Difa kom
 igenom Dagligt Allahanda.
 Med ömkan i sit ädla bröst,
 Hon hörde mänskighetens röst.
 Nej, ropte hon, få grymma öden
 ej skola Sverige öfvergå;
 och sedan himlen gett ändå
 et räddningsfätt mot denna nöden,
 min känsla törs mig förespå
 at jag skall frälfa dem från döden.
 Jag äger qvickhet nog och hopp
 at finna gåtans vilkor opp,
 nog hjärta för det steg jag vågar;
 och fast jag icke skryta vill,
 vid desfa ord hon spegeln frågar,
 ej mindre fågring nog dertill,

Af denna tidens Anecdoter
 man finner väl at smädelsen,
 hvars arghet aldrig underlåter
 at lömkt förfölja oskulden,
 förfökte sprida ut, at Difa
 blef mer til detta storverk böjd

af hogen at sin skönhet visa
 i all des glans för världen röjd,
 än af at låta honom prisa
 sit ädelmod och Snilles höjd.
 Så gjuter afunden sin galla!
 Men om man blott med billighet
 för tankarna vill återkalla
 hvad strider af medlidenhet,
 Patriotisme och blygsamhet,
 hos henne borde förefalla;
 när hon ifrån sin Jungfrubur,
 halfnaken på en öppen Cour,
 emellan Kungliga Personer,
 glasögonen utaf Matroner
 och Ungerfvännernas Iorgnett
 skall visa sig på sådant sätt;
 så kan man väl begripa lätt
 at i Coquetteriets lära
 hur långt man äfven kunde gå,
 skall sådan driftighet ändå
 oändeligen kosta på
 en flicka som har någon ära,
 och at, när hon likväl förmått
 til sådant våld sin oskuld bringa,
 så var det dygdens styrka blott,
 som kunnat ärbarheten tvinga.
 Och sägen sjelfva medlertid,
 J Fruar af moral och ära!
 hvad hjälp förmådde denna tid
 den bäst beklädda dygd beskära?
 När offrets stund var redan nära,
 och Drotten svor, bestört och rädd,
 at om ej någon flicka, klädd
 som Gudafvaren det begära,
 kom innan korrt at förbön bära,

få skulle domen fyllas opp
 förutan dröjsmål eller hopp.
 Hvad? Om i fosterlandets fara
 man fordrar at hvar medborgsman
 skall offra alt at sig försvara
 och ta til vapnen för hvarann;
 skall då, när järnen redan måtta
 emot hvarannan mänskjas bröst,
 ej skönheten til deras tröst
 få äfven sina vapen blotta?

Ja, på en gång mot farans magt
 och onskans tungor utan häpnad,
 gå, vackra Disa! oförfogdt
 blott med Naturens rustning väpnad.
 I all den prakt hon rikast tror,
 brocherad kjortel, fydda skor,
 och mösfan bubblande af flor
 och filkespäls och ritadt bälte,
 en annan flicka hade gått
 och ödmjukt i en förväg slått
 med en suplik till Nordens Hjalte,
 som kanske hennes bön försmått,
 och låtit säga henne blott
 med någon Ungerfvän från Thronen,
 at föka fvar i Revisionen.
 Nej, Disa bättre har förstått.
 Och sedan hon, at fylla Lagen,
 tog an sitt modiga beslut,
 rådfrågade nu blott Behagen,
 hur hon det skulle föra ut.

De snart för hennes tankar fäde
 at ingen lag så mächtig var,

och

och ingen Lagman få Barbar,
 mot hvilken skönheten ej hade
 öfvervinliga försvar:
 at, om hon redan hjärtat dårar,
 fast hon i sorgens drägt är döljd,
 och, bedjande och öfverhöljd,
 är mächtig re'n med blotta tårar;
 få mycket mer, om i sin dag
 hon låter slöjans hinder falla,
 hon segra skall, fast hon är svag,
 och bönen byta sig til lag,
 och vara fedd, bli at befalla.
 I trots af ärbarhetens knot,
 och farans och Kritikens hot;
 ty hjälpen feck ej längre dröja,
 Lät Difa således dagen röja
 hvad aldrig förr hans blick tog mot:
 den vackra bals, de hvita klot
 som på des hvälfda bröst sig höja;
 och dygden tillät hennes slöja
 at fällas neder för den fot,
 där Sverges Drott sig skulle böja.
 Et lätt och ljusblått silfvernät
 des täckhet genomskinligt höljde
 och utan fläcktning i des fjät
 des bildning trogit efterföljde:
 gaf ögat blott des halfva rätt,
 men hjärtat en fördubblad våda;
 för glest at undangömma rätt,
 för tätt at aldeles förråda.
 Så, simmande med flodens lopp,
 Najaden sänks för Solens lågor;
 men ögat följer hennes kropp
 igenom silfret af des vågor.
 Des ena ben til ridning klädt,
 med stöfvel, spårre och manchett,

likväl en Sköldmö tycktes röja,
 i hvilkens delade person
 man trodde kroppen se af Fröja
 på benet af en Amazon;
 med roser prydd som ömsom skryta
 i gjördeln kring des lätt drägt,
 och ömsom i en krans sig knyta
 som fångslar, kring des hufvud sträckt,
 des läckar, som med vädrets flägt
 i mörka vågor ledigt flyta.

Så retande i denna bild,
 och just då midnattsstundens timma,
 från quäll och morgon lika skild,
 såg månan i sit fülle glimma,
 sin vandring Difa trädde an;
 och reste ut från Wänngårns portar
 i en Caleche, hvars gyllne spann
 med lätt tömmars drag försvann
 vid loppet af två hvita hjortar.
 Men som hon ock den pligten har
 at åka på en gång och rida,
 en Vädur än af henne var
 i betfel förd vid vagnens sida;
 uppå hvars hals, som vänligt böjd
 sig för sin vackra börda sträckte,
 sitt skodda ben från vagnens högd
 hon kring en stoppad fadel räckte.

I flottet, Sigtrud medlertid
 förtviflad på sitt öde klagar.
 Hvi spardes då til denna tid,
 I vrede Gudar! mina dagar?

Den nästa morgonfolens blick
 utaf mit folk skall offret skåda;
 och ingen tärna finns nog qvick
 at i det anbefallta skick
 förföka hjälpa deras våda!
 Ack! om en dans, en Opera,
 en anstalt at en man bedra,
 et tadel som kring staden farit,
 en rang, en företrädes rätt,
 en politik, en etiquette,
 en Hof-Intrig af nöden varit,
 en måltid eller rendezvous;
 hvad rikhet hade jag ej nu
 af deras infall re'n förfarit!
 men när en gång Oraklets tal
 vid deras egna moders val
 behagar Rikets nytta fästa,
 ser jag dem utan påfund bli,
 och ens ej af Coquetteri
 bemöda sig för landets bästa.

Knapt han i dessa sorgsna tal
 förbittrad kvinnorna beskyllde,
 förrän et sorl som Slottet fyllde
 sig trängde ända til hans sal.
 På Borgens gård, den månan dagat,
 han snart med hopp och fruktan såg
 et oförmodadt vandringstog,
 af skaror utan tal ledsagadt.
 Det Disa var som i sin skrud,
 upfyllande Oraklets bud,
 bland glädjens och förundrans läten
 vid målet af sin refas lopp
 på trappan redan fligit opp
 och nalkades til Drottens Säten.

Ej uplåg fordom mera skön
på vågens bädd den unga Fröja,
och ej, när hon för äplets lön
til Paris framgeck utan flöja.
Af hog at hennes intog se
Hoffruar, Jungfrur, Adjutanter,
Lakäjer, Pager och Drabanter
i rum och trappor famlade,
med stum förvåning gapade
i hennes spår från alla kanter.
Hofmästerinnan himlande,
bad Gudarne at sig bevara,
och alla qvinnor hvifskade,
och alla karar suckade;
och innom hela Hofvets skara,
vid åsyn af så sager mö,
de syntes ömsom redo vara
af kärlek eller afund dö.
Men Difa, som på dygden fröddes,
åt bägges tankar hemligt log:
och fast för hvarje steg hon tog
et nytt behag i spåren föddes;
fastän mot hjärtan dem hon drog
af henne tusen snaror fröddes:
mot kärlekens och tadlets glam
med lika lugn af äran väpnad,
hon utan djärfhet eller häpnad
til Sigtrud geck för Thronen fram.
Och med en älskansvärdig blanning
af hjältemod och blygsamhet,
i tårarnas vältalighet,
gaf åt sin förböns ömma fanning
den bedjandes behaglighet.

I din och Gudafvarets lydnad,
 var hennes tal: förlåt, O Drott!
 om, med få ny och vågad prydnad,
 en flicka nalkas til dit Slott.
 När Gudars vreda domar föllo,
 likväl med återhållen hand
 de förbönsrätten förbehöllo
 åt kvinnorna uti dit land.
 Glad af det medel til förskoning
 som himlen skänkte åt mit kön,
 jag skyndade ifrån min boning
 at lägga för din Thron den bön
 som han begärde til försoning.
 Jag vet, at i mit företag,
 om af hans föreskrifna lag
 jag råkar något vilkor bryta,
 mit egit blod skall äfven flyta
 med alt det blod som gjuts i dag.
 Men om jag fyller opp hans vilja
 i klädnad, tid och vandringsfätt;
 om jag åt dig förvärfvat rätt
 at från din grymma Ed Dig skilja:
 få bryt vidskaplighetens dolk.
 Sök himlen ej med blod förlika:
 spar dina barn, och fräls tillika
 dit egit hjärta med dit folk.

Från mina gårdars land som hägnas
 med fälla skördars frugtbarhet,
 dig Wänngarns hela rikdom ägnas.
 Emottag denna ymnighet,
 lätt offren af des delning fägnas.
 Med Åkrens redskap af din hand
 och denna nya säd förfedde,

fänd dem at upta nya land,
 kring Glisjöns obebyggda strand
 i gagnlös hvila vidträckt bredde ;
 och lät kring rymden af vår Nord
 med deras händer frugtbar gjord,
 din Spiras gräns bli lika buren
 af odlingen, som af naturen,
 från Fyris-å til Titis fjord.
 Så fylles Gudamagtens vilja,
 och under denna mening blott
 har jag det dolda svar förstått
 som böd dig folket från dig skilja.
 Men om du tror at himmelen,
 när du för denna mildhet prisas,
 med något blod skall blidkas än,
 få utgjut för dem alla Difas.
 Nöjd at försoningsmedlet bli
 emellan Gudarne och jorden,
 för din och sällheten af Norden
 tag mot en ny Iphigeni.

För Thronens fot, på knä förklarad,
 bar ödmjukt Difa denna bön
 af ömma bifall tyft besvarad.
 Men när hon upsteg mera skön
 för allas ålyn uppenbarad ;
 när af de tårar dem hon gjöt
 man såg hur pärlorna besfrödde
 på hennes obetäckta sköt
 de nya rosor blygseln födde,
 förundran afbröt alla tvång.
 Förkjufta handklapp på en gång
 des vishet, tal och skönhet fira ;
 och, stödjande emot sin spira,

på Thronen Sigrud reste sig.
 O Du! sad han, som nalkas mig!
 om antingen, som dödlig qvinna
 til Gudarnas förtrogna gjord
 du kommer, eller som Gudinna
 at föra SjälF dit egit ord;
 alt nog, dit råd, dit bud skall lydas.
 Gån, och kring Staden låten tydas,
 at offrens blod skall vara skont;
 at alt hvad lagen föreskrifvit
 har verkställdt och fullkomnadt blifvit
 och himlens vrede är förfont.
 Men hvem är Du? Bland Gudars skara
 vill Du från egna Tempel svara?
 Vill Du, allenast dödlig,
 af dina likar älskad vara?
 Befall. Dit Väsen uppenbara,
 och säg hur man bör dyrka Dig!

Mig tilhör inga Tempels ära;
 Du ser i mig en dödlig blott,
 och Difa, som från Wänngarns Slott
 var kommen at dit skydd begära;
 och i sin förra bonings famu,
 se'n hon har upfyllt Himlens vilja,
 går at från världens hugkomst skilja
 sin rodnad likasom sit namn.

Det är då Du, sad han, O Difa!
 hvars fägring och förstånd och dygd,
 man hörde Ryktet lika prisa
 i världens krets och landets bygd!
 men fåfängt hoppas du Dig dölja
 i samma skuggas hägn igen.

Du har ej mer för kärleken
 en fristad, dit han ej skall följa,
 Tag evigt mot af mig hans band.
 En lycklig Drott, et tröftadt land
 dem Du tillika frälste båda,
 ej kunna mer i Difas hand
 en annan lön än Spiran skåda.
 Gif åt mit folk til hägn i dag
 Din mildhet, vishet och behag.
 Af skänker, kärare och flera,
 hvad kunde de väl taga mot.
 Du bad för dem vid Thronens fot,
 Du upgår dit at dem regera.

Med detta tal, emot sin brud
 på Trappan Sigtrud riger neder,
 sin mantels kronbeströdda skrud
 på hennes axlar vänligt breder,
 och mellan tusen glädjeljud
 til Kungafätet henne leder.
 Där straxt vid nästa morgonen
 de högste Statens Ämbetsmän
 och sedan alla slags personer,
 i långsamt fläp af processioner,
 lyckönskade förlofningen
 med tröttande gratulationer.
 Med allmän frögd i Stad och Hof
 alt fylldes opp af Difas lof.
 Och om, med förda pretentioner,
 en sårad afunds bittra röst
 steg opp i någon Ternas bröst,
 hon tyftade des klagotoner;
 och gaf med jämkad rättighet
 åt dagen sin belefvenhet
 och natten sina convulsioner.

Från Thronens högd emedlertid
 tog Drotten således til orda:
 Se'n fanningarna denna tid
 af mig mer uplyft blifvit sporda;
 och se'n i min och Rikets nöd,
 som jag åt min Conseil förtrodde,
 jag sett hur litet understöd
 jag haft af mine Högtbetrodde;
 gör jag min vilja uppenbar.

”Du tolkare af Gudars svar,
 dem villan af din spådomsanda
 förfalskat eller ej förfått,
 som vågat råda mig et brott
 och Himlen själf däri förblanda!
 Och Du! som vid dit ämbetsprof
 at förja för mitt lands behof,
 olycklige Finance-Minister!
 af alla slags förvaltningsfått
 fann folkets slagtande mer lätt
 än förjandet för deras brister!
 Och Ni! som alltid visats mig
 så fintlige för all Intrig,
 J Hofvets älskansvärda Tärnor!
 Men när et enda nyttigt rön
 en gång begärdes af ert kön,
 ej funnen det i edra hjärnor;
 jag ger er affked från i dag.
 Af mera kloka företag
 skall man min tid härefter minnas,
 I Disas ömhet och behag
 skall himmelens förföning finnas,
 i hennes vishet, folkets skygd,
 af hennes skönhet hjertan vinnas
 och vårdas genom hennes dygd.

Så Difa, värdig sin belöning,
 steg opp at inta Thronens högd,
 och Sverige firade des kröning
 med lika tacksamhet som frögd.
 Hvad stadgar af des klokhet gifne
 hon sedan gjort till landets väl,
 i denna krönika likväl
 ej äro vidare beskrifne:
 ej hur till slut från Nordens Thron
 hon geck, tridubbel til person
 at hälfas månans härskarinna;
 och än som Frigga, skördens vän,
 som Fröja, Mor åt Kärleken,
 såg ömsom sina rökverk brinna
 af odlarns och af älskarns hand,
 så väl mot ofruktbara land
 som mot en oblid älskarinna.
 Men dock igenom Seklerna
 är denna hugkomst ej förgången,
 och finnes än i fjerde Sången
 af Skördarnes Rimkrönika.

HERRAR ORIGINALERNE.

Skalde-Bref til Rosalie.

Nej aldrig, aldrig uti vredesmod
 jag sagt, min Rosalie, at Du var löjlig:
 bevare himlen mig för så ond blod!
 Nej, jag var glad — men lögnen mig omöjlig.
 Jag målade ju Dig som Eva skön
 och meteoriskt fladdrig som dit Kön —

O säg

O säg ej at jag ej dit värde fattar:
 Man ällkar, ofta, nog den man beskrattar.

Men — hämd begär Du. Ach! betänk för Dig
 hvad qval jag fordom led, hvad dödlig smärta:
 änn' detta blickande försmälter mig,
 änn' detta leende — nej, intet krig!
 hur värnlös är ej den, som har et hjerta!
 Men se, Du skall bli hämnad; hör min bön —
 Du vet hur ljust at hvifka och förtala —
 Kom, följ och hör mig; at din själ hugsvala
 jag gör en hecatomb utaf mitt Kön.

Mit Kön, som Du väl vet, är dit Köns herre,
 (och rätt är det: det syns på vår gestalt,
 det hörs utaf vår ton, det röjs i alt);
 Men mycket *roligt* är det ej, des's värre!
 och det är Dit. *Det* har små nätta Fel —
mit, stora stolta Laster på sin del;
 den Bok som blir Satir mot dit — den blifver
 mot mit en Philippique af dygdig ifver.

Se där til et System en basis lagd
 få klar och grundelig, som mången annan.
 Du småler: ja; men mit Kön rynkar pannan:
 Gud afvände från mig all hjelte-bragd!
 Det är i ödmjukhet Odödligheten,
 förutan Död, som fökes af Poëten.

Men jag är rättvis. Se, bland Lasters mängd
 som utgör kroppen af vårt skuld-register,
 rätt mången Löjlighet, och rätt befängd,
 står fram, som en Brillant bland Amethister.

Du frågar hvilken Yngling nalkas här
 få nätt, få cirklad, i en atmospher
 af balsameradt Vatten och Pomada?
 Hvad? känner Du ej *Don de Bella-Vada*,
 som, utan dygder af en manlig Sjal
 och utan gåfvor som från Snille flyta,
 beslöt at odla desto mer sin yta,
 och pladdra Franka, illa eller väl.
 Se hur han hvinar fram, likfom et väder,
 med granfynt aktning på sig sjelf likväl;
 Se hur han blickar uppå andra stjal
 at mönstra skärningen af deras kläder;
 Se denna hy, så fin, så röd och hvit
 som någon Glädje-Nymphs i grädda badad,
 måhända vårdad med en lika flit,
 och ej af vinden, ej af itrålen skadad;
 Se detta hår, som til hans samvets-tröst
 den första Hårfriseurn i Stockholm krufar;
 Se denna hvita tand-rad; Hör den röst,
 som undan den, lik västanfläkten, sular,
 En hälft af dagen han sin prydnung skött,
 och, lika narr i hamn och när han seglar,
 den andra hälften på Besök förnött
 hos alla Förmak, där han sunnit speglar;
 sett mycket människor, men sig än mer;
 på många Arior gnolat rätt sensibelt;
 och hundra gånger sagt: "Pardon, jag ber",
 och vrängt behandlat orden *Skönt — Horribelt*
Divint — Kousseau — Furieusement — Risibelt.
 Säg, har Du sett en slik i dina dar?
 Han är ju rolig nog, at vara Karl?

Men se hur tappert sig i stöflar svänger
 et mer betydande Original.
 Han har moustacher som en Cannibal;
 hans namn, och bandet som kring skuldran hänger,
 alt

alt — undantagande hans dagars tal —
 bevittnar at han är en *General*.
 Som öfvermage än vid sista fejden,
 han aldrig öfva fått sit hjeltemod;
 men tapper skall han vara, och af ädelt blod —
 och under Fredstid mister ingen frågden.
 De fem år han var Subaltern, han var
 den snällaste i hela Regementet
 at med sin rotting smörja på sin karl,
 at gå på vakt, beröka Reglementet —
 och därför dömer han i denna stund
 med djerfhets nog, och säkert på god grund,
 de benigaste casus i Tæctiken
 alt ifrån Stambul intil Finska Viken.
 Man läser ofta djuphet i hans Min;
 rätt ofta hörs han säga: *om Jag rådde* —
 och det var han, som riktigt förespådde
 at Bounaparte aldrig kom til Wien:
 Som Cæsar modig är han, och som Cæsar fin.

Men hålt! Se där i dörren sammanstöta
 Marquis *de la Fumée* och Monsieur *Or*.
 När slika Högheter hvarannan möta,
 hvem menar Du väl först ur vägen går? —
 Den största Narrn — Rätt väl; men hvem af dessa
 har flera narr-hår på sin hårda hiesfa?
 Den enas anspråk byggs på börd och rang;
 Den andras åter på Metallens klang;
 Den ena tar til vittne på sit värde
 et Stam-Träd, väl bestyrkt utaf de Lärde:
 ehur förtorkadt i sin sista gren,
 det var dock frodigt under Saint-Louis re'n;
 Den andra, lika tom på Dygd i hogen,
 beropar sig uppå betyg från Wågen,

och på roulerande — millioner, minst,
af andras mistningar och egen vinst.
Hvem bör gå främst af dessa? — Låt oss lotta,
jag vet ej bättre. Men se, bägge måtta
at slippa genom dörren på en gång —
Ha! den var rättvis, den var ej för trång.

Er tjenare, Abbé de Test'angusta *)!
Ni ockfå kan en verldslig Själf förlusta. —
Ach, Rosalie, se här en Andlig Man:
han är ej sämre än de andra, han.
Han är visst ej en Man för denna världen;
i predikstoln han ryter emot Flärden,
mot Svalg och Dryckenskap, mot Yppighet,
och denna tidens Onda: Tankfrihet.
Men Herr Abbén vid bälén eller kannan,
ach! det är strax en menniska helt annan,
så from, så torstig som en Syndare,
och qvick ur Bibeln som en vrång Athé.
Dock står han starkt i gunst hos Menigheten,
dels för Peruken, dels för Bisterheten;
och det gör hvar Abbé, om han är klok —
För öfrigt nämns han Autor til en Bok,
som af en tjock polemisk lärdom gäfte,
men mellan Autorn och en krämar-bod
ej någon dödlig, mer än Sättarn, läste —
och Fader Abbas sjelf ej väl förstod.

Den kloke La Fontaine, i Fabel-Boken
berättar roligt om den gamla Token
som, uppå något Torg i världen, bød
til salu Visheten, för en bit bröd;

och

*) *Testa* (Ital.) Hufvud. — *Angusta* (Lat.)
Trång.

och denna Vara, starkt begärd af mängden,
 var blott en Mäsfingstråd, en famn i längden.
 Symbolens andemening djupfint var
 och gjorde heder åt en Tok til åren:
 "O Menskja! laga at du altid har
 "tre goda alnar mellan dig och Dären."
 Men denna Sedolära, Rosalie,
 är den ej lik all annan teori,
 som pröfvas fann i Lärda Republiken,
 men har sin svårighet uti praktiken?
 Det är ej nog at Löjligheten går
 i vissa Stånds och vissa Åldrars spår;
 Du vände dig åt höger eller vänster
 och rättfram, bakfram, och tvärtom igen —
 förgäfves! Öfveralt Du möter den,
 ja ock hos Män af Snille och Förtjenster.

Hvem knuffar mig? Se straxt -- hvad sade jag! —
 en Man af Snille, som är hufvudsvag:
 Det är en *Målare* af stort exempel;
 hans mästertycken ses i våra Tempel;
 för hans odödlighet ej fattas mer,
 än at han sjelf i grafven lägges ner —
 Och kan Du tro, likväl, at detta Snille
 af så hög rang i sina likars gille,
 ej nöjer sig at härma för vår Syn
 alt skönt som ögat träffar under skyn —
 nej; måla synbart, låter sig nog göra;
 men han vill måla äfven för vårt Öra.
 En Tafel har jag sett — och ännu ser!
 men var för höflig för at skåda fler —
 Han påttod, utan skämt, den föreställde
 "en afgrunds-rysligt hvinande Orcan;
 "et Skepp som brakade på Ocean,
 "hvars master brusto och hvars tågverk gnällde;
 "sjö"

"Sjö-folkets rop; och nödskotten som smälde;
 "och thordön som emellan blixtrar skrälde;
 "Captens Beslut at rymma när det gälde,
 "men hederns röst, som återtog sit välde" —
 Alt detta, tryckt, vid Taflan, på en lapp,
 för mina ögon liksom föreställde
 at Mannens caput fått en hammar-klapp.
 Men är då icke alt vårt Vett en irring,
 när Snillet sjelf förlikas med Förvirring?
 när samma Vett ej skönja kan det spår
 til Årans Slott, från det til Bedlam, går?

Se här en *Philosoph*, hvars djupa Tanka,
 hvars Forskning flyttat ut Förståndets skranka;
 som med en Lära uppå Sanning bygd
 gett Själens ljus, och styrka åt vår Dygd,
 och, under ädelt nit för Tankfriheten,
 predikat Sansningen och Tålsamheten.
 Hvad händer? Jo, af äldre Lärors gräl
 bestormas han, med phraser, utan skäl;
 men, tålsam blott för sig, och ej för likar,
 han saknar sjelf den Sansning han predikar,
 hans Hjerta glömmar, hvad Förnuftet vill,
 at Sannings ägg af Skälen blott må brynas;
 hans nit för saken blir Begär at lynas,
 hans värma Eld, och hans försvar Pasquill.
 Hvad stridighet, min Rosalie, imellan
 hans Tanke-styrka och hans Gärningar!
 Så händer det en Stor Man icke fällan
 at utaf öfverilning bli en Narr:
 Så far i himmelshögd, som et mirakel,
 Raketen up, så stjernbefatt och lång;
 men bytt, i fallet, til en naken stång,
 bland pöbeln gör et löjligt spectakel.

Men — frågar Du — bland andra hedersmän
 dit Momus-öga vetat riktigt skilja,
 fins ingen Skald, som — — Tjenare, min Vän —
 som idkat skaldskap mot Minervas vilja?
 Hvad Du är elak in i sista stund!
 Hvi uddar Törnet stjelen af en Lilja? —
 Jo, jag vet en, som nyttjade sit pund
 at måla dina makalösa charmer
 och ramma hop dem med sin Själs allarmer:
 jag var din *Hylas*, Du min *Aspasia*;
 Men då, då var Du flygtig, *Rosalie*,
 du gjorde spe af mig och mit genie;
 At tjusa Konungar och de Förnåma
 jag skref då Verser, allför angenåma:
 hvad därmed vanns, det vet min toma pung,
 det vet mit öra fullt af höfligheter.
 Dock trodde jag på Lyckan — jag var ung —
 jag skref Epistlar, Oden, til Poeter,
 och flitigt kring dem vankade min hamn
 i hopp om Lagrar och Odödligt Namn:
 Hvad hände? jag såg Phoebi strålar skina
 kring andras hjeslor: heder och beröm
 feck deras Snille-foster — och en grumlig fröm,
 som kallas *Lethe*, utgöts öfver mina.
 Nu blef jag omvänd — blef en *Jacobin*
 i Politiken och i Vitterheten,
 och feck en frestelse af sjelfva hin
 at göra väsen, på den här Planeten:
 skref också riktigt, i min första harm,
 en Tidnings-Nummer, där jag slog allarm
 mot Kungamagten och de Vittra Gillen;
 Men väl begrundande, en vacker dag,
 hur elak världen är: "Nej, tänkte jag,
 "Gud skydde oss för Magter och för Snillen!
 "Alt inför dem är bäfvande och stumt:
 "at skrifva hädiskt eller skrifva dumt

"bär sig ej mer det ena än det andra :
 "en Kung förbjuder, och Genier klandra
 "(hvem får då köpa, hvem vill läsa då?)
 "och för en liten klåda uti tasfen
 "en stackars Author hvarken tillåts gå
 "med frid i Staten, eller på Parnassen."
 Vid dessa tankar trängde småningom
 en kallsvett ur hvar por utaf min hjerna,
 min puls blef hög; en Sansnings-feber kom;
 och därför tackar jag min goda Stjerna;
 ty ifrån denna stund jag upgå såg
 en filosofisk ljusning för mit öga;
 jag fann all Smickran både snöd och låg;
 all Smädelse fördömdes ur min hog;
 min Själf blef dygdesam, Begrepen höga,
 mit Rykte ganska stort (som Du väl vet)
 båd som en Moralist och en Poët;
 Jag har mig valt en egen väg at vandra:
 jag skryter aldrig sjelf; jag rosar få;
 och, allmän fiende til dem som klandra,
 jag kan ej til Satirn min hand förmå —
 om ej at profva pennan då och då
 med små esquiser öfver Dig och andra:
 För öfrigt glad och fäll, om förrn jag dör
 jag hinner fluta, hvad jag lefver för,
 et Episkt Storverk, kalladt *Oceanen*,
 hvartil mig nu mer fattas b'otta Planen;
 och tackande min Gud, som jag det bör,
 för det jag fått min väg med ära vandra
 och icke blef en Narr, som många andra.

*Är detta alsvär? är det railleri?
 är det en bild du aflat inom pannan?
 är det du sjelf? — Lik-mycket, Rosalie;
 är det ej jag, så är det någon annan. —*

Men

*Men namnet då? — Tack vackert! en Poët
har ock sit Skrå: hvart Skrå sin hemlighet;
Du vet det är en Karl — det gör min smärta —
Var nöjd med den triumfen för dit hjerta.*

Nu, säg, min Rosalie, hvad synes Dig
om mina stackars Likar, och om mig?

De äro Narrar, de — och Du förrädisk.

Ach ach, min goda Vän, hvad Du är hädisk!
Vet då, jag medger hvad som skrifvit är,
”de kallas Legio, ty de äro många”;
men vet, blott en och ann jag mönstrat här
ur deras Rullor, öfvermåttan långa. —
Det är då straffbart, det förräderi
som görs för din skull, grymma Rosalie! —
Ach! då jag spår mig prof af dina gracer,
jag ser mig — juft tvärtom — belönad bli
med gammal hårdhet och med fula phraser!

Glöm mig då evigt, Hjerta af Granit!
ja, ända til min bild ur Tankan slit!
förskjut mit Bref från Pochen och dit Minne!
Men, någon dag, då jag står ensam kvar
af alla blinda Dyrkare Du har,
tillåt mit oväld skymta för dit Sinne!
Tilförne granskade jag *Evas Kön*
och fann det mycket lustbart at beskåda:
nu *Mit* — och tiltår, enligt goda rön,
de äro stundtals stora Narrar båda:

Och

Och det är nu, jag väl begripa kan
 hvad, mången modig gång, jag nogsammt fann,
 och aldrig utan en vils hemlig gamman,
 at bägge Könen trifvas bäst tillamman.
 Så har alt ting sin orsak, som Du ser:
 Exempelvis, Förstånd och Dygd, och sådant mer
 kan vara alltför bra, om Du behagar,
 och ingår uti plan af verdens lagar;
 Men Dårskapen är alltför bra också:
 och för vårt Nöje stälde Himlen få,
 at hon är spanntals kring oss utströdd vorden,
 och Visheten rätt tunnsladd här på jorden.

PELLA OCH NANNY.

(Efter Engellkan.)

Til Pella dagligt Nipper-Frun
 Får Gazer, Flor och Muslin skicka:
 Och Nanny klär sig i Cattun —
 Men Nanny, Nanny är min Flicka.

Linon och Siden, köpt, och ärft,
 Och hyrdt af Krämarn, Pella prydde:
 Mer täckt var Nannys Bomullslärf,
 Som hennes egna händer fydde.

Med Cask, Sultan och Plumer går
 Den stolta Pella at förkjusa:
 Mer skönt är Nannys egna hår,
 Som blott naturens händer krufa,

På Pellas kind, då blomstren fly,
Förgäfves Smink och Moucher pröfvas:
Mer skön är Nannys friska hy,
Som säger, at de ej behöfvas.

Du spar ofs Pella! alt befvär,
At efter nya gracer leta:
At Nanny rak och välväxt är,
Är alt hvad Ni och Jag får veta.

Hvad Pella lägger i full dag,
Begäret qväfver, rodnad väcker:
Men hoppet ökar de behag,
Som Nannys dubbla halsduk täcker.

Jag rodnande från Pella gick,
Alt såg jag, af det fedda plågad:
Jag brann, o Nanny! vid en blick
Innom din dubbla halsduk vågad.

På Balen såg jag Pellas glans,
Broderad Sko, och guldsmidt Spänne:
Men Nannys fot — och Nannys dans —
Nog af; jag dansade med henne.

I leken glänste Pellas fot
Af broderier, guld och siden:
Men Nanny sprang min famn emot,
Och blef min make hela tiden.

Med skämt och infall, stöj och skratt,
 Då Pella allas ro förtörde:
 Tyft Nanny vid min fida fatt,
 Men jag, jag ingen annan hörde.

Hos hopen Pellas spridda blick,
 Beundran fökte, löjet närde:
 Men Nannys til mit hjerta gick,
 Och mötte — hvad hon ej begärde.

Må denna eld förblinda er,
 Som vildt ur Pellas blickar strålar:
 I Nannys öga godhet ler,
 Och ofkuld hennes kinder målar.

Res, ropar Pella, åt mig Slott,
 Med dammast, guld och marmor prydda:
 Var, hvifkar Nanny, trogen blott,
 Gif mig dit hjerta, och en hydda.

Jag vill i gyllne vagnars ståt,
 Skrek Pella, vidt kring Staden glimma:
 Kom, fader Nanny, följ mig åt
 I månans sken, en aftontimma.

Soupé'n, skrek Pella, bör med mig
 Ministrar, blåa band förena:
 Få Vänner blott, som likna dig,
 Sad' Nanny — eller du allena.

Då Pella tärs af jaloufie
 Och högmod — följs af hat och smärta:
 Från fördomar och afund fri,
 Är Nanny lycklig vid mit hjerta.

Mit tysta tjäll, min stilla lott,
 Skall nog för Nannys hjerta blifva:
 Mer är en kyfs af Nanny blott,
 Än alt hvad Pella har at gifva.

O D E

til Wilhelmine.

Du, som i min fria Sjal
 tände först en okänd låga!
 Du, som föddes til min plåga!
 Du, som andas til mit väl!
 Dig jag går i dag at sjunga:
 billigt tydes af min tunga
 hvad mit hjerta känner bäst.
 Dig jag helgar denna Sängen:
 Du var ämnet sista gången:
 Du blir ämnet ock härnäst.

Fordom jag et fåfångt lif
 fåfångt önskade at sluta.
 Lefde — ej at lifvet njuta:
 Åldrades — i tidsfördrif.
 Icke nöjd — och ej bedröfvad:
 aldrig lönt — men aldrig pröfvad:
 Dina ögon mötte mig
 och jag började at *vara*:
 Nöjens tropp och plågors skara
 följde mina spår och dig.

Ja, med detta ögnakast
 strömmade uti mit hjerta
 känslor utaf lugn och smärta,
 känslor utaf dygd och last.
 Nu jag ändtlig känna lärde
 lifvets tyngd; men lifvets värde.
 Nu mit hjerta vitne bar
 om de ting jag blindvis trodde:
 Nu var Himlen, där Du bodde:
 Afgrund alt, där Du ej var.

Ack! när först dit hjertas brand
 blygt på kindens liljor lekte;
 och det Ord, din tunga nekte,
 trycktes af din lena hand!
 Hvad Naturens fägring höjes
 när den första känslan röjes,
 och när ungdomens begär
 sig i blodets purpur målar!
 Så, vid Solens första strålar,
 dagen alraskönast är.

Hvilken välluft! Hvilka qual
 dränkte oss i ensligheten!
 Nöjet eller Skyldigheten!
 Hvilka gräntför! Hvilket val!
 Nej, i mina sinnens yra,
 ingen magt mig kunnat styra,
 ingen — dina tårar blott.
 Eld och Oskuld hos dig lyfte
 och mit hjerta brann och ryfte
 under faran af mit brott.

Nya skiften, nya prof
 borde våra själar binda.
 Se hur telningar sig linda,
 för Orcaners våld et rof:
 Trädet närmsta make föker:
 Videt sig förtroligt kröker:
 Stormen, i sit raseri
 hotande at skilja — knyter.
 Ödet — är den storm, som ryter:
 Telningarne — äro vi.

Ur din famn, i mödors haf
 förtad, lifvets väl jag saknar,
 lik den lefvande, som vaknar
 fångd i djupet af en graf.
 Til de öknar, där jag lider,
 hoppet ej sin svalka sprider.
 Långt från denna fafans rymd,
 strålen af en framtid, bruten,
 lämnar himlen mörk och sluten,
 vår förening evigt skymd.

Straffet af mit ödes dom
 jag med egna villor öker.
 Fåfängt, när ens hjerta löker,
 är Naturen tyft och tom.
 Droppan, som i fallet höres,
 Skymten af et blad, som röres,
 alt min tanka skapnad ger:
 alt jag til din vålnad tvingar;
 och på aftonkuggans vingar
 jag din bild i svepning ser.

Om Sveriges Lag.

Ingen Häfde-teckning kan vara likåldrig
 med et Folks första uphof; men man kan
 dock därom vara ganska förvissad, at Hus-
 faders-ståndet öfveralt varit det äldsta,
 och enda ärfteliga, både lagstiftande och
 verkställande Väldet. Domsrättigheten öf-
 ver Hufrur, Barn och Tjenare, har ock
 bevisligen i Sverige länge varit för Hus-
 fäder oinskränkt *). Då gråhårige erfarne
 Män, som för de yngre tolkat deras Fä-
 ders Gudalära, efterdöme och lagvunna
 häfd,

*) Se Adami Brem. Chronograph. Scand. p. 20.
 Stiernhöök de jure Sveonum & Goth. L. II.
 P. I. C. 2, 4. Wilde Svec. Hist. Pragmat.
 C. II. §. 13, 16, 21, 24.

häfd, icke längre, inom de förökta Slägter och förenta Bolag, förmått afböja oordningar, oförrätter och våldfama utbrott, få hafva de omsider öfverenskommit om vissa valda Skiljomän, Nämndemän och Domare, samt sluteligen om gemensama Drottningar och Regenter. Dessas Utflug och Bud skulle hafva välde öfver allas egenvilja och arnystyrka; men man fortfor dock länge här i Landet, at häldre genom Envig afgöra sin tvist, än at hänskjuta målet til Domaren; och var sådan sjelfhämd både loflig och under namn af *Vigarf* eller *Fråndvig*, ärftelig, ja, ännu til en del efter Christna Lärans allmänna antagande öflig *).

Lika som man gärna velat tilegna Svea och Götha land äran af en ganska hög ålder framför andra Riken, så har man ock upgifvit våra Urfäders Lagar för at vara af de allra äldsta. Men så litet det är sannolikt, at de förste Inbyggare på det likåldriga Jordklotet, utan britande utrymme eller förföljelse, så hastigt öfvergifvit sina fruktbara och af Naturen på alt sätt gynnade hemvister, för at upföka et afläget och mera oblidt luftstrek

C 4

på

*) Wästgötha-L. Mandrap. Bolk. Fl. 6, 8. Uplands-L. Ärfda-B. Fl. 6. Vidherboa-B. Fl. 25. Item Bihanget om gamblu Laghum.

på den nog otilgängeliga Scandiska Halfön; äfven få litet finnes kunskapen i Norden, at med Runor eller Bokstäfver teckna fina Lagar, hafva varit uråldrig. Flerre Afiens och Europas beryktade Folkflag hafva hunnit högden af sin fullkomlighet, och åter blifvit genom utländsk sköfling, eller inhemskt öfvervåld, förstörde, samt til trældom och grof okunnighet förnedrade, innan något ojäfaktigt bevis om et stadgadt Samhälle i Sverige kan framtes; mycket mindre har någon Nordisk uplysning, likasom från Söder- och Österlänningar, förmått genomtränga de påföljande åldrars mörker, och upklarna dagen för våra närmaste Tidehvarf.

Hos et Folk, som af äldsta hedentima i gemen hade lika rättigheter, och var kringspirdt i et öppet land, förutan rörlagda gränfor, blefvo i början tvisterne fällsamma, och kunde lätteligen efter naturlig billighet afgöras. Gammal Landsfed och förra Domsflut tjente ock länge i stället för allmän Lag *). Rättegången var okonstlad, och Domaresätet under bar Himmel, samt Utflaget endast munteligen affagdt. En anklagad, som blott af half-

va

*) Gottlands - Lag. C. 61. §. 4. Stiernhöök
loc. cit. C. I. p. 8.

va Nämnden friades, såsom oskyldig, kunde sedan icke af Domaren fällas.

Omkring det sjunde Seculum efter vår Tidräkning visar sig det aldräförsta spor til en upptecknad Lag i Svea och Götha land. *Ingiald Illrådas* Lagman, *Viger Span*, eller den *sluge*, inskar Förfäders Häfdelagar uti tunna *Träd-flakar*, äfven som det berättas, at de äldste Attiske och Romerske Lagar varit i träd inristade, innan Egyptens tunna *Papyrus* var kommet i bruk *). Sådane Flakar, eller så kallade *Lagfloökar* blefvo i vissa *Bolker* eller *Balkar* sammanbundne, och ännu länge i Christna Kyrkor, för mera säkerhet, med jernkedjor under taket häftade: De hafva och sedan tjent til grund för den under Konung *Birger Månsfons* Regering, år 1295, genom Tiunda Lagmannen *Byrghir Pedersson* til Finsta, författade Uplands-Lagen **).

I andra Lagmansdömen gjordes äfven dylike Lagfamlingar, hvaraf upkommo de

C 5

fär-

*) Aul. Gellii Noct. Attic. L. II. C. 12. Dionysii Halicarn. Antiqv. Rom. L. IV. C. I.

**) Birger Månsfons Företal och Stadfästelse af Upl. Lagen. Lundii Not. ad Leg. Upl. p. 148. Loccenii Antiqv. Sviogoth. L. III. C. 2. p. 36. Wildes Sv. Lag-Hist. p. 54. K. Canc. Collegii Företal til Sveriges Lag. Ihre Glossar. Sviogoth. Tom. I, p. 125, 503.

färskilde Landskapslagar, som til et antal af nio stycken, intil vår tid blifvit bevarade. I Götha Rike var *Lumbs-Lagen* den äldste, som så kallades efter dess Författare *Lumber*, och hvilken lærer hafva varit en samtida Lagman med *Viger*. Denne Lagfamling har ock lagt grunden til den, år 1285, författade Västgötha-Lagen *). Ibland stadfästade, och i senare tider til trycket befordrade Landskapslagar, är eljest den år 1160, under Kon. *Knut Eriksön* författade, och sedan, år 1260, under *Birger Jarl* förbättrade Östgötha-lagen, aldri äldst. Desse färskilte Lagar grunda sig på Urfädernas Häfdelagar, och bära tydliga märken om deras Stiftares alfvarfama och redliga sinnelag, samt fria sjelfständighet. Det stridbara Nordiska Folket medförde ock sina Stadgar och Sedvanor til de Länder, som de med Härfärd hemfökte; och finner til denna dag en stor Nation sig lycklig vid åtljydningen af merendels oförändrade Göthiska Lagar.

Un-

*) Bihaget til Västgötha-Lagen. Wilde Hist. pragm. C. III. §. 12. p. 306. Ursprung til åtskilliga Folklagar (af Hofrätts-Rådet Olivecrona) Cap. XIV. §. 7. p. 104. Botins Sv. Folkets Hist. 1 Band. p. 157, 293. 2. Band. p. 179.

Under Konung *Magnus Ericsons* Regering, år 1347, författades en allmän Landslag; men, i anseende til Kyrkobalkens innehåll, motfades den af Biskoparna. Ändteligen stadfästades under Konung *Christophers* styrelse, år 1442, en sådan gemensam Lag, hvilken Konung *Carl IX* sedan, år 1608, efter jämförelse med de äldsta och sannfärdigaste Handskrifter, lät af trycket utgå.

Konungabalken, som i Landskapslagarna, och äfven i några äldre Stadslagar, mer och mindre fullständig, finnes införd, utgjorde i K. *Christophers* Lagbok det första Högmålsämnet. K. *Carl IX* bibehöll ock sedan vid tryckningen af samma Lag, Konungabalken oförändrad; men gjorde, i anseende til egenteliga Regeringsfättet allenast det undantag uti stadfästelsen: at til *Sveriges Rike nu är Konunger arfvande, och ej vdljande*, hvilken mening i samma Balks 3:dje Capitel är tvärt emot ordalydelsen i K. *Eric Magnussons* och *Christophers* Lag, samt var en följd af Riksdagsreceser och Arfsföreningar, åren 1540, 1544, 1560 och 1590. Uti Sveriges Rikes Lag, som gillades på Riksdagen, år 1734, sammanfogades Landslagen och den, år 1618, af K. *Gustaf Adolph* utgifne särkilde Stadslagen; men däremot blef Konungabalken

nungabalken aldeles utefluten. Var meningen, at den då varande Grundlagen ej skulle af Folket vara allmänneligen känd, samt at de rådande desto lättare och omärkligare vid alla Riksmöten kunde, efter godtycko, den samma omskapa, så vanns väl i så måtto ändamålet; men sedan sjelfrådige Medborgare ryckt til sig, jämte Lagstiftningsrätten, äfvenledes den Lagskipande och Verkställande Magten, så ledsnade omsider Menigheten vid et så vacklande Regeringsfätt, samt vid en så kallad Frihet, hvaraf icke hvarje Riksmedlem åtnjöt frukten.

Den fiste och allmännelige Svea Rikes Landslag torde i öfrigt, enkel som den är, hafva företråde framför många senare tiders Förklaringar, Ändringar och Tillägg, samt jämväl i öfverensstämmelse med den fanna Naturslagen kunna täfla med de flesta Europeiska Lagar; dock synes tydeligen, at icke Medborgare af alla Stånd, och i synnerhet icke förfarne Jordbrukare, varit vid des författande med i rådet. Den förrnämde Lagmannen Herr Byrghir hade et Lagutskott bestående af en den tidens uplysta Clerk, af flera i Kongl. Stadfästelsen och Företalet uppräknade Riddare och Frälsemän, lagkunniga
Do.

Domare, samt Länsmän och Bönder *). Förfädernas *Widherboa* och *Bygda-Balker* hafva dock til hvar Landsbygds skiljaktiga beskaffenhet och Invånarnas olika förmögenhet kunnat vara mera lämplige, än *Byggningsbalken* i en allmän Landslag för et helt Rike, hvilket sträcker sig til 15 graders olika Polhögd, och som ömsom är folkrikt, ömsom glest bebodt, ömsom är skogbeväxt, ömsom aldeles bart; och hvars Invånare, alt efter jordmån och belägenhet, somligstädes nära sig med Åkerbruk, och annorstädes mera med Boskapskötsel; somligstädes med Bergsbruk eller annan Skogsafkomst, och annorstädes med Fiskerier, Väfnader eller andra Slögder. Med all vördnad för 1734 års Lagstiftare, hade de förmodeligen fast bättre gjort, at ur den allmänna Lagen utelämma Byggningsbalken, än därutur sluta Grundlagen, hvilken fordom bar namn af Konungabalk. Omvexlande Näringsfång, nya påfund och förbättringar blifva i hushållningsvägen evärdeligen gränslöse, och Förfatningar blifva i mon därefter altid föränderlige. Ehuru et Tidevarf ej kan ega någon Förmyndare-rättighet öfver et

*) K. Birger Månsfons Företal och Stadfästelse til Upl. Lagen. Lagerbrings Sv. Histor. D. II, C, 17. p. 657, 832.

et tilkommande Slägte, så kunna dock väl uttänkte Giftermåls- Ärfda- Missgärnings- Straff- Utföknings- och Rättegångs-Balker länge med skäl åtlydas, och äfvenledes Jorda- och Handels-balker hafva et tämmeligen varaktigt bestånd; men Byggningsbalken, som föga annorlunda kan anles, än en välment Gårds- Instruction; huru Tomt skall byggas, Åker dikas, häfdas och gödas, huru Äng skal rödjäs, Inegor stängas, Skog vårdas, m. m., måste naturligtvis efter ort, tid och omständigheter förändras; också hafva Dom- och Befallningshafvande kommit i vanan, at lämna flera Lagens rum, besynnerligen uti Byggningsbalken, såsom döda bokstäfver utan någon deras Ämbetsmanna åtgärd, dels såsom i verkställigheten anfedde för omöjelige, dels såsom på vissa orter medförande en öjämt fördeld tyngd.

Til följe af *Byggnings-Balkens V Capitels 2 §*, skall egaren af Åker och Äng allena hålla gård emot Skog, Beteshage och Utmark; men utom det at Lagen i denne omständighet icke har tillräckeligen undanröjt de anledningar til tvister, hvilka kunna upkomma af den ena grannens föfök at, til undgående af stängfellskyldighet, förvandla sin tilgränsande Ängs-mark til Hage, så är, vid den ännu i
vår

vår tid nästan allmänneligen brukliga Sommarbetningen, ingen förbättring af Boskapsafvel, eller synnerligen någon ny upodling at förvänta, så länge Byamän och Grannar icke äro förbundne, at i mon af egodel och skatt afstånga sin utmark, e-när någon, eller någre af dem, sådant äska. Kongl. Maj:t har ock i anseende til Västernorrlands Län, täckts under den 31 Maji 1793, förordna, at stängselskyldigheten i skog, utmark och beteshage skall vara lika som i åker och äng.

I samma Capitels 3 §. befallles, at gärdsgård skall stängas tät och fast; men på det lättet emotfår den minst stormväder, och öder mästa skogen.

*I 4:de § samma städes, ålägges 2 öres böter för hvart nedliggande störrpar; men om skadan til fulla värdet godtgjordes, hvad vilja 2 öres böter förflå emot flera Riksdalers förlust uti Syn- och Rättegångskostnad, samt förspild tid, som lällan, eller åtminstone högst ofullkomligen erfättes, emot hvad den förolämpade *trångd varit therå kostat* *).*

Enligt 8:de §. i detta Capitel, böter den 10 Dal. som af ondsko och öfverdåd hugger fonder, ritver neder, eller för-därf

*) Rätteg. Balk. XXI: 3.

därfvar grind eller gärdesgård; ja, hugger han stör af, så at gård theraf mehn får, så bötes endast för hvart par 1 Dal. och skadan åter.

Som imedlertid högden af all Landhushållning, åtminstone uti fädesbygden, består däruti, at all större Hornboskap och Hästar hela året igenom, födas inom hus; hvarföre genom en allmän Landlag binda händerna på et Folk med ålagda stängnings skyldigheter? Det är oemotfägligt, at den gräsmark, som icke förflår til en månads bete, sammanräknadt sommaren öfver, kan då den häfdas och hägnas, fullleligen föda et Kreatur året om. Nu utgnagas och nedtrampas ängar, som minskar deras afkastning: Betet i hagar och utmark förtager skogen, eller och skogen betet, och begge fordra därföre et större areal-innehåll. De mera gifvande ängar kunde, då de friades ifrån kreaturs-tanden, flås 2:ne gånger; oberäknadt, hvad af en mera utvidgad artificiell ängskötsel vinnas kunde, då den ene Jordbrukaren ej af den andras betande kreatur ofredades. Betesmarken åter skulle rikeligen gifva antingen fäd, gräs eller skog, och vi äro i behof af alla dessa Jordens alster: Ingen gödfel förspildes i fåfängan: Kor inom hus, väl födde, gifva mera mjölk, än då de

de på betet om heta sommardagen nödgas för brömsfar undangöma sig i täta skogsfnar, och andra gången lida men af regn och köld: Hingstar, som alltid äro starkare och friskare, kunde mera allmänt nyttjas, och unge Tjurar åtminstone et år tidigare köras, samt om desamme ock framdeles måste förvandlas, så förblifva de dock alltid starkare, än på vanliga fättet: Miliarder af Dagsverken och Trän skulle i hvarje Provins besparas, då föga någon gärdesgård mera behöfdes; om i synnerhet Får, Svin och Gäls, liksom i andra Länder, af Herdar vallades: om sommaren undveks mycken tidspillan med kreaturs efterlökning och hämtning, samt om vintern undflapp man en plåglam snöskotning uti stängda gator och vid gärdesgårdar: Resande befvärades ock här så litet af grindar, som annorstädes, hvarest man kan färdas hundratals mil, utan at af dem hindras: Ja, hela Naturen skulle inom kortare tid, än en mansålder, synas liksom omskapad. Det önskas således med skäl, at den tidepunkt må, til landets skyndsama förkofran, snart infalla, då i hållet för at nu Jordegaren vid vite befallas stänga och fätta sig i värn emot grannars få, tvärtom Boskapsegaren må förbindas, at afhålla sina Kreatur ifrån at

ofreda andras mark, eller förstöra deras gröda.

At til följe af *Byggn. B:s VI: 2, 4*, minst 40 famnar nya diken årligen gräddes, och 80 famnar gamla diken uprensades, samt 50 famnar ny gärdesgård uprättades, är ju et inseende och förmynderskap, som ingen Krono-Betjening medhunnit at upfylla, och ofta ej förstått at döma, huru och hvarest det tarfvades, eller möjeligen efterkommas kunde.

I *Byggn. B:s VII: 1, 2*, bjudes, at alla Hemman skola, vid böter, anlägga Humlegård, och underhålla til 200 stänger, vid en hel gård, därest så ske kan, men huru efterkommes detta? Få ställen gifvas, där icke möjeligen Humlegård anläggas kunde; dock påstås icke därför, at det vore lika allmänt nyttigt. Med fuserier i denna väg, torde tvärtom mycken fruktbar jord och drifvande gödsel förspillas, som med mera båtнад kunde til fädestilgångens förökning användas.

Om likmätigt *Byggn. B:s VIII: 1*, någon skär eller slår sin grannes Åker eller Ängsteg, så böter den blott 1 Daler för åverkän å hvarje Teg.

För det ohägn, som i *Byggn. B:s IX: 1 - 6* omförmäles, af grannens inläpta Boskap å obergad Åker och Äng bötes, utom

utom skadestånd, efter Kreaturens art, i från 4 Öre til 3 Mark, samt hälften eller en fjerdedel mindre, efter afbergad gröda, eller uti Beteshage och enskild Utmark; men den lidande pligtar mångdubbelt mera i Rättegångskostnad, och tviltar oftast i fåfängan om skadestånd, som Vederparten lätteligen invänder, at gärdesgården vore ogild, eller at grinden stått öppen, och har han altid få lagat, at ingen varit tillstädes då gärdesgården krossades eller grinden öppnades. Om Parterne ömsom tappat och vunnit i Härads och Lagmansrätt, *så bör kostnaden å båda sidor emot hvarannan kvittas* *). Den förolämpade kan ännu til råga invecklas i en tvetydig Rättegångsfråga, om grannens Fä, likmätigt 1, 2, 3 §§, blifvit lagligen intaget, samt tilbörigen vårdadt.

At olofligt hugga af stubben et lats Stör, och för sådan åverkan å en annan mans afdelta Skog, enligt *Byggnings-B. X: 5*, undslippa med betalning efter värdet, och i Dal. Sm:t i böter, synes nu i de flätta Provincer ingalunda svara emot det, jämte målsegandens förnöjande, ålagda tjuffstraffet för bortföringen af et lats huggen Ved eller Gärdsel **), hvilket sed-

D 2

na-

*) Rätteg. Balk. XXI: 4.

**) Misg. B:s XL: 4, 5.

nare dock i hushållningsvägen, på de mindre skogrika orter, är vida under värdet af et lats med unga Trän. Arbetsvärdet, eller myckenheten af gårdslet, tyckes dock ännu i vår Lag vara mera anseft, än moraliteten, då Förbrytaren icke underkastas tjuvstraff, om han ej bortfört fulla Lasset, och enär den, som med ondsko rifver ned en annans Gärdesgård, blott för en sådan ogärning böter 10 Daler, jämte skadans återgåldande*). At Lagens kraft hittils varit otillräckelig, at freda enskilda Skogar, är hvar man kunnigt. Skogsåverkan utöfves nu allmänneligen, och det ofta så oförsynt med en samlad manstyrka, at Egaren ej vågar visa sig, eller emot sådant öfvervåld göra motstånd. I äldre tider öfverflödade Skogen, och var fällan imellan hvar enskild Jordegare skiftad; hvarföre ock Arbetet mera värderades, än Trädet. Våre gamle Province- och Lands-Lagar lämnade dock ingalunda en åverkan å så kallade *dödvida* eller ofruktsamma Trän onäpft; utan böttes för Lasset med 3 til 8 den tidens Ören, och om flera, än 3:ne Lats bortfördes, med 3:ne marker lödigt**); men den åverkan

an-

*) Missg. B:s XX: 12.

***) Upl. L. Vidherb. B:s 14. Östgöth. L. Bygd. B:s 31. Helf. L. Vidh. B:s 13. Söderm. L.

anfågs ännu vida alfvarfamare, som skedde å Skog, som var lagd i helgd och hägnad, och böra mistag å denna tidens storkiftade och fridlysta Skog ej ega rum, där gränsen är utmärkt genom Rör, Rågata, Stängsel, Strand eller andras mellankommande egor. Det synes väl högst billigt vara, at Jordegaren för des skattpenning sinne njuta publikens hägn å hvad han icke sjelf mäktade inom lås och fäker stängsel förvara; men om kanske betänkligt vore, at göra kroppsstraff ibland menigheten mer allmänna, och med detsamma mindre i afsky hållna, så lærer däremot någon annan utväg behöfva påtänkas, för at freda goda Medborgares välfångna egendom ifrån vanartiga människors tilgrep.

Det står för hvars mans ögon, huru mycken åtlydnad följt å *Byggn. B:s X: I och 8 §§*, om oskiftad och skiftad Skogs få spar samma bruk, at den ej utödes, eller hemmanet fördärfvas. Hvad betydde ock för Skattebonden 10 Dalers böter emot flera hundra timmerstockars eller kolstigars affalu, i synnerhet om han snart ärnade föryttra hemmanet?

D 3

I *Byggn.*

Bygd. B:s 17. Westm. L. *Byggn. B:s 40*
 Sv. Landslag. *Byggn. B:s 18.*

I *Byggn. B:s XI: 2*, förbjudes vid 10 Dalers bot, at bruka goffar til vallgång, och hvilket förbud förmodeligen härleder sig från någon moralisk farhoga; men vid Skogens årliga förminskning, lærer på de orter, hvarest Kreaturens betning ute på marken är, och förblifver i bruk, också blifva högst nödigt, at skaffa sig sådana tillärda herdar, som kunna valla sina hjordar helt nära fädesåkrarna, eller åtminstone hindra deras kringspredande genom ringa värn. En kunnig herde styrer med sin hund, alldralättast får utaf alla kreatur, och tillärer han endast et får til anförare, så följer sedan hela hjorden viligt efter. Getter, hvilke nära förakta all stängsel, lära endast blifva nyttiga kreatur för skogsbygden, och måste de samme där, hvad häldre är, alltid vallas.

Byggn. B:s XI: 4, är mot naturen stridande, då den sökt hindra de kreatur at gräfva och rota, som därtill äro danade; och har således strängheten med Brofogdar af sig sjelf förfallit, och hvartil äfven Kongl. Resolutionen på Allmogens Besvär af d. 10 Sept. 1743 föranleder. Svin äro ock kanske de bästa Skogsplanterare, och hafva äfven, med förmon blifvit nyttjade til ofruktbara ängstyckens upgräfvande och gödaande, då de inom smala och

skif-

skiftevis omflyttade stängsler, därjämte blifvit spisade med drank, hvilken föda ej heller för dessa kreatur måste vid den begärliga Bränvins-bränningen snart komma at tryta.

Til följe af *Byggn. B:s XIII: 1, 4*, har ingen å Krono- eller Skatte-jord fått fälla bärande trån, och i synnerhet icke Ek, vid 9 Dalers bot; men manne affig- ten at få nödig tilgång å skeppsvirke medelst detta förbud, och skogsstämpling, samt genom den ännu strängare Kongl. Förordningen af den 10 Januarii 1746, är vunnit? Eken orsakar syra, borttager solstrålarna, och med sina vidtspridda rötter utmärglar både Åker och Äng, samt i stället öfverhöljer dem med sina långsamt multnande löf; och som Bonden svårligen genom anförkning hos Konungens Befallningshafvande samt en kostsam syn, kunnat få en gammal Ek, såsom *flående Åkern eller Ängen til men*, utdömd, och som han utomdets, om Eken befinnes til skeppsbyggnad nyttig, sluteligen kunde förplig- tas, at i kronskjuts bortföra densamma, så har ingen ting varit naturligare, än at Bonden häldre förstört alla unga Ektelningar, och såmedelst lättast undvikit för dem all framtida vård, ansvar och skada. Förhållandet hade blifvit helt annorlunda,

om deffe Jordbrukare för fina Ekar njutit en skälig betalning.

Til följe af *Byggn. B:s XIII: 5*, skulle Skatte- och Krono-Bonde för hvart borthugget bärande Träd, plantera tu af samma slag, och vårda dem sedan, til dess de undan boskaps-bet vuxne voro, vid vite för hvart träd af en fjerdungs bot för olofligt hygge. Äfven skulle för hvar borttagen Lönn, Lind, Alm, Ask eller annat nyttigare trädslag, än de så kallade ofruktbare, planteras och vårdas et annat träd i ställe, vid 1 Dalers bot för hvart och et; men hvarest har väl sådant blifvit efterkommet? Ek, Bok, Oxel och Appel kallas ännu i Lagen bärande Trän; som i äldre tider ej andre frukt bärande Trän härstädes funnos. All åverkan på frukt bärande, eller til prydnad planterade Trän, är väl i vår Lagbok för misgärning förklarad och med böter belagd *); men som sådan illgärning då och då up-täckas kan, så torde fast bättre varit, at den nu i fråga varande *Byggn. B:s XIII: 5* sålunda blifvit i *Misgärnings B:s XX: 11* tillämpad, at Förbrytaren borde återplantera 2:ne lika ädla Trän, samt ersätta et skadestånd, eller *lucrum cessans* at den ofredade Egaren med vissa årliga dagsver-

*) *Misg. B:s XX: 11.*

verken, intil defs de nyplanterade Träden fullkomligen hunnit tilväxa: Et sådant förödmjukande hade förmodeligen haft en kraftigare verkan, än 10 Daler Sm:ts utbetalande i böter. Den brottslige Personen upptäcktes ännu lättare, om Plantageegarens skada värderades, och af Häradet, i likhet med hvad i England sker, erfattes såsom Brandstod eller Dulgadrap. Utom nyttan, skulle lysnaden efter frukt mycket minska, om alle Jordbrukare ålades, at ur kärna updraga och utplantera vissa fruktträn, innan de fingo för någon hemmansdel skrivas, eller undfå lysning til äktenskap. De sällste Trän förärfvas vid den nu för tiden så skamlöst föröfvade fruktstölden. En full mansbörda, eller et lass, så af frukt, som af rosvor, kål, ärter och bönor, skall ock bortföras, innan Lagen förklarar det för tjufnad; eljest bötes blott såsom för snatteri *). För *Potatoes*, såsom en okänd växt, år 1734, finnes ingen åkerfred förvarad, och torde nu en sådan cultivering uppå öppet åkerfält föga laglikmätigt kunna tilerkännas samma hägn som en särskild rosgård. *Potatoes* äro imedlertid öfver all jämnförelse med rosvor, men stjälas nu lika oförsynt; hvarföre ock all-

D 5

mo-

*) Missg. B:s XI.: 5.

mogen näppeligen vågar sträcka planteringen långt utom stuguknuten, eller kålgården. Denne växt har börjat göra en märkelig revolution i Landtmanna-näringsen; och om den bättre hägnas, samt et säkrare förvaringsfätt vidtages, få skall densamme nära medföra få mycken välfignelse åt oss, som Ris och Mais åt Afriens Invånare. — De ting, som Jordegaren fordom icke mäktade själf freda, förklarade våre gamle Lagar, at vara *under Guds Lås*. Af den arten var Säden ute på marken; hvarföre ock den som densamma stal, kallades *Agnabaker*, och kunde til och med få umgälla sit brott med lifvet *). Efter tidehvarfvets lynne höra imedlertid emot dylika tilgrep, mindre hårda och förhårdade straff kunna väljas, än fordomdags.

Enligt *Byggn. B:s XIII: 6*, skulle vid 6 Markers bot, topp och qvistar borttagas efter fällda Trän, samt torra Trän, vindfällan, ris och stubbar utrödjas; men hvarest och enär har detta Förordnandet blifvit åtlydt?

Likmätigt *Byggn. B:s XIV: 2*, skulle ingen å Skatte och Kronojord, utom

*) Östgöth. L. Edhör. B. 31. Upl. L. Manhälgh. B. 49. Helf. L. Manh. B. 32. Westm. L. Manh. B. 82. Dahl-L. Tjuf-B. 6.

om hägnad, så svedja utan syn af Nämud, Jägeri och Kröno-Betjening, samt Dom- och Befallningshafvandes lof, vid 10 Dalers bot, samt arbetets och grödans för- luit; men huru länge sedan har icke den- na stränga ordning kommit ur bruk, ehuru den samme blifvit uplifvad och skärpt genom Kongl. Brefven af den 21 Nov. 1744, d. 20 Aug. 1755, och d. 4 Aug. 1757.

Huru har väl Lagens syftemål i *Byggn. B:s XVI:de* om Lands- och Häradssällmän- ningars vård blifvit upfyldt, och huru kan väl någon rättskaffens hushållning med dem i nu varande ställning stå at hoppas? En Författning borde dock kunna vidtagas, at alle Inbyggare och Delegare däraf njö- to en tilbörlig förmon, och at just desam- me, som biträdades med Skog, befordrade däraf en ny återväxt. En stor del af det- ta vidsträckta område bjuder ock de rika- ste tilfällen til odling. Om vår samtid beklagar sig öfver förökta tyngder och en allmän undervigt, samt förespår en ännu svårare utkomst för Efterkommande, så torde ock allmänheten å en annan sida icke känna den stora Riksskatt, som ännu ligger förvarad i ouphruten ödesjord, så väl som i Bergens djup. Vi äro imedler- tid ej de ende, som lå vanvårdat Skapa-
rens

rens ymniga håfvor; det uplysta England har först i dessa år börjat vända ögonen til sina likartade ödemarker.

Byggn. B:s XXIII: 2, befaller, at hvart helt hemman skall hålla Vargnät, 4 famnar långt och 5 alnar högt, och så starkt, at det ej brister då en man klifver derpå, samt at det alltid finnes färdigt vid påkommande Skallbud; hvarifrången, utom Prästen, Klockaren och Inhyesesqvinnan frikännes; men månne sådant efterkommes och allestädes behöves?

Til följe af *Byggn. B:s XXIV: 3*, skall Legohjon, som emot Husbondens varning och vilja, burit Eld i uthus och andra Rum, eller annorledes ovarsamt därmed omgått, gälda den skada däraf timmar, eller pligta med Kroppen. Men hvad erfättning tager man af den, som alsintet eger, och hvad botnad drager den lidande Husbonden däraf, at det vårdslöse legohjonet tilläpper rygghuden? Det skulle förmodeligen blifva et mera verkamt och naturligt straff, om den, som ej mäktade återgälda skadan, förpligtades, at, under åtnjutande af föda och nödiga Kläder, tjena den förolämpade Husbonden en viss bestämmd tid. I detta Capitels 1 §. förbjudes at röka Tobac i lada, foder-

derhus eller annorstädes, där eld lättli-
gen kan tändas; och i en K. Förordning
af d. 16 Sept. 1741 förbjudes ytterliga-
re, til afvärjande af Eldskador, at någon,
som ej fyllt 21 år, må röka Tobac vid 2
D:r Silfv:s pligt för hvar gång han där-
med beträdes, eller at sitta 2 Söndagar i
Stocken; dock sträcktes ej förbudet til
Krigsfolk i gemen. At desse Befallnin-
gar icke blifvit åtlydde, lærer vara äfven
så bekant, som det är troligt, at tredje
delen af denna tidens förstörande Eldsvä-
dor tilkommit genom Tobacs-rökningen.
Med hvad förmon skulle icke de til å-
terbyggnad använde kostnader, antingen
de varit Husegarens egne medel, eller ge-
nom Brandstoder och charitable samman-
skott vunne, hafva kunnat til productiva
rörelser användas? Bättre torde det leda
til ändamålet, at vid et ännu allvarsam-
mare straff, förbjuda all ungdom under
15, om ej 21 år, at någonfin börja röka
Tobac: en konst, eller rättare ofed, som
ingen utan vämjelse lärt, och som våre
starke Förfäder för mindre än 3 Secler
sedan, aldeles icke kände. Hvad förmon
skulle icke i annat œconomiskt afseende af
et sådant förbud vinnas, om ännu därtil
lades Tobacsinusning och tuggning? Så-
som et medeltal af 10 år, ifrån 1781 til

1790, hafva 1,235,107 $\frac{1}{2}$ Lisp. utländske Tobacs-blad blifvit i Tullarne angifne, som å 4 sk. Skålp:det i årligt inköp kostat R:d. sp. 102,925:30, utom ännu inkommen Cardus och Snus-Tobac efter medelpris för R:d. sp. 20,311:16, 8. Ja, år 1792 infördes Bladtobac 1,492,198 Skålp. Cardustobac 27,263 Skålp. knaster 959 $\frac{1}{2}$ Skålp. Rappe 1133 Skålp. och Spanskt Snus 219 Skålp. Då ännu til denna Riksförluft lägges upoffrandet af den myckna jord och gödning här i Landet til den för människoflägtet så skadliga Tokacs-planteringen, så synes ämnet förtjena en Regerings behjertande, som ej endast väster sin upmärksamhet på Landets samtida åboers nyttjande rätt, utan och på efterkommandes välfärd. När för en vanlig Röke en rulla Tobac ej räcker öfver 2:ne veckor, så har han kostat uppå sig sjelf en personlig Bevillning af 2 R:d 8 fs. om året, då han åtnöjt sig med det sämsta slaget å 4 fs. rullan; för hvilken Summa han imedlertid kunnat köpa sig många god matbit. At förmå äldre Personer at afstå med Tobaks nyttjandet är föga möjligt, och kanske efter en långlig vana för hellsan mindre rådligt; det kunde ock vara betänkligt för vissa näringsfång, såsom Tobaks-Fabriquer, Plantager och

och Laduinrättningar, så väl som Pipbruk, at på en gång rubba dessa rörelser.

I *Byggn. B:s XXV: 7*, bjudes, at vintervägar öfver stora Sjöar skola utstakas, där isen är starkast, och at vägen ändras så ofta det tarivas, samt ledes förbi stora vakar och vråkar, eller ock at, vid 3 Dalers bot, Bro däröfver bygges; men fäl-lan hinner någon Häradsfogde hålla hand öfver verkställigheten häraf. Mångfaldige olyckor hända imedlertid alle vintrar genom bristande, eller åtminstone högst ofullkomliga utstakningar på de allmänaste vintervägar; broar öfver vråkar läser icke heller på vår stora och förträffeliga In-sjö Mälaren, någon i mannaninne hafva sett.

Huru länge har någorstädes *Byggn. B:s XXVII: 1* blifvit åtlydd, at hvar 3:dje år om ej oftare, skulle Kronofogde eller Länsman, med 2:ne Nämndemän, hålla hufesyn å Kronohemman och å Skattejord, när vanhäfd och misfbyggnad därå märkes? Sjelfva omöjeligheten, at allestädes tvinga Bonden til byggnad efter Lagens föreskrift uti Bygnings-B:s II:dra och detta XXVII:de Capitel, måste hafva väl-lat denna uraktlåtenhet. Allmänne Byggningsföreskrifter och Skogsordningar synas ock illa passa för et Land af så olika til-gång

gång och behof. Männe icke åtminstone i Slättbygden, i stället för timrade enkla Hus med 4 knutar, häldre Bodar, Lador och Lider må förklaras för laggiltige, då de byggas af Korsvirke och beklädas med bräder? Flere Hus borde ock få sammanbyggas under et tak, med gemensama väggar och dubbla bottnar. Sågat timmer af mogen skog vore äfven mindre ödande samt varaktigare, än de nu bruklige hela stockar, som yxan blott tillreder.

Byggn. B:s XXVIII: Capitel handlar om Gästgifverierna. Därvid må endast denna gång anföras, at Skjutshållningen är Svenska Bondens plågoris, som förlör idoghet och välmåga, samt skämmer både hellsa och feder. Goda råd hafva mer än en gång blifvit uppgifne, huru detta onda otvifvelaktigt afhjelpas kunde; men de måste väl omsider komma at höras.

Af nära lika beskaffenhet skulle ock någre Hushållnings-föreskrifter ur andre Lagbokens Balkar kunna andragas, såsom til exempel:

Den långa tidsutdrägt, som *Jorda Balkens IV, V, VI Cap.*, i anseende til Upbud och Börd, medgifva, innan Faste-bref på ingånget Köp erhållas kan; bidrager mycket til osäkerhet, samt därmed
för.

förknippad flerårig vanskötsel af både Jord och Ladugård.

Man har nära tagit som en Grundlag *Jords-B:s IV: 9*, "at then som å skatt-
"skyldig Jord sitter, ej må genom köp,
"skifte eller annat sätt något söndra och
"minska af thet, som thertil med rätta
"hörer. Gör thet någor, vare ogildt".
Men månne detta med eganderätten, och
den förunta fria dispositionen af Krono-
skattejorden öfverensstämmer, eller i oeco-
nomiskt affeende kan vara få aldeles nyt-
tigt? Flere Kongl. Förordnanden af åren
1747, 1751, 1756, 1770, 1774, 1783,
1784 och 1789 medgifva Hemmansklyf-
ningar; men grunden, at förklara en Bon-
de tilböriligen besuten, efter beräkandet
af öre, örtug och mantal, blifver högst
opålitlig. I Kongl. Maj:ts Skrifvelse til
Dets och Rikets Cammar-Collegium af
den 8 Nov. 1786, stadgas ock rättvisli-
gen, at Hemmansklyfningar och nye Bol-
städer böra färskildt inrättas för Provincer-
na, efter deras olika beskaffenhet, läge,
jordbruk, folknummer, skogstilgångar och
näringar. Sjeltva olikheten i fruktbarhet,
betesmark, fiske, skogsförråd samt biför-
tjenster af närliggande Bruk och Städer,
m. m. har vållat, at man på det ena stäl-
let ansett Hemmansklyfningen för hufvud-
N:o 11. E grun-

grunden til folknummerns och välståndets förökning; men däremot på et annat, för den fanna orfaken til menighetens utarmande, skogens förödelse och tjenstefolkets otillräcklighet. Det kan icke nekas, at det medförer både enskild och allmän förlust, om en frisk man lysselfätter sig med mindre Jordbruk, än han verkligen förmådde sköta; likaså synes en så kallad befuten Jordegare, som icke tillräckeligen gitter nära sit hushåll, eller underhålla nödiga medarbetare och dragare til jordens häfdande, i verket vara mindre lycklig, och för Samhället mindre nyttig, än en Statorpare, Dagkarl eller Gärningsman. Det är allmänt känt, huru medellöse Hjonelag, som ej mäga köpa sig så stor Fastighetsdel, at de kunna förklaras befutne, gärna söka emot vissa skyldigheter, uppå andras egor, få bygga egna hus. Den Svenske Bonden skulle ej mindre, än den Engelske *Farmer*, med ringa upoffring vinna många hjälpamma bi-armor, om han tillika kunde til egande rätt uplåta Hustomt, jämte en liten Kålgård eller Potatoestäppa. At hinder ej dymedelst må läggas för framtida odlingar, så kunde alltid rågången väljas til sådana Backstugors rätta läge. Billigt vore ock då at Krono skattejords Egaren till-
er

erkändes, vid timande förfäljning eller förpantning, en lika lösningsrätt til en sådan Backstugu-Urfield, som Lagen tilldelar Frälserättsegaren af förfåldt Frälleskatte, samt nabo och viderboende i Städer *). En sådan lösnings- eller nabo-rätt torde ock med skäl få sträcka sig til andra Jordlotter, som tilhöra så kallade belutne Egare eller Säljare, men som ofta, til men för Hemman med alt för trånga egor, blifvit afföndrade. — Kronans Upbörds-män kunde altid hålla sig til Bolstads- eller Stamgods-egaren för grund-räntan; och på det hela, försvunno icke desse små Backstugu tomter ifrån Stammen, eller förbytte sin natur. De som skadlige anfedde små Hemmans-klyfningar til $\frac{1}{8}$ -dels och $\frac{1}{2}$ -dels Mantal, så väl som Folkflyttningar, först til Städer och så utom Riket, skulle efteråt mindre hända; Bonden blefve inom lit Mantal mera manstark, lika som fordom mera händt genom oskattlagda Torp och Utgjordar. Nu nödgas han året om föda många dyrlegda Tjenstehjon, som dock i detta Climat, där alt jordbruk, såning och bergning, i första brådskan skall aflutas, sållan förflå. Med mycket ogift Tjenstefolk befordras utomdes

E 2

hvar-

*) Jorda-Bis IV: 5, VII: 1 - 5, IX: 7.

hvarken idoghet eller en nyttig folkökning.

I *Jorda-B:s XVI: 1*, läses: Jordegaren förene sig med Landtbo om Städjan, antingen på längre eller kortare tid; men hvarföre ålägges icke Jordegaren at gifva Bref därå, med uttryckeligen bestämde vilkor, lika som i 9:de §. befallas för et Hemman som ligger öde. Många förtryckande misfbruk af egenvilliga Husbönder hade dymedelst kunnat förekommas. Önskeligt hade ock varit, at den kortaste legotid blifvit utfäst til 10 år; hälft täta Landtbo-flyttningar förstöra både Folk och Jord.

En aldeles Riksfördärfvelig påfölgd har tillämpningen af *Jord-B:s XVI: 15* medfört, at nämligen Köp skulle bryta Legostänma. Det ifrån et främmande språk sig härledande ordet *Arrende* finnes icke i Sveriges Lag nyttjadt; men i det bifogade Registret hänvises man vid ordet *Arrende*, til *Afrad* och *Lega*, hvilken uttydning förmodeligen kommit at misledda mången Domare. Det är eljest obegripligt, huru nysbemälte paragrafve kunnat lämpas til fleråriga och vilkorliga arrenden, då samma Capitels 6 § tydeligen bjuder, "leger man ut, eller til lego" tager gods och gårdar med vilkor; rätte "sig

”sig å båda sidor efter thet, som aftaldt
 ”är”. Ännu mindre synes köp kunna bry-
 ta legostämman, då följande §§ härmed
 jämnföras, såsom den 2:dra ”städjer nå-
 ”gor Hemman på lifstid, njute then stä-
 ”ja til godo, så länge han lefver och utgör
 ”afrad; Hustrun njute then ock efter ho-
 ”nom, medan hon Enka sitter”. Så ock
 3:dje §, där orden lyda ”är städja på vissa
 ”år gifven; hafve ingen magt Landtbon,
 ”thets Hustru eller Barn, affäga, så län-
 ”ge giftostämman varar. Dör then man,
 ”som städjan gaf, eller hånne fick; stän-
 ”de äntå giftostämman för Enkan eller Bar-
 ”nen, til thets then ute är; sedan råde
 ”Jordegaren sjelf jord sin, som sagdt är”.
 Ja, sjelfva den 15:de §, til följe af hvil-
 ken Köp bröte Legostämman, och den hus-
 ville Egaren, som sjelf trängde Jord sin,
 finge upfäga Landtbon, hjuder dock ”at
 ”Lifstids-städja å Landet ej må brytas”.
 Äfven så litet kan efter Lagens enkla or-
 dalydelse, och en skälig slutkonst, en
 städja på vissa år eller en lega med ut-
 fästa villkor genom Köp brytas. Säljer
 någon Jord, Hus eller Gods *åt tvem*, el-
 ler leger ut åt 2:ne, så bestraffar Lagen
 sådant svek med dryga böter, och förkla-
 ras de förste ingångne Köp och Städjor

för giltige *). Äfven så kan ingalunda med rättvisan öfverensstämma, at Jordegaren, tvärt emot et för flera år afslutadt lagligt aftal, skulle förmå gifva åt en främmande person någon til en annan uplåten besittning, eller meddela en bättre nyttjande rätt af sin förpaktade gård, än han sjelf den stunden egde. Imedlertid hafva många som ingått uti fleråriga arrenden, och tom i hopp om framtida vinst, därvid upoffrat förmögenhet och nöda, blifvit genom verkliga eller chimeriqua köp på det obilligaste fött gäckade. Den i andra länder til Jordbrukets förkofran så nyttig befunne Förpaktnings-hushållningen, har af sådan orsak aldrig i Sverige kunnat vinna framgång. Lagens mening och föremål vid den i fråga varande 15:de §, som medgifver, at Legostämna brytes, *då man säljer bort Hemman & Landet*, måste endast vara riktad på sådana enkla Hemman och Hemmansdelar, som utan uplåtelse-bref, samt utan bestämde vilkor och år, blifvit städslade; hvar opartisk Medborgare lærer äfven i detta enkla hänseende finna det nog hårdt, at en sådan Landtbo eller Torpare, det vare sig å Frälse eller Skattejord, underkastas samma ob-

*) Jorda-B:s IV: 4. XVI: 16. Handels-B:s I: 5.

bestånd, som et tjenande Legohjon, och således icke til fullo får deltaga uti andra närande och bosafte Medborgares fromma och säkerhet. — Sveriges militaire, ecclesiastique och civile Boställen, som minst lära upstiga til 4500 Mantal, hafva vid Innehafvares ombyten mycket gjort Legostämman för Landtboer osäker, samt genom en därvid åtföljande vanskötsel af betydliga jordsträckor, märkeligen bidragit til brist af spanmål och andra ätliga varor för detta Seculi tärande Folkmängd. Prästboställen, som lära utgöra 1385 Mantal, och som äro mycket äldre än Indelningsverket, innehafvas länge af samma Löntagare, och kan således en Landtbo eller Hälftenbrukare mindre vid dem komma at rubbas. Många Präster gifva äfven i landthushållningen sjelfve de besta efterdömen åt sina Soknemän; och skulle en ledamot af det Ståndet kunna namngifvas, som mångdubblat sin Prästgårds värde och afkomst, samt verkeligen i Jordbruk, Boskapskötsel, Byggnadsfätt och goda Inrättningar, blifvit et Mönster för Hushållare i gemen. Få militaire Boställen hafva i senare tider varit under de ofta omvexlade Innehafvares egna bruk eller skötsel. Officerares inkomst skulle säkerligen ökas, mycket besvär och husrö-

teklammer undvikas, samt därjemte utväg gifvas åt mången Medborgare, at på et värdigt och rikligt sätt föda sig och andra, om med Höga Öfverhetens tilstånd, samt under Vederbörandes inseende, sådana Boställen, äfven som andre Kronolägenheter, genom öppen Auction uppå 50 til 100 års tid förpaktades emot en viss utfatt Perfedel-ränta, eller ock, hvilket troligen lärer böra antagas som det enda rätta, at de til Skatte förfåldes. På de ställen, där ännu någon outdömd Characters-byggning funnes i behåll, kunde ju ändock nyttjandet af densamma, jänste flera förnödenheter, Indelningshafvaren vid arrende-upplåtelsen förbehållas. — Til upodlingens förökning vid Boställen i gemen har Kongl. Maj:t genom Förklaringsarne af d. 17 Jul. 1747 och d. 12 Aug. 1752, täckts bevilja 24 til 50 Besittnings- eller Frihets-år för nya Upodlingar uppå ohägnad Utmark; men huru ofta har icke sådan odling medfört vanhäfd och utmagring af odal-åkern, samt hinder för Efterträddaren i dets företag, genom oläglig stängsel, oberäknad betesbrist och förminskad skogstilgång? En långt nyttigare cultivering hade ofta kunnat anställas inom sjelfva gärdet, eller åtminstone inom annan hägnad; men den underlåtes gemenligen, som

som ännu ingen Författning för en sådan förbättring tillerkänner någon erfättning eller längre besittningstid för Odlaren och dess Arfwingar.

Handels-Balkens IV:de och VI:te Capitels inskränkningar i anseende til Handtverkerier och Landsköp, hafva genom senare Författningar blifvit något utvidgade, och förtjenat i synnerhet Kongl. Förordningen af d. 22 Mart. 1775, at beprisas, som i kraft af den föruntta friare Spanmålshandeln, fäden ofta på et närmare håll och emot mindre updyrkadt pris för alla behöfvande, erhållas kunnat. All Landthandel bör icke förbjudas i et Land, därest närmaste Upstad kan vara öfver 30 mil aflägsen, och Stapelstaden ännu vida mer. Det är icke heller med goda Hus-hållningsgrunder öfverensstämmande, at Landtmanen skulle göra flera dagsrefor för at erhålla några Handelsvaror, samt at få et Skinn beredt, et Verktyg, Redskap eller Husgeråd tilverkad eller ock lagadt, då sådant på et närmare håll vinnas kunnat. De uppå Städernes Befvär d. 12 Dec. 1734 och d. 12 April 1739 erhållne Kongl. Resolutioner om Bönhasjagter och Förfvarskarlers lagföring, lära icke vara de Förordnanden, som mäst gagnat och hedrat Tidehvarfvat. Det vo-

re å ena sidan et stort oförstånd, at neka nyttan och behovet af Städer och få kallade Borgerliga Näringar; men så måste å andra sidan ihogkommas, at Städer tillkommit för Landets skuld, och ej tvärtom, samt at Städernas förmögenhet ömsom tilvuxit eller aftagit, alt efter Modernäringsens, som är Jordbrukets och det därmed hos oss nära befryndade Bergsbrukets, samt Fiskeriernas beskaffenhet. Landt- och Stadsmanna Näringar räcka gärna hvarandra sjelfvilligt handen; och kan samdrägtighet och trefnad allenast å ömse sidor föras genom ensidiga tillåtelse, at den ena Näringen finge fjjettra den andra, eller upstiga på den andras bekostnad. Hade Städernes Linneväfvare, lika med vissa andra Skrå-ämbeten, förmått kringgärda sig med värn emot Landtmanna Industrien, så hade aldrig det aflägsna Ängermanland, jämte Helsingland, kommit at utgöra Sveriges nyttiga och berömliga Schlesien. Til följe af Handels-B:s III:dje och VI:te, och i synnerhet Kongl. Resolutionerna på Städernas Besvär, af åren 1723, 1739 och 1757, skulle alle, som erhållit Burskap, bosätta i Städer och ej på Landet; men tusentals dagsverken bespades, om vid Kyrkobyar vissa Handels- och Handtvärksvaror, efter fulländad

dad Gudstjenst, uti en öppen Bod höllos til falu; nu hålles blott Bränvin åt dem, som färdas til och ifrån Kyrkan, rikeligen tilhanda. Om ock de, som på Landsbygden drefvo en flags borgerlig näring, tillika förfågo andra Sokne-arbetare med rå varor, så förekommos många onödige stadsfärder. De unge och raske Västgöthedringarne skulle sedan komma at kvarstanna i sin hembygd för at odla jorden, och ej genom et ytterligare kringstrykande förleda Menigheten til yppighet med sit Lurendräjare-kram. — Där et hårdt luftstrek redan lägger många hinder i vägen, så må ej inskränkande Författningar för Jordens Odlare ännu mera förtaga idoghetens verksamhet. Den Flocken som spilar alla öfriga, må icke, då han hvarken begär præmier eller uteslutande rättigheter, blifva den, hvilken allraminft af Staten hyllas. Den på Riksfens Ständers tillstyrkan, d. 8 Mart. 1770, utkomne Patriotiske Kongl. Förordningen om Jordbrukets uphjelpande, förtjenar snarare at utvidgas, än efter några kortflynta Egoisters påstående, at inskränkas. Jordbrukares friborne Barn, ehvad de viftas på minsta Torp eller Backstuga, och sig där med äran föda, må aldrig i en framtid förklaras för Lösdrifvare, eller mera, än Stadsboers

ers Barn och Tjenare, dömas förfallne til krigstjenst. Det kräftigaste medlet at qvarhålla Jordbrukares afkomlingar vid hembygden, och at befordra tidiga giftermål, är at förskaffa dem förökta närings-tilgångar. Där snille, hog och flit ej fritt få lysfelfätta sig, där kan icke stor Folkstock trivas, varor för godt köp erhållas, och redbare penningar efter behof komma at omlöpa. Då en uplyst och huld Öfverhet afvärjer alt öfvervåld, och blott består sina trogna Underfåtare den för Statsverket aldeles icke kostflamma upmuntran, at en gång för alla uphäfva alt ensidigt intrång af Skrå-gillen, så skall et rådigt och idogt Folk sjelf snart veta at lämpa Näringsfång efter Natur och hvar Landsorts belägenhet, samt förutan upoffringar af Kronojord, tildana efter behof sådana Köpingar, som tillbaka skulle befordra en snäll affättning af Landtbrukets afkomster. Den egentelige Jordbrukaren undslapp vid en närmare tilgång til öfvade Slögdeidkare, borttaga en dyrbar tid ifrån sit hufvudyrke med et nära okänt handtverks utöfvande, och kunde tillika af dessa Näringsidkare, emot et drägligt arfvode, vid bergningstider biträdas, utan at belasta sig med så mycket Folk inom eget brödlag; Städens Handlande kunde däremot ofta för-

förse fina Salubodar med Slögdevaror, som på Landet til ringare pris blifvit tilverkade. Holland, som varit en rik handlande Stat, har af alla minst iakttagit någon gränfkillnad imellan de slags Näringar, som på des landsbygd, eller i des öppna och från inhemfka Tullar befriade Städer, varit i gång.

Handels.B:s XIV: 10, förordnar, at upfägning af Legohjon skall ske imellan Olofsmäffa och Larsmäffa; men månne denna upfägningstid är den bäst afmätta, och månne en tagen städfelpenning någonfin borde få återlämnas? At förekomma ofäkerhet och tidspillan i dy mål, torde utgöra den nödigaste rättelse i den föräldrade Legohjons Stadgan af d. 21 Aug. 1739.

Om i allmänhet til Landtbrukets upkomst lämpelige Föreskrifter författas skola, och om alla utfärdade goda Lagar och Påbud skola vinna en jämn verkställighet, få tarvas både mer kännedom af ämnet, och andre förbindande medel vid utöfningen, än hittils. De som tilstyrkt Författningarna hafva fällan varit Jordbrukare, mycket mindre känt Landthushållningen i sit tilbörliga sammanhang och Landkapernas olika beskaffenhet; och å andra sidan hafva de nyttigaste Förordningar merendels

dels fruktlöst förmultnat i Sacrifier, utan at vid et hastigt upläsande från Predikstolen rätteligen begripas, samt utan at ändra någon gammal fördom och ofed, eller at förtaga den kalla känslolösheten för Fosterbygdens gemensama välfärd.

Bergsbruket vårdas af sin Bergs-betjening och Bergs-Collegium, samt är förfedt med sit egna Jern-Contoir. Handel, Fabriquer, Handverkerier, jämte det öfriga Borgerskapet understöddas af sina så kallade Äldsta, Ämbets-gillen och Societeter, Hallrätter, Handels- och Ämbets-Collegier, Magistrat och Commerce-Collegium; men Jordbruket är allenast fatt under en enda med Upbörden, Executionsverket och politiska Styrelsen högeligen fysselfatt Konungens Befallningshafvandes vård; dock äro vissa hushållningsmål hänfuktne under Domarens pröfning, hvilken Ämbetsman åter högst har 3:ne Sessioner om året, och ofta icke bor inom Häradet. Sällan hafva så Befallnings-fom Dom-hafvande haft Jordbruket til sit yrke; Rikets högsta Öfverhufvud har imedlertid uti egenteliga landthushållnings-mål ingen annan at rådföra, än sina uti landet kring-spridda Höfdingar, samt at anlita Justitiæ- och Cancellie-Staterna vid Förordningarnas utfärdande. Landshöfdingen åter inhämtar

tar sina Kronofogdars Betänkanden, och desse förfråga sig hos sine Länsmän och Fjerdingskarlar; och om någon gång Häradet höres, så kan ej af en forlande Menighet, som samlas på et med Bränvin väl försedt Tingsställe, mycken uplysning hämtas. Om för detta samlade Ständer, ömsom genom Grundlagens förändring skridit utöfver den i Fullmagterna utstakade gräns, ömsom genom inbördes misfämja skadat Samhället, så bör dock å andra sidan medgifvas, at som Ständerne mäst varit sammanfatte af Landtmän, så hafva de ock befordrat många nyttiga Författningar til Jord- och Bergsbrukets upkomst. Igenom Riksdags-Relationer, hvart 3:dje år, ifrån alla Landshöfdingar och Publica Verk, kunde ej allenast Konung och Ständer inhämta sammanhängande underrättelser, samt vederbörande Ämbetsmäns verksamhet uplifvas, utan med desamma äfven Allmänheten uplyfas. Menighetens välmåga har ock, trenne förödande krig och tilkomne nya oredor oagtade, onekeligen sedan år 1720, blifvit synbart förökt; men visserligen återstår mycket för vårt Tidevarf, om Riket verkligen skall vinna en œconomisk sjelfständighet — Landt-hushållare hafva ännu hos oss icke något representerande Samfund, och om någon
af

af dem i offentligt tryck skulle mäta gifva et Riksgagneligt råd, hvem framförer väl detflamma til Thronen? Ifrån Landtbruket skall dock födan och all väfentelig styrka hämtas för hela Rikskroppen. Utan denna Modernärings välstånd vantrifvas alla defs Afkomlingar och Föfterbarn; thy förutan torde ock alt bemödande at rätta Handelsvägen genom Öfverflöds-förbud och Handels-Ordonnancer, at uphjelpa rörelserna med ideala penningar och Finance-speculationer, samt at rikta Stats-Cassan genom förminskningar af några förut kanske illa vedergälda och högt taxerade Penninge-löntagares arfvoden, nog litet komma at verka på det hela; ehuru all besparing må hetas vinning, och ingen nödhjelp i betrycket må förkastas. Den stora Riks-hushållningen består dock däruti, at befordra en sådan ymnighet och välmåga i landet, at vi ej behöfve se Utländningen i händer om föda, samt at det ej må falla ofs tungt, at til Riks-Cassan sammankjuta en behörig Samfunds-afgift. Ingen rätt underkunnig tviflar, at ju vår Svenska och Finska Jord förmår, ej allenast rikeligen nära den nuvarande Folkstocken, utan ock et mångdubbelt antal väl syffelfatta Medarbetare; dock om ändamålet skall lyckli-

ligen vinnas, så måste en stor del af våra Hushållnings-lagar rättas eller uphäfvas: Kungsgårdar, Boställen och Allmänningar bättre gagnas: alle Stats-borgare, så på Lands-bygden, som i Städer, fredas ifrån alt närings-tvång: Bonden befrias ifrån at städse färdas på Landsvägen, til förrättande af diverse skjutser, Krontiondes och afrads långväga utförel: Förpaktare och Hemmansåboer åtnjuta en säkrare och längre nyttjande rätt: flit och välmåga befordras ibland Krono-Skatte- och Frälse-bönder genom dagsverksmethodens uphäfvande vid Kungs- och Herre-gårdar: mera kunskap utspidas och samhälls-skyldigheter bättre verkställas genom valda Utskott af egna Sokne-och Härad-ledamöter; odling och Landtmanna välmåga skola sedan med skyndsamma steg tiltaga, så vida de ej åt en annan led störas genom Krig, penninge villor, eller andra politiska osäkerheter.

Alla förfök til en pålyftad Hushållnings förbättring hafva blifvit förtryckande och äfventyrlige, då verkställigheten skulle befordras genom trug, hot, viten och straff, samt Kronobetjeningens handläggning. Genom kloka, redliga och försärfarna Landthushållares sammanträden böra Öfverhetens Bud och Förmaningar bät-

tre kunna tillämpas och genom frivilliga öfverenskommelser det allmänna bästa befordras; många gånger hafva ock derföre Hushållnings-Nämnder eller Sällskap, til mera ordnings och välmagas befordran i Landsorterna, varit tilstyrkte. Til följe af Rikf. Ständers anhållan afgick redan d. 29 Febr. 1742, et Kongl. Maj:ts Bref til samtliga Landshöfdingar om vissa Öfver-Landthushållares och Jordbrukares utväljande til Landsculturens befrämjande. I anledning af Rikf. Ständers ytterligare tilstyrkan, utfärdades d. 9 Dec. 1771 åter et Kongl. Circulaire-Bref om Åkerbrucks-fällskaps inrättande i hvarje Sokn. I K. Cammar-Collegii Relation af år 1776, tilstyrktes ock högligen Oeconomiske-Sokne-fällskap. Genom sådana sammankomster, samt genom goda Byordningar, i likhet med det af Rikf. Ständer til Kongl. Maj:ts fastställelse inlämnade förslag, och hvilket bifogades K. Brefvet af d. 29 Febr. 1742, är i några Höfdingedömen åtskilligt nyttigt verkställt; men som sådane anstalter icke ovilkorligen anbefalades, eller med Reglementen befästades, så blefvo de på de flästa ställen icke vidtagne, eller i längden fortsatte. I denna väg har nu för tiden Gottlands oekonomiska Sällskap på et hedrande sätt gjort

fig

fig i synnerhet kändt; men för at blifva rätteligen verksamt, lärer det samma, äfven som flere dylike Inrättningar; ännu tarfva en Kongl. Sanctiön eller reglering.

Mål, som kunna kallas *pure Oeconomica*, tyckas, i stället för at underkastas en juridisk pröfning, häldre böra hänskjutas under sådana valda Hushållares omdöme, som bäst känna huru Oeconomiske företag fäkraft och förmonligast verkstäl- las kunna, samt hvad som på särskilda ställen i utöfningen må vara möjligt, eller ej. Emot Privilegiens lydelse kan, efter nu varande Lagar, intet Utlag fällas eller någon Befallning ega rum, mycket mindre kan et godt ändamål vinnas med o- värdiga hädelser emot et eller annat Riks- stånd uti kringspidda Ströskrifter; men då medborgare af alla Classer kommo at sammanträda uti Hushållnings-möten, så skul- le förmodligen en förökt uplysning och en uplifvad Samfunds-anda snart nog kom- ma at segra öfver alla hinder och ensidi- ga affigter. Då man gemenligen funnit en broderlig öfverensstämmelse imellan Le- damöter af olika stånd, som i publica Comitéer, Deputationer eller Revisioner under samma tak sammanträdt, så bör fast mera, i et medborgligt oekonomiskt mö- te, sanningen och det allmänna bästa blif-

va endast privilegerade och allrådande. Den uplyste mänskligheten har redan gjort oket för underhållande drägligare, men Tidehvarfvat till ära, borde det ännu mera lättas, och sådant skall visserligen, som all annan god gärning, med välförnöje belönas. Frälsebönders mångfaldige och obestämda Herregårds-färder skulle vid en rådande statistisk Philosophi snart uphöra, och en långvarig Legotid för dessa Jordbrukare med orubbliga fördrag fastas, eller ock Egendomarne under Skattemännans rätt till evärdelig besittning upplåtas. Både Jordegare och Landbo, eller Skatteman, skall vinna en förökt välmåga, och Samhället skörda mera gagn af Svenska armar, samt få sin Spanmåls tillgång årligen förökt. Det blefve ock säkerligen en större tilfredsställelse för hvar Frälse-jordegare att genast uppenbarligen visa sin lagliga rätt till inestående ränta och husröta än att först genom nämndemän låta anställa utpantning. För afrad och annan afgäld tildelar Lagen åt Räntegaren företrädesrätt i likhet med Husvärden för Lega (*) Ej mindre förmodas, att Ecclesiastike-Ledamöter i sådana Hushållningsrät-

(*) Jorda B:s XVII: 3, 5. Handels B:s XVII: 5, 6, 8.

rätter sjelfve skulle vilja bemedla stadgade öfverenskommelser, i anseende til Skaftertialen, qvicktionde och Likftol. At desse rättigheter äro hinderlige för Åkerbrukets tilväxt, för ängars förbättring genom upplöjning, at de minska gödseftilgången, samt at de hos menigheten föranleda til oredliga upgifter, och ovilja för sin Lärare, öfverklagas ej med mindre skäl i Sverige, än i England. Hade samma Löningsfätt äfven i Skottland varit brukligt, så hade det Landets aktningvärda Prästerkap aldrig kommit at bidraga til de öfver norra Britannien författade så fullständiga statistiska Beskrifningar. — Den tilväxt som Landthushållningen i hela stora Britannien eljest vunnit genom Oeconomiska Societeter, och i synnerhet genom det af Konung och Parlament constituerade *Board of Agriculture*, har väckt andra Nationers förundran, men ännu ingen efterföljd. Kongl. Vetenskaps-Academien och K. Patriotiska Sällskapet hafva i Sverige utspridt mycken oekonomisk kunskap; men deras verkningskrets har varit nog inskränkt.

Ej mindre har man länge önskat, at få Förliknings-rätter här i Landet stadfästade, som i godo kunde bilägga tvister och misförstånd grannar och slägtingar i-

mellan; och hvarmedelst mycken rättgångskostnad, tidsutdrägt, och en tiltagande tvedrägtsanda afböjas kunde. For-domdags kunde oroligheter och tvister, få af moralisk som œconomisk orsak, hvarje vecka afhjelpas *); men nu ej få. Våre Grannar på västra, och jämväl på östra sidan hafva redan af förliknings-rätter skördat mycken förmon. De äro icke heller stridande med Sveriges så äldre som nyare Lagar. I gamla tider voro *Gårdarndmnd* och *Ting*, samt *Fjerdingsting* här i Landet bruklige, som icke voro egentlige Instantier, och hvarvid icke Jord-tvister eller högmål afdömdes **). Tvi-ftige mål få ock nu hänskjutas til Commisforial- eller Compromis-rätter, bestående af valda goda män, hvilkas Utslag sedan blifva lika som en annan Domstols gällande: äfven så få en eller flere Soknar tillsammans i Finland välja sig af förståndiga män sin egen Egodelnings-rätt; icke at förtiga, at församlingars œconomiske angelägenheter, ovarsamhet med eld,
oord-

*) Upl. L. Tingm. B. Fl. 1. Vestm. L. Tingm. B. Fl. 2. Landslag. Tingm. B. C. VI.

***) Upl. L. Tingm. B. X: 3. Östgöth. L. Tingm. B. IV: 1. Vadhamal-B. XXXI. Lands. L. Byggn. B. VIII: 2, 3.

oordningar och ofeder kunna i allmän Soknestänima granskas och afdömas *). At imedlertid hos oss få egentliga Förliknings-nämnder inrättade, är en höga Öfverhetens ännu för Landet återstående välgärning. Då de tvistige Parterne genom billiga föreställningar kunna förmås til en sjelfvillig förlikning, så behöfdes därå blott nämndens stadfästelse. Om Domares inkomster genom sådana Förliknings-rätter minskades, så synas så viktiga Ämbeten på et värdigare sätt böra belönas, än genom många och vidlyftiga Domars och Protocolls-Utdrags lösen.

För några år sedan lærer en Comitée för allmänna Hushållningen, til följe af en nästan ifrån alla Landskap yttrad önskan, hafva hos Kongl. Maj:t infinuerat, jämte andra oeconomiska högmål, et underdånigt förslag til Hushållnings- och förliknings-Nämnders inrättande, samt därvid bifogat et Reglemente om göromålen.

F 4

*) Utfökn. B. IV: 15. Hand. B. XV: 4. Rätteg. B. XXIV: 2. Kongl. Storkifts-Förordn. för Finland d. 27 Junii 1775 och d. 23 Jan. 1783. Präste-St. Privileg. §. 23 K. Legohjons Stadgan. d. 21 Aug. 1723, Art. 7.

len. Väl organiserade och til en tredjedel hvart år ombytte Hushållnings- och förliknings-Nämnder skulle efterhand märkligen lätta Konunga-bördan, samt befordra en inbördes fämja i Landet. Desse kunde säkra föreslå en välgörande Hushållningsstadga, i stället för de mångfaldiga och ofta stridiga Oeconomie-författningar, som ofullständige och ensidige underrättelser vållat, samt sedan göra en god och på förfarenheten bygd Lag gällande. Länens Höfdingar skulle i desfa Utskott, valda af de mäkt kunniga och renhjärtade Jordbrukare, ej allenast finna et pålitligt Landtråd, hvars Interesse blefve med Rikets oskiljaktigt, utan ock de mäkt verkfamma medlare vid alla til menigheten skeende nödiga föreställningar. Medborgares råd til medborgare kunna verka mycket, och de föreningsband måste blifva faste, som desamme sjelfvilligt knyta. Aktning och kärlek för Landthushållningen skulle årligen tiltaga, samt öfverväga tjenstföknings- och öfverlysnings-begäret. Menigheten skulle upmuntras, samt desfs tröga lynne och misstroende för Ståndspersoner förändras, då den funne lika medborgerlighet och samma laglydnad hos de mera anseddade i Staten, och då den fullligen öfvertygades, at enda föremålet vore, at utana man-

namon, utan Stånds- Ämbetes- eller Skrå-
 fördomar, befordra hvar mans trefnad,
 ordning och enighet, samt således med
 gemenfam rådighet förena den enskilda
 välfärden med den allmänna fällheten. En
 vördad Öfverhet skulle snart befrias ifrån
 många nödstäldas klagorop, och lærer då
 fjelf högst uplyst vidtaga det bästa sätt,
 huru ändteligen de ifrån färskilda Höfdin-
 gedömen inkommande oeconomie-ärenden
 fäkraft beredas, samt i möjligaste öfver-
 ensstämmelse inom et vidsträckt Rike för-
 enas kunde. Domaren skulle ock efter-
 hand undslippa, både at ofta döma efter
 Misfgärnings- och Straff-Balker, såsom
 ock, at efter enskildt godtfinnande *pröfva*,
 där Lag tryter, eller icke finnes ovilkor-
 ligen utfäst. Ibland Domare-reglorna har
 icke förgäfvets blifvit infördt "at all mis-
 "handel kan icke upräknas i Lagbokena,
 "och ther man icke hafver beskrefven Lag
 "uppå, ther skall man bruka landsens skä-
 "liga Sedvänjo för Lag, och döma ther-
 "efter", och en annan Regel lyder sålun-
 da: "Then menige mans bästa är then yp-
 "persta Lagen, och therföre thet, som fin-
 "nes then meniga man til nytta vara, thet
 "bör hållas för Lag, ändock at beskref-
 "ven Lag efter orden synes annorlunda
 "lyda". Ingen känner heller bättre den

Häfda-lag, som leder til gemensam välfärd, än Menigheten sjelf.

Salus publica suprema Lex esto!

PHILALETHES.

Hvilket är lättare, at qvarhålla och befästa allmänna Fördomar, eller at utbreda allmän Uplysning?

Det är ofta sagdt, men icke nog fattadt, at Termen *Allmän Uplysning* uttrycker intet annat begrep, än om kunskaper nödvändiga för alla. Det är, åtminstone så mycket ännu kan förmodas, en fåvitska at sträcka bemärkelsen vidare.

Hvilka dessa kunskaper äro, utrönes genom blotta kännedomen af de Behof, som äro gemensamma för alla och de där af upkommande gemensamma ändamål. Deras antal utgör alltså ej den mängd, som den egennyttige Tanke - Trafslaren gärna ville föreställa så oomfattlig. Torde hända skola de vid noga efterfinnande inskränkas inom *Hufvud - grunderna i Religionen, Sedoláran och Samfundsláran*, samt en

en *Logica* ej vidlyftigare, än som behöf-
 ves til at lära Förnuftet pröfva för at an-
 taga, och, där skäl brista, hvarken anta-
 ga eller förkasta; hvartil jag ville lägga
 blott få stor del af *Kunskapen om Moders-
 målet*, som lär at rätt nyttja de Ord, hvil-
 ka äga en vigtig, och genom okunnighet,
 kunna få en vådlig, bemärkelse. En så-
 dan Uplysning vore möjlig och tilräck-
 lig. Den skulle medföra tvänne vinster
 för Menniskoflägtet: Den ena är sjelfva
 kännedommen af det, som är nödvändigt
 för alla; Den andra, ännu vigtigare om
 möjligt vore, är den grad af Philosophisk
 finnes-daning, som har til effecter Mo-
 deration i Omdömen och Tålsamhet i Up-
 förande. Det vore besynnerligt om ej
 följderne häraf skulle blifva frihet från
 fördomar, en ej obetydlig grad af Vett
 och Dygd, och hos de vrängsinta, den
 farhåga för den af Vettet och Dygden
 upkomna allmänna Opinion, som gör at
 immoraliska gärningar oändeligen mindre
 ofta vågas. Det är, åtminstone ännu, ej
 öfver denna odlingspunkt, vårt förutse-
 ende kan vänta hela menniskoflägtet up-
 höjdt. Men för den individuella uplysnin-
 gen, för uplysningen af vissa Classer i
 Samhället, hvilka betydiligen verka på de
 öfriga, kan i sanning intet annat otillträn-
 ge-

geligt mål tänkas, än den ofynliga värld, hvars förhänge menckliga Förståndet i sin högsta styrka ej förmår uplyfta.

Detta vare sagt til förekommande af de tvister som få ofta födas af olika begrep om samma sak. Nu til hufvudämnet.

För at gifva det tydlighet, vill jag likfom ställa ofs i tvänne olika Tidevarf, Medeltiden och de därpå följande Sekler — och därvid fråga: hvilka hinder motade Uplysningen i den förra? hvilka befordrings-medel har hon fått i de sednare?

Det är en fanning, at menckliga Förståndet altsedan Marc-Aurels tid var i Europa nästan oafbrutit hatadt och förföljdt af Despotismen, och likfom stundeligen irrande bland nya ruiner af menckliga kunskapernas kullstörtande storverk. Men några colonner, några stommor af byggnaderne qvarstodo dock til de Tyska och Göthiska Nationernas tid: dessa grufade alt, och länge efter dem lågo grundvalarne begrafne under stoftet. Krig och rof utgjorde deras enda ära och yrke: och det har, til menniskoslägtets olycka, alltid varit rart at finna armstyrkan åtföljd af Uplysningen. Som all slags Kunskap och Tanka borttvinar om den ej upmuntras, och

och flygtar om den förföljes, så blef ock i Europa nästan ingen kvar, utom Tankan på Religion, hvarest de barbariska Nationerna sjelfva måste bukta sig för at stundtals njuta sina eröfringar. Då ingen annan Kunskap fans, och inga andra Tankare än Prästerne och Regenterne, hvad skulle följden blifva, om ej et förbund emellan Religionen och Politiken, til vinnande af de stora ändamålen Magt och Penningar? I början voro likväl Religionens Tjenare föga annat än väl betalte redskap åt Regenterne, som behöfde Vidskepellens kraft på Okunnigheten. Men Regenterne til sin olycka insågo ej tvänne fanningar: at den som först blir Rik, vill sedan blifva Mächtig, och at menniskan har et så oemotståndligt behof af kunskap, at hon häldre mottager en falsk, än äger ingen — de insågo altså ej det som hände, at Catholska Prästerskapet, riktadt och i besittning af Tidens enda rådande kunskap, skulle regera både deras Folk och Dem. Men vid denna omvända ordning, blefvo ändamålen altjämt desamma: öfvermagten hade endast ombytt innehafvare: Nationerna ägde ej mer Tankfriheten än den Politiska: sjelfva Urskillnings-förmågan kom ur vana.

Utom

Utom det, at alla allmänna tilgångar til Grekernes och Romarnes kunskaper hade gått förlorade, sedan Araberne upbränt Bibliotheken i Alexandria och Constantinopel, at de Europeiska Bokförråden voro mäst förstörde och det oförstörda förvisadt til Kloftreren, och at all redbar Kunskap stadnat inom Orienten och motades om den ville återkomma; hade et betydligt hinder för Uplysningen upkommit genom de många språkförändringarna, som gjorde de Romerska Kunskaperna fruktlösa för Europa. Et annat hinder låg i de beständiga Krigen, som, utom sina förstöringar, alltid medföra et uppehåll i Tankans förmåga och verkningar, och gjorde segrar och byte til vissa menigheters enda föremål. Bland dessa voro Korsfärderna Okunnighetens verkliga triumfer: ty den rådde ända til löjlighet både i deras ändamål och deras utförande. Despotismen, som de Barbariske Regenterne genom Eröfrings-rätten införde ehvar de framtågade, var et tredje hinder: Och då Despoterne, nödgades förena sig med Clereciet, för at ej aldeles afläsgna Nationerna och åtminstone ej beröfva dem hoppet at i en ofynlig verld njuta den fällhet, det lugn, dem förnekades i denna; då blef ej allenast all Uplysning fördrif-

drifven: det hade varit en fällhet om blotta Okunnigheten fått verka i fred, den hade småningom framtänkt sig til Sanningen; men då utflöt, lik en tjock lava, öfver Europa, Catholicismen med alla sina sjelf-ikapeller, Polemiken, Vidskeppelsen, Intolerancen, Helgons-inrättningen, Beläte-dyrkan, Skärselden, Transsubstantiationen, Uppenbareller, Underverk, Legender, Späkningar, Botöfningar, Munkar, Eremiter, Latinska Mesfor, Klockdop, Kyrko-dansar, Äfne- och Narr-ferterne, Vatten- och Eld-profven, Andeliga Celibatet, Aflats-förfäljningen, egenmyndig Bibel-tolkning, Bannlysning, Interdict, Inquisition, goda Verk och Gärningar i Penningar, m. m. Genom sådana påfund verkade Påfvarne och Clereciet på Nationerna, förvärfvade sig opinionen af Vifa, Undergörande, ofelbara Guds Tjenare, och blefvo mästare af Europas fanatisme. Med denna fanatisme til ryggvärn, kunde alt förfökas, och förföktes, mot Regenterne. Således upkommo ytterligare Påfvarnas beskattnings-rätt, den Andeliga Jurisdictionen, Canoniska Lagen, Real-Local- och Personal-Immuniteten, Investituren, Påfvens egenskap af verldslig Regent och af Guds Vicarius, de Andeliges fullkomliga oberoende af all verldslig

lig magt, och slutligen deras formliga myndighet at förordna, bestraffa, affätta Regenter, at göra politiska Lagar och skipa dem. Vifferligen kunde ej alt detta tilvägabringas utan et hårdt motstånd från Regenternes och deras naturliga Clienters, de Storas fida; men så genomtjock var slutligen okunnigheten, at en Påfve, en Präst, en Munk vördades öfver alt annat på jorden, at så ofta en djerf Sjel innebode en Andelig Kropp, kunde hon våga alt, och at et ord af Gregorius VII, Innocentius III, eller Bonifacius VIII, var nästan det samma som en jordskakning för vår verldsdel.

En sådan magt som de Andeligas til Femtonde Århundradet, var det aldrastörsta hinder, som någonsin funnits för Uplysningen: det var ej tillfälligt och flygtigt, det var upfatligt och ihärdigt: ty som Uplysningen var dels enda rätt farliga fiende, så var det naturligt at Okunnigheten skulle offentligen recommenderas, och den svagaste flämt af ljus utvifas som en låga til mordbrand. Carl den Store i Frankrike och Alfred i England gjorde väl för Uplysningen några anstalter, och så stora som i deras tid kunde förmodas; men de voro ej annat än en svag grundläggning, hvars påbyggnad ej kun-

kunde fullbordas sedan desse kloke Konungar sjelfve undanfallit. Italien, England och Irland ägde altid sina Lärda; men det är en stor skillnad mellan Erudition och Uplysning: desutom, så ofta någon lärd man ville göra sina kunskaper practiska, tillämpliga til allmänt viktiga ämnen, begripliga för andra Folk-classer, var den skälfvande Egennyttan tilreds at förfölja honom; och mot Menigheter som började känna och blygas vid sit Religionsok, påböds förmliga Korståg, för hvilka, bland andra, Albigenerne och Waldenerne blefvo de märkligaste och ömkansvärdaste offer.

Men denna andeliga magt, hvilken låg som et stort vidunder och tryckte på Nationerna, den skulle omsider blifva för tung at uthärda; alla Regenter och Folk skulle en gång få enahanda känsla och tanka: en ljudning upkom i alla sinnen: den dolda materien likfom väntade på några electrica stötar för at utbryta, och dessa uteblefvo ej. En förtryckt Regent känner åtminstone lika smärtsamt sin trældom, som en förtryckt Nation: och hans rättighet at afskudda sig bördan, är densamma. Så dömdo Philip le Bel i Frankrike, hvilken först af alla Regenter reste sig mot Påfveliga magten, och föranlät

Clemens V at förlägga Påfveliga Residencet til Avignon. Härigenom kom Påfven först i beroende af Fransyska Hofvet. När Residencet efter 70 år återflyttades til Rom, hade Fransyska Cardinalerne fått vanan vid en Påfve inom Riket: och til trots emot Urban VI:s stolthet, valde de en annan i Avignon. Detta, och en påföljande 40-årig schisme emellan Påfvarne i Italien och dem i Frankrike, var den första rätt vådliga stöt för deras valde. Regenterne hade länge varit deras fiender: nu afföll et Prästerskap: och stridigheten emellan 2:ne i olika länder erkända Påfvar väckte et djupt tvifvelsmål om denna ofelbarhet, som förut varit en tros artikel, och om detta Gudomliga Vicariat, som ej kunde vara anförtrodt åt två och tre, när deras tänkesätt och befallningar voro uppenbara contradictioner, när tii och med et Kyrkomöte i Costnitz, där 3:ne Påfvar affattes, gaf exempel at åtludnad kunde vägras dem alla, och en Öfvermagt existera öfver dessa den Högstes Representanter. Desutom, som gärna all bestridd Magt, i stället för at til billigheten nedstämna sina anspråk, tvärtom oklokt blottställer sig för at bestridas mera; så kunde Påfvarne minst af alla förhålla sig klokare, och genom en alt för-

förmätnare despotisme lade de til det väckta tvifvelsmålet i allas sinnen en mängd af misnöjen, hvilka vid 1500-talet hade samlat sig likfom til et formligt Magazin af klago-punkter, där både Regenterna och Reformateurerna funno skäl til öfverflöd, at angripa, förödmjuka, kringskära et tilförene få heligt och förfärligt välde. Wiclef, Hufs och Hieronymus af Prag hade redan gjort mycket til den gröfsta Okunnighetens förjagande; men de decisiva stegen därtil togos af Calvin, och af Luther, politiskt understödd af Sachsiske Chur-Fursten och Carl V: ty efter deras åtgärder var det få långt kommit, at Okunnigheten ej mer kunde bibehållas.

Likväl skulle de ej hafva förmått alt hvad de förmådde, utan et annat medel, upfinningen af Boktryckare-konsten, hvars första rätt nyttiga frukt blef den omsider öfverfatte Bibelns kringspidande; en upfinning som väl för öfrigt framdrog i dagen ömsom en ypperlig Romersk Poët och ömsom en munk-latinsk Mäffe-bok, ömsom Ciceros Officia och ömsom en Astrologi; men som åtminstone väckte Tankar, hvilket i dessa Tider redan var mycket vunnit; och i hvars natur det låg, at inart göra Uplysningen för evigt oåterhållelig, enär det är vida lättare at trycka en

mängd Böcker än at afskrifva en enda, vida fvarare at förstöra tusen spridda Exemplar, än at förstöra hundra, och oändeligen mera upmuntrande at författa för en mängd Läfare, än för få.

Den under de sista Seklerna af Medeltiden allt mer och mer tiltagande Handeln och Sjöfarten, bidrog äfven på et utmärkt fätt til gemenskapen af Begrep emellan Nationerna. — Constantinopels intagande af Saracenerna, 1453, likfom återtvang Vetenskaperna och Konsterna til Italien, och detta skedde i des s rätta stund då Boktryckare-konsten nu var dem til mötes, och Mediceiska Huset skänkte dem et beskydd och en upmuntran, hvarför utan de oändligen långsammare förmått utbreda sig kring Europa. Det är sant at, utom en oriktig Philosophi, voro de vittre Kunskaperne och Språk-studium de som först och vidast spriddes; men utom det at denna väg til Uplysningen är den vanliga för Mennisko-Förståndet, är den ock af en sådan nödvändighet, at utan vitterhet sakna våra kunskaper det behag som gör dem välkomna, och utan Erudition och Grammatik, den begriplighet och rigtighet som gör dem nyttiga.

Som det egenteligen var politiskt och civilt förtryck, som upreste Regenterne och

och Folken emot Påfve-väldet, och detta ej kunde göras vanmäktigt genom et fäkkrare medel, än at fkingra den allmänna Okunnighet, hvarpå detta välde hvilade; få blef det en naturlig följd, at både en del Regenter och en mängd Enskilde mot-togo med begärlighet det ljus som tändes, vårdade det, och räckte det ut at tändas af andra. Snart fans intet Land, där ej Boktryckerier anlades, där ej kunskapernes Lärare upmuntrades, Scholor, Univerfiteter, Bibliotheker blefvo allmänna. De gamla Språken, Vitterheten, Philofophien och Theologien uprörde allas vettgirighet och blandade fig med Tidehvarfets paffioner: korrt fagt, et ifrigt kunskapsbegär var väckt, medlen at tilfredsfälla det voro i beredskap, och at på et afgörande fätt hindra Kunskaperna var numera aldeles omöjligt.

Med hatet til den Andeliga Magtens förtryck följde naturligen hatet til alt förtryck: förtryck af Regenter och förtryck af Enskilde; och famma ljus som blottade det ena flaget, fkulle ock blotta de öfriga. Således, när Regenterne och deras Höga Vafaller, biträdde af Nationerna, hade ftäckt Påfvens verknings-förmåga, och därigenom likfom erkänt at händelfer kunde gifvas, då motftånd mot et misfbrukadt

kadt välde vore tillåtligt och möjligt; och när Nationerne snart erforo, at på den papaliska magtens svaghet byggde sig en friare Despotisme; så förbant sig Tankan på civila och moraliska rättigheter med Tankan på de religieusa; och denna Tan-ka, så omogen den än var, och så blodigt den öfvergeck til Gärningar, utgjorde likväl i Nederländerna, England, m. m. liksom Uplysningens första politiska och moraliska genombrytning, för at framtränga til det öfriga Europa.

Jag är oändeligen långt ifrån at med denna erfarenhets-fanning ålyfta et för-svar för de våldsmedel, som nyttjades til Sanningarnas befordran, och til Fördo-marnas värn. Jag läger om dem detsam-ma, som någon at våra Skalder om vissa kända principer ur vårt tidehvarf:

Ve öfver dessa grymma ord

Europa hört med harm ifrån tribuner dundras,

som yrkat på de Högas mord

och at de Rike måste plundras!

Den Läran, Bitterhetens skum

vid hetfude passioners svallning,

må Menskligheten, rörd och stum,

uti sin affky ge det närmsta rum

til Carl den Niondes okungliga befallning — — *).

Men

*) Konung Carl IX:s, i Frankrike, befallning i kraft hvaraf mellan 80 och 100,000 Protec-

Men med den hjerteligaste affky för alla Seklers Jacobinisme och Despotisme, hvilkas Satser i alla tider varit enahanda, altfå med den känslfullaste vördnad för förnuftiga Principer och dygdiga Medel och medömkan öfver den olycka, at få föllan någon stor Nyttå ernås utan at kosta o-gärningar för mit Slägte, kan jag ändock ej neka at altsedan medlet af det femtonde århundradet hafva striderne mellan Sanning och Fördom i allmänhet, utslagit til den förras förmon, det vill altid säga til mensklighetens Gagn i längden: Och det torde vara en riktig, fastän litet besynnerlig liknelse, om man jämförde Uplysningen med en Armée som blir slagen i små skärmytslingar, men vinner alla hufvudbataillerna.

Men vid jämförelsen emellan Medeltidens Sekler och de följande, hvilka stöd finnas då Fördomarne hafva förlorat? och hvilka befordringsmedel har Uplysningen vunnit? Den förra frågan är lätt besvarad, då vi besinne at i de flästa Länder i

G 4

Eu-

stanter mördades natten emellan den 23 och 24 Augusti 1572. Konungen sköt sjelf på sina underlötare. Hertigen af Guise och Drottningen voro egentliga driffjäderna til denna grymhet, hvartil en make förmodeligen aldrig funnits.

Europa våga ej mer Vidskepelsens högre grader visa sig; at Mirakel och Reliquier beles, at en oräknelig mängd Kloster kunnat indragas, utan at få tillräckligt talrika anhängare til sit försvar; at Interdicter och Aflats förfäljningar ej kunna försökas; at Inquisitioner, Jesuiter och allmänna Religions-förföljelser komma dageligen ur bruk; at af Påfveliga magten föga mer än spåren äro öfriga; at således den allmänna Lättrogenhet ej mera finnes, som skulle behövas för at göra den hierarkiska egennyttans och fanatismens fordringar til en Religions-sak; at Despotismen oändeligen mildrat sina anspråk och sjelfva tonen hvarmed de fordom gjordes; at Nationerna i allmänhet förlorat det slafvika i Lynnet, som tilförne både frestade Förtryckare at våga, och förfäkrade dem om triumph eller strafflöshet; ja, at til och med Regeringar gifvits, som uti billiga fordringar gått sina underfåtare til mötes; och at i stället för råheten, plumpheten, grymheten i Nationernas Seder, et begrep om mensklighetens främsta rättigheter upkommit, som oändeligen förminskat ogärningarna och brotten emot allmänna Säkerheten; korrt sagt, Fördomarnes stora stöd, Förvillelsen i Förståndet och Förhårdelsen i Lynnet, äro tvän-

ne

ne egenskaper, hvartil Europas Folkflag numera hafva en ojämförligen ringare disposition, än i något förflutit Tidehvarf.

At nämna Fördomarnas förluster, är at tillika nämna en del af Uplysningens vinster, så vida det alltid är en förmån at kunna räkna några hinder mindre. Men, ej nog härmed, har Uplysningen, genom Boktryckeri-konsten och Europas starka Handels-communication, vunnit egentliga befordrings-medel, hvilka äfven en återkommande öfverfvämning af Barbarer icke skulle förmå tilintetgöra. Det är onekligt at vi hafve dessa medel at tacka för den oändeligen utsträckta gemenskapen af Kunskaper och Begrep; för kännedomen af alt det värderliga de Gamle tänkt och anteknat; för lättheten at, i stället för deras och fednare Seklers Fördomar, hafva kunnat infätta väl urkiljda och bevista Sanningar; at kunna ouphörligen meddela och underkasta allmänt efterfinnande alt nytt som uptänkes, alt äldre som pröfvas; at, genom föreningen af skiljag-tiga eller osammanhängande begrep, kunna bereda allmännare Opinioner i alla ämnen; och för den hos medel-classen i Europas Nationer starkt märkliga böjelse at veta och pröfva, at i all ting främst söka det rigtiga för Omdömet och det nyt-

tiga för Samfunds-Lefnaden. Det är visserligen ej det samma at vara öpen för Sanningen, och at veta Sanningen; men dessa bägge belägenheter äro aldeles närgränsande: öfvergången är hinderlös från den förra til den sednare, då däremot öfvergången från Förvillelsen til Sanningsbegäret är både lång, ogen och törnb vuxen.

Hvad angår Uplysningens praktiska nytta, eller hvad den redan uträttat til gagn för de Europeiska Nationerna, vill jag här anföra en annan Författares tankar därom. "Ur mörker och barbari hafve vi framskridit til et ljus, utan tvifvel ännu ofullkomligt, men säkert i sin grund, rent, och lofvande större fullkomlighet. Från en förvänd hafve vi framskridit til en förbättrad Samhälls-ordning. Vetenskaperna äro stödde på säkra grunder, drefne til en stor höjd, och Barbariets återkomst, om icke aldeles omöjlig, är åtminstone icke lätt at befara. I de ämnen som närmast röra Samhället äro många vigtiga fanningar upptäckte och til en del verkstälde. Mensklighetens öde är märkeligen förbättradt. Följe vi framskridandet, få se vi först Träldomen afskaffad, därefter se vi Feodal-systemens onaturligheter efter hand rättade och min-

"ska-

"skade, Thronerne befästade emot Fåväl-
 "dets tilgrep, Folken befriade från små
 "Tyranter. Lifegenskapen på flere stäl-
 "len uphäfven, Friheten i vissa Länder
 "stadgad, i de fleste genom Regerings-
 "grunderne större än fordom. Om öfver-
 "levor af förra tidens oordningar ännu
 "låta känna sig, så äro de åtminstone
 "mindre tryckande. Regenterne styra et-
 "ter naturligare, menkligare, och funda-
 "re grundsatser, och i det hufvudsakliga
 "äge vi en större lycksalighet. Gudalä-
 "ran är renad från vidskepelse och stora
 "milsbruk. Påfve-magten, fordom så för-
 "färlig, är nu knapt värd at nämnas.
 "Det fordom öfverklagade Präst-väldet,
 "så äfventyrligt för Samhället, om vi råd-
 "fråge Häfderne; så onödigt för Religio-
 "nen, om vi rådfråge exemplen af Eng-
 "land och Holland, där Religionen är bäst
 "bevarad; detta välde är antingen för-
 "stördt eller drar det sina sista och döen-
 "de andetag. Inquisitionen vågar fällan
 "förkunna sina blodiga Domar. Samvets-
 "friheten gör dageliga framsteg. Lagarne
 "hafva undergått betydliga förbättringar;
 "från spridde, äro de i flere Länder för-
 "enade i en samling, tilgänglig för alla;
 "Rättegången är förkortad; onaturliga La-
 "gar aldeles uphäfne eller rättade. Sjelf-

"ve de brottflige erfara at de äro menni-
 "skor, häkten äro blefne drägligare, tor-
 "turen mera fällsynt, straffen mildrade.
 "Jag nämner icke den nytta Vetenskaper-
 "ne åstadkommit i flera borgliga förrätt-
 "ningar och yrken, i Krigskonsten med
 "alla des grenar, Åkerbruket, Bergsrö-
 "relsen, Slögderne; jag förbigår flera sto-
 "ra påfund och upptäckter, hvilka befor-
 "drat människors fällhet eller beqvämlig-
 "het. Men sjelfva grunderne til den all-
 "männa hushållningen, så länge okände
 "och förvände, börja nu at rätt blifva up-
 "dagade. Om en fullkomlig och allmän
 "verkställighet saknas, så bör den förvän-
 "tas. Om de fleste Länder tryckas af en
 "stor skuld, hvarifrån har den sin uprin-
 "nelse? från förra tidens falska Politik: och
 "hvarifrån bör det ondas afhjelpande kom-
 "ma? från en Sannare. Kriegen föras med
 "mindre grymhet, och utan förmätenhet
 "torde vi kunna hoppas at se dem, om
 "icke mera fällsynte, åtminstone korrtare
 "och mindre förödande". Alt detta och
 mer är Uplysningens verk, och skulle
 kunna göras bevisligt om man ville ingå
 uti en mängd detaljer, som icke egentli-
 gen höra til mit nuvarande ämne.

Hvad ville nu väl Fördomarne åstad-
 komma emot det som Uplysningen redan
 ut-

uträttat, och emot de kraftiga befordringsmedel hon under de trenne liftförflutne Seklerne undfått? Jag vet icke; men visserligen skola de nitiskt och förgäfves föföka mycket. Ännu vågar Fäkunnigheten med eldad lättrogenhet och Egennyttan med fanatisme ropa omkring ofs: "Borttag, borttag detta Ljus som bränner, detta Sken som uptäcker — — Se Frankrike och bäfva". Hvad? är det Uplysningen som gjort det våldfamma, det orättvifa, det affkyvärda i Franska Revolutionen? Nej, det är motståndet däremot, det är Förvillelsen, det är Egennyttan, det är defamma som genom Morernas och Judarnas förföljeller, genom Krigen mot Albigenferna, Waldenferna, Huguenotterna, genom Sicilianska Aftonfängen, genom Barthelemiska Massacren blodfärgade Europa, och genom Pizarros onvändeller, America. Det är tid at menniskorna en gång i Förstånds-ämnena inse skillnaden emellan dag och natt; inse at då Fördomarne under förtäckta namn predika falska Systemer och olofliga Medel, få är det Uplysningen som blottar dem och lär at tänka intet annat än Sannt, och göra intet annat än Dygdigt. Hvarken Luther i Religions-mål eller det Fransyska moderata Partiet i politiska ämnena haf-

hafva varit lögn-predikare eller förföljare. det var ej deras fel at våldet gaf seger åt den förra, ock döden åt det lednare.

Men om ock ingen fanaticus finnes, som hädade Allmänna Uplysningen, så finnas många klentrogne, som bestrida desfs möjlighet. Til dem har jag dessa frågor at göra: Huru har Menniskolläget fått Fördomar? Huru har det kunnat behålla dem? Är det ej genom en fortplantning af begrep eller öfvertygeller? Är det ej sannt, at mängden af menniskor äger visfa öfvertygeller utan skäl? Skulle det vara svårare at äga öfvertygeller grundade på skäl? Om det ej behöfs mer, än at tro efter andra, och man i minnet kan fästa en Fördom, hvarföre icke äfven en Sanning? Om vi vilje gå ännu längre, och tala om den enas och andras styrka, fäkerhet och förmåner, så yppa sig nya frågor. Bör man ej lättare både mottaga och behålla en Tanka bygd på rigtiga grunder, än en Tanka bygd på falska? Är ej den förra lättare at försvara? Ledda icke desfs slutföljder altid fram til en annan Sanning? Håller den icke prof mot alla granskningar? Kan någon sin en contradiction upkomma vid sanningarnas sammanbindning? Kan väl detsamman sägas om

För-

Fördomarne? I et System af dem, måste icke alltid lacuner finnas, eller svaga ställen som ej uthärda granskning? Hurudant måste då deras öde blifva i striden med Sanningarne? Måste ej de sednare nödvändigt i längden segra, likfom Klokheten alltid i längden segrar öfver det blinda öfverdådet? Är det ej vida lättare at behålla en Dygd byggd på rigtiga, än på origtiga principer, eller på inga? Få vi icke således et klart intresse at vara dygdige? Kan någon sin af en mängd enskilda Dygder annat resultat upkomma, än allmänt goda Seder? Kan af dem en annan följd tänkas, än allmän Lycksalighet? Och kan väl detta resultat och denna följd, eller åtminstone någon varagtighet däraf tänkas för de Dygder, som möjligen kunna byggas på Fördomarnas lösa grunder?

Nej, oakadt sammanloppet och den täta föreningen af alt det förvända de äldre Tidehvarfven infört i våra Samhällsinrättningar, skall alt detta obehöriga ändock en gång vika för det Rigtiga, och så säkert vika, at om ock de Europeiska Folkens Förstånd och Lynnen ännu ej hade kommit öfver medel-tidens ringa odlingsgrad, om den stora handels-gemenskapen icke existerat, om inga Lärda flygtat
från

från Constantinopel til Italien, om inga Regenter funnit intresse i at hägna och framdrifva vissa Sanningar, om änteligen aldrig något Boktryckeri funnits; skulle ändock en stor mängd Sanningar, ehuru oändeligen sednare, nödvändigt hafva framträngt, emedan alt hvad Sanning heter har tvänne hufvudfakliga Egenskaper, dem Fördomen saknar: en Rigtighet som uthärdar all pröfning, och en kraft til Nyttå som Tiden stärker, i stället för at försvaga. Det är ej möjligt at icke bland millioner menniskor då och då några Tänkare måste upstå, sprida sina Tankar til flera, och under tidernas längd jämt succederas af nya Tänkare. Resultaterne af deras begrundningar måste sammanfoga sig med den tryckta mensklighetens intressen, och på sådant sätt få en fart til allmänt befinnande, som är första steget til allmän Uplysning. Om detta ej skedde på två Sekler, så skulle det ske på 10 — Och ungefärligen sådan är historien om Uplysningens framskridande, intil Boktryckeriets uppfinning, hvilken så kraftigt fortskyndat Sanningarna i alla ämnen, at snart af Fördomarna föga annat lærer blifva öfrigt, än den hämdgiriga harm, som utgör et af deras hufvuddrag och et säkert skiljeteken mellan Sanningarna och dem.

Utom

Utom denna Rigtighet och denna varagtiga kraft til Nyttä som i längden måste göra Uplysningen til Menniskollägtets intresse, finnes äfven en annan anledning til den förmodan, at Okunnigheten ej kan återkomma: det är den at menckliga Tankan aldrig är stillastående. Hon lider ej at vara overksam. Hon måste antingen gå fram eller til rygga: alt kommer an på den yttre impulsjon hon kan erhålla, om det är Fördomen som gifver den, eller Sanningen: och at åtminstone alt sedan Reformationen denna Impulsjon med den första verkan varit gifven, och ännu gifves af den sednare, är en erfarenhetsfanning, som ingen opartisk Tänkare kan bestrida.

Jag upprepar ännu hvad jag ofvanföre sagt: det är beklagligt, det är afskyvärdt at Fördomarne göra et motstånd, som i de fåkunniges ögon kastar alla blodskulderna på Sanningarnas framfart. Men då Fördomarne likfom gå i en beständig barn-dom, då det ligger i deras natur at ej kunna mottaga en klok upfostran; måtte då Sanningarne genom sin vishet ådagalägga sit nalkande til mannaåldren: och, genom et växande begär til Uplysning, säkra om sit välde och dess varagtighet, måtte de akta sig för passionernes frestel-

fer, akta sig at med hetta vilja framdrifva hvad Förståndet med köld fäkrare skall uträtta, och ej af några år begära hvad som i sin natur måste vara århundrades verk: ty det är vifferligen ej lofligt at fortplanta fanningar genom annat än förnuftiga skäl och medel, och det är ingen menisklig generations skyldighet at för et tilkommande slägtes väl förlora sin lilla del af rättigheter, lyckfalighet och lugn på jorden.

—

*Det värkliga Förbättringshuset eller
Beskrifning öfver Fängelset i Philadelphia.*

(Öfverf. från Danskan *).

Miseris succurrere disco.

Howard, den välgörande Philosophen, hvilken ofta blifvit ansedd såsom en philanthrop.

*) Författaren til denna Afhandling, införd i Månadskriften Minerva för November 1796, är Ernst Fredric Waltersdorff, General-Major af Infanteriet, Kammarherre och General-Gouverneur öfver Danska Vestindiska Öarne.

Öfversättaren.

anthropisk svärmare, äfven af dem som icke kunnat neka hans bemödande sin beundran och aktning; denne oförgätlige man skall ej längre vara misškänd. Staten Pensylvanien tilhörer den äran at hafva bevisst, det han var en sanskyldig Philosoph, som med klarlynthet och klokhet förenade et dygdigt och menniskojoälskande hjärta. Hans lära är antagen och hans system satt i utöfning i Philadelphia: och den lyckligaste framgång har redan i några år krönt detta företagande, aldeles såsom denne människjoälskare hade utlofvat.

Det nya system, hvarest fängelserne äro inrättade, och förvaltas, grundar sig på Staten Pensylvaniens criminelle lagstiftning; det är derföre nödigt at här i korrthet meddela en historisk berättelse om bemälte lagstiftning.

När William Penn år 1681 oprättade sin Colonie, medförde han et Gåfvebref af K. Carl II:dra, hvilket stadgade at Ängelska Lagarne där skulle införas. Denne Philosophiske Lagstiftare, som genast tillät fri utöfning för alla Religioner, utan at lämna åt någondera företrädet, måste naturligtvis finna det stridande mot sina känslor, at införa en brottmåls-lagstiftning, som faststälde dödsstraff för nästan alla brott.

Hans åtrå var at utbreda förnuftets och människokärlekens herravälde, och at låta sin spåda Colonie opväxa under dess välgörande inflytelse. Och huru skulle stiftaren af en Sect, som ej en gång anslag försvarskrig lofliga, kunna bifalla at människor skulle med kall blod blifva dömda från lifvet och afrättade. Han författade derföre genast en ny och mildare strafflag, hvaruti dödsstraff fastställdes endast för upfatligt mord; hvarvid dock förbehölls värkställande magten full myndighet at efter omständigheterna förmildra, ja til och med aldeles eftergifva straffen. Denna lag blef helt och hållet ogillad i Ängland; och efter många tvistigheter emellan Konungen och Gouverneuren af Pensylvanien, blevo Ängelske strafflagarne omsider satte i full utöfning, efter deras yttersta stränghet. Härvid förblef det så länge Amerika lydde under Konungen af Ängland. Men med friheten bekonno Amerikas inbyggare tillbaka sina milda strafflagar. Becarias odödliga bok *om brott och straff* har än mera lärt dem känna värdet af samma lagar. Ehuru i den nya Constitution, som Staten Pensylvanien antog år 1776, det var lagstiftande magten ålagdt at förbättra den criminella lagstiftningen och göra straffen mera svarande mot brotten, hände

de likväl at verkställigheten häraf hindrades genom kriget, intil år 1786. Då blef dödsstraffet, som ditintils ägt rum nästan för all slags tjufnad, för mordbrand och tidelag, bibehållet blott för mord, mordbrand och landsförräderi. För andra brott utfattes spö- och ris-slitning, fängelse och arbete i järn. Denna förmildring i strafflagarne, ehuru betydlig, var endast en ofullkomlig början til den åsyftade förbättringen. Någre af rättvisans klaraste grundfattier voro därutinnan ännu misskännde: man straffade rymning ur fängelse med spö eller ris, ja til och med i vissa fall med öronens affkärning, alt efter Domarens pröfning. När en förbrytare, skyldig til en förseelse, för hvilken lagen bestämt en af de mindre straffen, undanvek ur fängelsket, blef han straffad til lifvet, då likväl lagen bör hos hvarje Arrestant förutfätta et oemotståndligt begär at fätta sig i frihet. Det åligger därför Öfverheten at förekomma sådant med vaksamhet och alla nödiga försigtighetsmått: man kan ock, om man så vill, ställa Fångvaktaren därför til ansvar. Men aldrig kan det blifva et nytt brott för någon at föka rädda sig ur fängelsket; ty han bryter värkligen därigenom ej något löfte och missbrukar ingens förtroende. Två eller

tre års ärfarenhet utvisade ock snart, det straffen at arbeta i järn tilskyndade det Allmänna många olägenheter. Desse med järn belagde misdådare, kringspredde på gator och landsvägar, framstälde för mängdens åsyn, snarare lasternes än olyckans och ångrens bilder. Omöjligheten at ständigt hålla en noga uppsigt öfver dem, gaf dem ofta tillfälle at begå stora oordningar, at öfverlasta sig med drycker, at gå in i hufsen, där de icke föllan föröfvade stölder. Stundom filade de af sine järn. Alla Arrestanterne voro blandade om hvarandra, utan affeende på deras brott eller moraliska caracter: följden häraf blef at den ondskefulle icke förbättrades, men den mindre elake ofta förvärrades. De blefvo en skräck för folket så väl på landet som i Staden; och långt ifrån at detta bestraffningsfätt blef et medel til förbättring, öktes tvärtom de brottsliges antal dagligen, och fängelserne befunnos otillräcklige at inrymma misdådarnes tiltagande mängd.

Någre aktningssvärde medborgare i Philadelphia förenade sig derföre i et Sällskap, hvars föremål var at förmildra det i fängelserne rådande elände, at opdaga brifterne, och at underrätta Styrelsen om de för handen varande misbruk. Detta
fäl-

fälskap gaf anledning til en ny förmildring i brottmålslagarne. Den lagstiftande magten utgaf år 1790 en lag, som afskaffade straffen at arbeta i järn, spö- och ris-flitning, samt all slags lemlästning; i hvilkas ställe utfattes endast fängelle och penningeböter, såsom en slags ärfättning för begångna förbrytelser. Denne lag fordrade också starkare bevis, innan någon kunde dömnas skyldig, särdeles i anseende til barns läggande å lönn, hvilket förutsätter at fostret är dödt, och at modren misstänkes at hafva mördat det, för at dölja sit hafvande tilstånd. Vidare föreskref samma lag vissa nödvändiga förhållningsreglor för fängellernes förvaltning i allmänhet. Den öfverlämnade til en Comité af Directeurer at författa et särskildt Reglemente för fängellernes inre inrättningar, hvilket reglemente dock skulle gillas af Mairen, tvänne Aldermän, tvänne ledamöter af Högsta Domstolen, och tvänne Domare af en Underrätt. Lagstiftande Magten förärade Staten denna milda lag blott af förtroende til förbemälte Sällskaps välgörande plan, och de Directeurers kloket och nit, hvilka åtog sig fängellernes förvaltning; ty föga smickrade man sig den tiden at kunna med mildhet mot Arrestanterne och med afskaffande af all hård

medfart, lättare styra och förbättra dem, än förut med stränghet, hårdhet och bojor.

De Domare som blefvo häröf rådfrågade, biföllo ej denna ändring, dock icke af någon förhärdad fördöm; ty de voro uplyste och människjo-älskande män; men för det deras ärfarenhet och den kändedom de i sina ämbeten förvärfvat af alla slags brott och förbrytare, icke tilläto dem at hoppas, at det nya system man ärnade införa, skulle hafva någon lycklig framgång.

Emedlertid grundade sig de i strafflagarne gjorde ändringar helt och hållet på den antagne planen til fängelfernes reglering. Det blef derföre bestämdt at de nya lagarne skulle äga kraft blott i fem år, på det ärfarenheten måtte ådagalägga, huruvida dessa förfök borde fortfattas, eller man därmed skulle uphöra, hvilket senare tycktes snarare böra förmodas. Qväkarne befordrade i synnerhet detta mildhets-system: de understöddes af någre de rikaste och ansenligaste Medborgare, som voro nog uplyste för at inse möjligheten at denna plan kunde lyckas, samt hvad fördelar däraf skulle härflyta; och som voro tillräckligen patriotiskt sinnade för at önska at få deltaga i des värkställande. Dessa
män

män som förtjena at nämnas, voro Georg Barkley, William Bingham, Georg Meade, Elias Boys och Samuel Baker: de blefvo utnämnde til Directeurer. Et Reglemente blef då genast förfärdigadt: man gjorde nödige ändringar med byggnaden, och den nya planen blef värkstäld. Några års förfök hafva så svarat mot vederbörandes hopp och belönt deras omsorg, at Statens lagstiftande magt har år 1794 ännu mera förmildrat sina strafflagar, och bestämt dödsstraff blott för upfätligt och öfverlagdt mord, hvaremot andra brott straffas endast med fängelse, hvars långvarighet och mer eller mindre stränghet bestämmes efter omständigheterna, hvarvid Gouverneuren städse behåller magten at förkorta tiden; ty då dessa visa Lagstiftare hafva på ena sidan ansett straffens visshet såsom et medel at förekomma många brott, hafva de jämväl å andra sidan infett, det hoppet at erhålla tilgift genom sedigt upförande skulle blifva en stark driffjäder til en verklig förbättring. Ehuru fängelserne i Philadelphia innesluta åtskillige classer af Arrestanter, nemligen 1) de som skola dömmas af Unionens domstol; 2) Byfätte gäldenärer för hela Pensylvanien; 3) de som hållas i fängelse til dess de fått sin dom; och 4) de som

äro dömda på viss tid til fängelse, hvilka egentligen kallas *Convicts*; så gäller dock endast i afseende på desse sistnämnda hvad här kommer at anmärkas om Fängelserne i Philadelphia. Åtskilliga omständigheter hafva hittills hindrat dylika inrättningar för de öfriga classerne af Arrestanter.

Affigten med hvart och et straff bör vara at förbättra den brottslige och at därtill förskaffa honom medlen: efter detta moraliska axiom förvaltas fängelserne. Directeurerne hafva därmed förent detta politiska axiom: at, då en förbrytares arrest är en slags reparation mot det borgliga Samfund, hvaraf han är medlem, bör en sådan arrest så litet som möjligt blifva en börda för Samhället, eller förorsaka det någon penninge-utgift.

Häraf följer at inrättningen af detta fängelse har til syftemål: 1) at bringa Arrestanterne at glömma alla deras gamla ovanor, at upväcka hos dem en djup eftertänka öfver deras förut förda lefnad och vandel, och därigenom åstadkomma deras förbättring. 2) At ingen orättvisa, ingen vilkorlig, ingen elak behandling må äga rum i detta hus; emedan de upreta sinnet och upväcka i själen vrede och bitterhet, i stället för at bereda densamma
til

til ånger. 3) At Arrestanterne ständigt fysfelfättas med nyttige arbeten, för at därmed få vidt möjligt är, betala omkostnaden för förvaring och skötsel, för at hindra dem från syfvelöshet, och på det de må mot slutet af arresten kunna samla något til sit understöd.

De *Sakfälda* (Convicts) som äro dömda til fängelse-straff, kunna indelas i tvänne Classer, nämligen: a) de som blifvit befundne skyldige til brott som tilförne straffades med döden, hvilkas dom i allmänhet innehåller den clausul, at de skola, efter Domarens pröfning, tilbringa en viss tid af den ådömde arresten i ENSAMT FÄNGELSE, i hvilket afleende lagen bestämmer, at den skyldige ej må sitta längre i nysbemälte slags fängelse än halfva arresttiden, och ej kortare än en tolfte-del deraf. b) Til den andra classen af *Sakfälda* höra de som äro dömda för mindre brott, och hvilkas dom ej innefattar den clausul at de skola sitta i ENSAMT FÄNGELSE.

Detta ENSAMMA FÄNGELSE är et litet rum otta fot långt, sex fot i bredden och nio fot högt. Det är alltid beläget i första eller andra våningen af en hvälsd byggning, och skildt från den öfriga delen af arresthuset. Det värmes med en kakel-

ugn,

ugn, upförd i en gång eller corridor, hvarifrån ingången är til de åtskillige små
ENSAMMA FÄNGELSEN. Arrestanten, innesluten innom tvänne dörrar af järngaller, njuter värmen utan at kunna nalkas elden. Hans rum, som får ljus från gången är desutom ofvantil försedt med et fönster. I hvart rum är en commoditet af sten eller marmor, som medelst et ditledt vattenrör kan när man vill, uttvättas och hållas rent. Ingenting försummas som kan bidra till fundhet och renlighet. Dessa rum liksom den öfriga delen af huset, hvitlimmas tvänne gånger om året. Arrestanten ligger på en madrass, och har et täcke at breda öfver sig: här skild från alla, öfverlämnad til ensamheten, efter tankan och ångren, får han ej umgås med någon människja. Han ser ej Vaktkarlen mera än en gång om dagen, när denne bär til honom maten, som består af en slags grof pudding, tillagad af maismjöl och sirap. Ej förr än efter en viss tids förlopp kan han, om han det åstundar, erhålla tillstånd at läsa. Så länge arresten varar, tillåtes honom ingalunda at gå ut af rummet, ej en gång i corridoren, undantagande i händelse af sjukdom. Det är öfverlämnadt åt Directeurerne at bestämma när och huru länge i fänder den brotts-

brottslige skall sitta i det ENSAMMA FÄNGELSET, allenast tiden i det hela tagen stämmer öfverens med hvad i domen är stadgadt. I allmänhet låter man den brottslige genast vid sit inträde i arretten tilbringa största delen af den til ENSAMT FÄNGELSE bestämde tiden; icke allenast derföre at denna totala aflöndring skulle blifva än mera plågsam, om den häktade redan hade smakat den grad af frihet som de öfrige Arrestanterne njuta; utan ock för det han, öfvergifven, så til sägande, af alla skapade varellser, än mer måtte bevekas at ransaka sit eget hjärta, samt med ånger och grämelle ärindra sig de brott, hvilkas följder nu äro för honom så smärftfulla. Olikheten mellan den föda Arrestanterne här njuta, och den hvartil de förut voro vane, samt det totala ombytet i deras diæt, förändrar jämväl hela deras blodmassa, upfriskar och förtunnar den, gör själen mera böjlig, och upväcker den känslighet som har ångren i följe. Directeurerne hafva största förtroende til denna satts, och de anse den föreskrifna diæten såsom et af medlen at befrämja den brottsliges förbättring, dymedelt at förändra hans begrep och böjelser. Om ock så stränga moralister skulle tycka at dessa idéer eller detta system

när-

närmar sig til materialismen, gifvas väl utomdels tilräckliga skäl at bifalla, det Directeuren låta den brottslige utstå den hårdaste delen af straffet strax efter domens afkunnande, och at de låta den så nära som möjligen kan ske, följa på förbrytelsen.

De *Sakfålda*, hvilkas dom ej innehåller, at de skola sitta i ENSAMT FÄNGELSE, blifva vid ankomsten i arresthuset infatte bland de öfrige arrestanterne. Deras kläder fråntagas dem och blifva, om det så behöfves, renade i bakugnen. Man gifver dem i stället de kläder som äro förordnade åt alla Arrestanterne *); man underrättar dem om de regler de hafva at iakttaga, och man begär veta af dem första dagen, för hvad slags arbete de hafva hog och skicklighet. Stadstjänaren, som af-

*) Det är ingen åtskillnad emellan desfa kläder och dem som allmänt nyttjas af den arbetande clasfen: de bestå, utom lintyg, skor och strumpor, af en tröja med långböxor, som vintertiden äro gjorda af ylletyg, och om sommaren af lärft; hvarje arrestant har en god rund hatt. De bära aldrig desfa skadliga mösfor, som i Danmark och Tyskland brukas til och med af ynglingar på 12 til 15:de året. Den Norrske bondens mera manliga mösfa eller calott visar ock at klimatet icke gör desfa tjocka yllemösfor nödvändiga.

afslämnar Arrestanten, tillställer Directeurerne en korrt skriftlig underrättelse om hans brott; om de omständigheter som kunna minska eller öka det; om sådane som blifvit updagade under rättegången; om de förbryteller, hvartil han tillförne kan hafva gjort sig skyldig: korrt sagdt, om hans förut förda vandel. Dessa omständigheter, meddelade åt Directeuren af den Rätt som dömt den skyldige, sätta dessa i stånd at med någorlunda säkerhet dömma om den nykomnes caractere, och den större eller mindre grad af upsigt som fordras öfver honom. Det arbete som förelägges honom, afmätas i förhållande til hans krafter och skicklighet.

I fängellet äro väfstolar, samt verkstäder för snickare, smeder, skraddare och skomakare. I dessa verkstäder arbeta de *Sakfdde*, som äro kunnige i nämnde handverk; de öfrige nyttjas at såga eller polera marmor, at skära eller raspa färgträd, at slå kalk eller cement, at karda ull och häkla hampa; de svagaste och minst skicklige brukas at ränsa ull, tagel eller blår. Hvar och en betalas i förhållande til sit arbete. Fångvaktaren contraherar, i närvaro af vederbörande *Sakfdde*, med flere Entrepreneurer i Staden om hvarje slag af dessa arbeten. Arrestanten må

måste sjelf betala sin föda, äfven som sin andel i hufets omkostnad, och hyran för de af honom nyttjade redskap. Dessa utgifter, som naturligtvis böra lämpas efter spanmålspriset, bestämmas af Directeurerne fyra gånger om året; de belöpa sig för det närvarande til 15 pence Pensylvanisk courant om dagen *). Gamle män, som icke göra annat än ränia ull eller blår, kunna förtjäna 21 til 22 pence om dagen. Det finnes bland de *Sakfaldte*, sådana som förtjena öfver en dollar (7 skilling 6 pence Pensl. courant) om dagen. Utom utgifterne för deras underhåll och förvaring, hvilka de böra ärfätta genom sit arbete, måste de därjämte betala rättegångs-kostnaden och vissa penninge-böter, hvartil de alltid dömmas. I allmänhet få de eftergift å den del af desse böter, som tilfaller Staten; men i anseende til rättegångs-kostnaden och de böter hvartil de äro dömda såsom ärfättning för de af dem stulna faker, äger ingen eftergift rum. Commitéen förskjuter den den därtill ärforderlige summan, och innehåller den sedan af deras arbetslön, så fram

*) Pensylvanisk courant förhåller sig til Sterling såsom 5 til 3; således utgöra femton Pence Pensylvanisk courant nio Pence Sterling.

framt icke deras flägt och vänner ärlägga densamma för dem.

Qvinfolken sysfelfättas med at spinna, fy, häkla hampa, tvätta åt Arrestanterne, o. s. v. Deras arbeten inbringa väl ej åt dem så mycket som karlarnes, likväl tilräckligen för at betala deras underhålls och förvarings omkostnad med 7 Pence om dagen, och at lämna dem et öfverskott, så vida de arbeta hela dagen. Och liksom deras arbeten äro mindre besvärlige än karlarnes, så fordra de jämväl å andra sidan mindre föda. Fångvaktaren är icke här såsom alt för ofta i Europa, en folkskin-nare, som drar vinning af Fångarnes svagheter, af deras förlorade frihet, til och med af deras elände. Det betalas honom ej det minsta hvarken vid ankomsten til eller utgången ur fängelset: han får intet vederlag för någon ärtedd gynsamhet, ty sådant står ej i hans magt. Den ringa lön man i Europa förenar med vissa tjänster, synes berättiga deras innehafvare at söka förbättra sina inkomster; och den Öfverupsyningsman, som vet at deras lön ej är tilräcklig at förse dem med livets första förnödenheter, nödgas, så tilläggande, sluta til ögonen för de missbruk, hvarmed de förskaffa sig sit nödvändiga uppehälle. Dessa missbruk blifva snart

förvandlade til plägfed, och denne til en rättighet, som den strängaste och noggrannaste Styresman icke förmår afskaffa: det skulle stundom til och med kosta honom hans ämbete, om han alfvarligen förfökte det; ty misfsbruk vinna en farlig styrka genom de personers gemensamma interesse, hvilka lefva af dem. Således gåfvos fordom i Frankrike små exactioner under namn af Rats de cave, och som Finance-Ministern, under det han i samtal lastade dessa små skelmstycken, icke förmådde afskaffa, kan hända til någon del derföre at han hade sine revenant-bons, liksom General-Förpaktarne hade sina tours du bâton. Dessa slags snåla utpresningar tyckas ock i synnerhet böra förmodas hos vissa föraktliggjorda människjo classer; det är en slags hämnd, hvarmed de som kunna umbära andras aktning, vedergälla det förakt, hvarmed de bemötas. Den aktning man visar människjor, är det säkraste band man kan hafva på deras goda upförande: och det fordras utan tvifvel en ganska hög grad af ärelyftnad för at finna det nödigt at hysa aktning för sig sjelf, när man med vilshet vet sig vara föraktad af alla andra. Då man söker styra Arrestanterne, enligt dessa grundfattser, hafva Directeurerne ockfå dem til ögnamärke vid valet af Fång-

Fångvaktare; emedan han är det förnämsta värktyg, hvaraf de betjäna sig. Ingen Arrestant belägges med järn; hugg och slag, hot och förebråelser äro på det strängaste förbudne; hela inrättningen af fängelset åsyftar at göra det samma til et verkligt förbättringshus. Ingen kan derfore, äfven med anspråk på anseende, undandraga sig från at vara Fångvaktare. Han har en ganska god lön, och de personer, som stå under honom, äro så tillräckligen lönte at de hafva sin goda utkomst. En daglig tillsyn af Directeurerne är et ytterligare band på alla förbemälte personers redlighet. Härigenom förekommas så helt och hållet alla egenlyttiga utpresningar, at de ej möjligen kunna föröfvas. Hvarje Arrestant har en liten bok, hvari är infördt det med vederbörande Entrepreneur slutade accord för hans arbete, och hvari dagligen uptecknas hvad han har förtjent. Likaledes införes hvarje dag i samma bok Arrestantens skuld, härrörande af rättegångskostnad, böter, hyra för redskapen, reparationer därå, kläder och föda. Hvar tredje månad afslutas dessa böcker i Directeurernes närvaro. Samma räkenskaper införes i afskrift uti en General Räkenskaps bok, hvari jämväl vid

I 2

hvert

hvert kvartals flut hvars och ens räkning afflutas; och penningarne aflämnas til Comiténs Cassieur, som således äfven bliver Cassieur för Arrestanterne. På detta fätt undvikes ända til den minsta misstänka, som kunde upkomma mot Fångvaktaren, om man tillät penningarne ligga i hans förvar. Han är följaktligen endast en slags mäklare mellan den arbetande Arrestanten, samt Handtvärkaren och Köpmannen eller Entreprenuren, för hvilka han arbetar. Arrestanterne ärhålla lika betalning för sit arbete, som i allmänhet gifves för hvart slags arbete färskildt. Hvar och en vet huru mycket det är; hvadan Directeurerne kunna utan mycken möda förvisfa sig därom, at vederbörande Arrestanter ej förorättas. Lifsmedlen för dem inköpas af Fångvaktaren under Directeurernes tillsyn; det är bestämmt, huru mycket en hvar skall hafva, och det utväges til Kocken som likaledes är en *Sakfald*, och har sin vissla lön, hvartil hvar och en inom samma arrestant-clafs måste bidraga. Man har redan sett, at Fångvaktaren har sin anständiga lön, at man har en daglig tillsyn öfver honom, och at man använder alla försigtighetsmått til förekommande af allt slags bedrägeri å hans sida. Den offentliga folk-meningen kommer desse inrättningar

gar til hjelp. Directeurernes kända människokärlek och stränga noggranhet: den alfvarliga omsorg, hvarmed de tille at ingen orättvisa eller något förolämpande kunna föröfvas mot Arrestanterne, göra, at de personer som lyda under dem, skulle sjelfve anse såsom den gröfsta otrohet och den största af all tjufnad, om de tilfogade en *Sakfåld* den aldraminste orätt.

Arrestanternes såfrum äro alla i första våningen: i hvardera af dem äro tio til tolf fångar, försedda med madrass, täcke och lakan: hvarje *Sakfåld* har sin egen fång. Rummen äro tilräckligen ljusa, och hafva nödvändig frisk luft, dock så at från dem ingen gemenskap kan hafvas med någon utanföre. Vid dagningen lämna Arrestanterne såfrummen, dit de ej infläppas förän det är helt mörkt. De få ej nyttja ljus om qvällarne. I sträng köld gifves dem några vedbördor. Då hela huset är hvälft, behöfver man ej befara at de skulle tända eld därpå, om de ock upbrände sina fångar: de skulle i sådant fall löpa fara at qväfvas af röken, och de som undgingo den faran, skulle sedan nödgas betala den förvållade skadan.

Hvarje morgon innan de gå til sit arbete, tilhållas de at tvätta ansigte och händer; om sommaren bada de sig tvän-

ne gånger hvar månad i en damm, som til den ändan är anlaggd mitt på gården: de rakas tvänne gånger i veckan, och hvad som betalas til Barberaren, hvilken likaledes är en *Sakfald*, innefattas i de nio pence om dagen, hvilka innehållas för hvarje Arrestant. Tvänne gånger i veckan böra de taga på sig rent linne.

Verkstäderne för det grofva arbetet äro nedre i gården: för de mindre grofva arbeten äro de inrättade i samma våning som såfrummen, men i en flygelbygging. De arbetande inneslutas här icke, utan kunna inbördes hafva upsigt på hvarandra. De äro fällan flere än fem eller sex personer i hvardera af dessa arbetsstugor. Vaktkarlarne, som ej äro flere än fyra för hela hufet, böra ständigt vistas i gångarne, på gården och bland Arrestanterne. Det är icke Arrestanterne tillåtet at mellan sig hålla ordentliga samtal: de få tala för at begära hvarandras biträde vid arbetet, men eljest icke: de få ej ropa til hvarandra med stoj och skrik: det är dem strängt förbudet at onmtala orsaken til deras arrest, eller at göra hvarandra förebräelse för den. Samma tyftnad måste iakttagas under det de spisa. Deras frukost och qvällsmat består af en pudding af maysmjöl med sirap: til middagen hafva de

de en halt mark kött, grönsaker och en halt mark bröd. Vatten är deras drick. Man tillåter dem aldrig, under någon förvändning, distillerade drycker, ej en gång svagdricka: dessa få aldeles icke införas i huset, och detta förbud handhåves strängligen. Den styrka dessa drycker gifva arbetaren, är icke naturlig, och varar blott et ögonblick; desutom förorsaka de et retande, som uphetsar blodet, och följaktligen strider mot den tempererande diæt, hvarmedels manöker gifva Arrestanten en stilla sinnesförfattning, och, så til sägande, förändra hans natur. Den goda föda han får, är tilräcklig för at gifva honom naturliga krafter; men i följe af de antagna grundsatserne bör denna föda inskränka sig til det nödvändiga. Skratt, fång och skrik äro förbudna, icke allenast derföre at de äro oförenlige med en sträng ordning, utan ock för det de fätta organerne i en slags rörelse, som är stridande mot det fulkomliga sinneslugn, hvari manöker hålla Arrestanten för at göra honom, så til sägande, til en ny menniskja.

När en *Sakfåld* handlar emot de antagna reglorne, varnas han första gången af Directeurerne, Fångvaktaren eller en af Vaktkarlarne. Men förser han sig på nytt,

infättes han i ENSAMT FÄNGELSE. Detta straff kan Fångvaktaren ålägga Arrestanterne; men han måste strax anmäla det hos Directeurerne. Den tröga och lata som ej vill arbeta, straffas med ENSAMT FÄNGELSE; och den förleelse som ådragit honom detta hårda straff, måste han desutom umgälla med sit arbete; ty hans underhålls och förvarings omkostnad måste af honom likafullt betalas. De fyra Vaktkarlarna måste hålla vakt hela natten; tvänne af dem i Inspecteurernes famlingsfal, de andra bägge i den inre delen af fängelset. Desse tvänne måste ständigt gå up och ned i gångarne; vid minsta ovanligt buller väcka de Fångvaktaren och famlas. Fångvaktaren begifver sig in i det rum, där bullret hördes, och förer borrt til de ofvanförmälta fruktade Kamrar dem, som hafva stört hufets ro. Dessa fall äro ganska sällsynta, och det inträffar ej, kan hända, fyra gånger om året at någon straffas. Detta är ock det enda straff som äger rum i fängelset. Fångvaktaren och Vaktkarlarne äro obeväpnade; de hafva ingen hund; det är dem ej en gång tillåtet at hafva käpp i handen; emedan de kunde någon gång, i et ögonblick af hetta eller otålighet, gifva därmed en Arrestant et slag, och sådant skul-

skulle vara fridande mot det antagna system, i följe hvaraf alt skall uträttas i stillhet och med den strängaste rättvisa. Den Vaktkarl som befanns vara drucken, eller för andra gången bemötte en *Sakfåld* illa, skulle genast blifva förfäskedad. Directeurerne tala stundom med Vaktkarlarnes, söka at lära känna dem, förmana, trösta och upmuntra dem, samt bemöda sig at göra dem nöjda med deras tilstånd. Men dessa samtal hållas ej ofta, efter de därigenom skulle förlora sin värkan. Vaktkarlarnes ansigten utvisa mildhet, aldrig munterhet. Arrestanternes utseende röjer icke denna oblyghet, denna mörka tyftnad eller denna djupa nedflagenhet, som oftast utmärker Arrestanterne i Europa: de förre visa sig däremot kalla, bedröfvade, men stilla til finnes.

Man handterar Qvinfolken på samma sätt. De hafva en flygelbyggning för sig sjelfve, aldeles afskild från karlarnes. Tvätt är det enda arbete de företaga sig under öppen himmel ner på gården, där de dock kunna njuta frisk luft, när de vilja. De äro sällan flere än fem eller sex til antalet. Det fordras ej af dem så sträng tyftnad som af karlarnes: icke heller har man så noga upsligt öfver dem som öfver de senare: dels för det deras

antal är få ringa, dels ock i anseende därtill at byggningen, där de vistas, är ständigt tillsluten och igenläft. En bland dem kokar för dem alla. Då de sjukna, sköta de hvarandra; men sjukdomar äro mycket fällsynta. Den nya inrättningen har i detta afseende förorsakat den lyckligaste förändring. Läkarens räkning utvisar detta: den steg vanligen förut til 100 à 120 L. (60 à 72 L. Sterl.) hvar t qvartal, nu utgör densamma under en lika tidrymd icke mera än 15 L. Denna betydliga skilnad bör i synnerhet tillräknas den införde nya diæt som är helt och hållet olik den förr brukliga *). Den oordning som förr rådde i fängelserne, förorsakade ofnygghet, drycken-

*) *Caleb Lownes*, en aktningsvärd Qväkare som har mycken del i denna inrättning, förmenar, i anledning af åtskillige frågor som han blef anmodad at besvara, at det nya straffsystemet jämväl åstadkommit en förändring i anseende til beskaffenheten af brotten och förbrytarne; man finner nu mera få af det slags misddådare, hvarmed fängelserne förut voro upfyllda. Smärre stölder äro nu de vanligaste brotten. Lownes tror til och med at de fleste af dem begås snarare tillfälligtvis än uppsåtligen: och han bekräftas i denna mening af den omständighet, at de förbrytare som nu förtiden insätas i fängelse, äro i allmänhet friskt och starkt folk, då de däremot i förra tider voro som oftast sjuka uslingar.

kenkskap, slagsmål och däraf följande sjukdomar och får. Då, medelst den nya inrättningen, orfakerna til dessa sjukdomar äro undanröjde, förekomma ej andra sjukdomar i fängelset än förkylning och sådane tillfälligheter som allestädes kunna inträffa. På de sista fyra åren hafva blott tvänne häktade dött, och det af koppor. De sjuke, så väl af man- som qvin-könet, förblifva i sina vanliga rum, så framt icke sjukdomen är smittsam, i hvilket fall de läggas i et särskildt rum.

Söndagen hålles för Arrestanterne predikan eller föreläsning frivilligen af någon Präst, lika mycket til hvilken Trosbekänne- lise han hörer; emedan Religions-frihet härskar så väl i fängelset som öfver alt i Pensylvanien. Men då nästan alla Statens invånare äro Christne, tagas de fläste föreläsningar ur Bibeln. Prädikningarne äro mästadels moraliske, och, så vidt möjligen ske kan, lämpade efter de personer som komma at åhöra dem. Alla *Sakfælde*, af hvad class eller kön som hälft, tilhållas at vara närvarande, de undantagne som sitta i ENSAMT FÄNGELSE. Hvarje class hålles ålskild från hvarannan. Om aftonen hålles åter en predikan. För dem som det begära, tillåtes läsning,

ning, hvartil utväljas sådana slags böcker, som kunna lära dem deras plikter.

Hvart halft år väljas af Commitén tolf Directeurer, hvilka i allmänhet föreslå hvarandra inbördes. Detta ofta förnyade val sker i affigt at icke alt för länge belasta samma medborgare med den besvärliga omsorg som dessa förrättningar kräfva; men de som sjelfve få vilja, kunna därvid blifva bibehållne. De samlas alle minst en gång i veckan, och tvänne af dem, som kallas BESÖKANDE DIRECTEURER, böra åtminstone två gånger i veckan efterse alt ting i fängellet; men ingen dag förbigår utan at de där infinna sig, ja til och med åtskillige af de öfrige, hvilkas vecka det ej är. De fläste af dem äro Qvåkare: och det kan ej nekas, at man til största delen har dem at tacka för denna nya inrättning och dess lyckliga framgång. En af dem (Caleb Lownes) förtjenar nästan ensam hela äran däraf. Beccarias och Howards läror och grundfattser hafva djupt rotfäst sig i hans människjoälskande hjärta. Det var han, som med hoppet om lycklig framgång upmuntrade sine medbröder; han föreflog den värkstälde ändringen i fängelsernes inrättning och förvaltning; han tilstyrkte at, i stället för bojar samt hugg och slag, in-
fö-

föra förnuft och mildhet, blandad med alfvarsamhet; han uthärdade tålmodigt at man anfåg honom för en svärmare, och lät sig däraf ej tilbakahållas i sit bemödande, fullkomligen öfvertygad at hans ståndaktighet skulle blifva välgörande för hans medmänniskjor. Af fanskyldig nitälskan bragte han på sin fida alla dem han trodde kunna befordra sin sak, och förskaffade sig dymedels den lagstiftande magtens förtroende.

De nya strafflagarne äro ej allenast grundade på välgörande, utan äfven på en noggrann rättvisa och förnuftig Statskonst. Det är redan anmärkt at Domarena ogillade denna inrättning; men en af dem, som var yngre och derföre hade bättre tankar om människjo-flägtet, än de öfrige, antog med värma de nya idéerne: han förenade sig med Caleb Lownes i alla des bemödanden, och gaf honom sådana råd som blott en Lagkunnig var i stånd at meddela; liksom han sålunda har deltagit i önskan och bemödande at befämja denna sak, bör han ockfå deltaga i äran af des lyckliga framgåag. Denne värdige man är William Bradford, då förtiden Staten Pensylvaniens General-Procurator, sedermera General-Procurator för de Förenade Staterne. Det loford som med

med sann förnöjelse här gifves honom, innefattar ingalunda någon förebräelse mot de andre Domarena; desse biföllo väl icke i början detta nya system, efter de upriktigt tviflade at det skulle lyckas; men så snart de sågo detsammas framgång, skyndade de sig at med hela sit inflytande understödja det, utan at tilbakahållas af sin förut yttrade stridiga mening. Detta offer åt sanningen och deras egen öfvertygelse skall icke anses ringa i dens ögon, som vet hvad det kostar på människor i allmänhet at besegra sin egen kärlek.

Öfverinseendet öfver fängellet och dess nya inrättning är updraget åt en Comité, bestående af Mairen och de Domare, som hafva varit utnämnde at fastställa dess reglemente. Denne Comité är pliktig at en gång hvart kvartal besöka fängellet. Gouverneuren af Pensylvanien bör jämväl kvartaliter besöka det *). Likaledes alla Sta-

*) Den Lagstiftande Magten tror den nya inrättningen vara nu så stadgad, at den ansett bemänte Comité såsom öfverflödig, och därför i förledne år (1795) uphäfvit densamma. Kanhända har man ock befarat, at så många befallande torde med tiden störa den hittills rådande endrägtighet i fängellsets förvaltning.

dens Domare; och slutligen den stora Jury. Dessa besök, anbefalta af Lagstiftande magten för at följa framgången af de gjorda försöken, skulle tillika tjena at försäkra den stadgade ordningens vidmagthållande i fängellet, om man kunde tvifla på Directeurernes nit. Men hittills hafva dessa besök blifvit en slags belöning för Directeurerne, hvilkas hälsofarma bemödande däri-genom få mycket förr kommit til allmänhetens kännedom; äfven som Directeurerne ockfå dymedels erhållit medel och utvägar at öfvervinna de svårigheter, mot hvilka öfver hela verlden den har at kämpa, som åtagit sig det svåra arbete at utrota missbruk.

Det är Directeurerne tillåtet at uti ingifne ansökningar til Gouverneuren anhålla om benådning för en eller annan arrestant; och de nyttja samma rättighet, när de tro sig vara förvissade därom, at den i fråga varande arrestanten verkligen förbättrat sig, när han genom sit arbete samlat tilhopa något penningar, eller när man vet at han hos sin slägt skall få understöd, hvarmed han kan ärligen försörja sig. Det har gifvits *Sakfælde*, som, efter sex månaders fängelse, utgått därifrån med 19 pund behållning.

Gou-

Gouverneuren affår aldrig en pardon, som af Directeuren begäres. Til och med en mandråpare kan ärhålla benådning, men aldrig med mindre anfökningen tillika är underkrifven af den dödades flägt eller vänner. Directeurerne begära fällan tilgift för någon: de använda därvid städse mycken varlamhet, i synnerhet när det är fråga om en mandråpare. Men det gör tilfyllest, at Arrestanten vet, at de kunna förkaffa honom frihet. Detta uplifvar hans hopp, och upmuntrar honom til bättring. Och hvilken anser icke hopp och fruktan såsom tvänne kraftiga medel at styra människjor?

De som tilbragt i fängellet den ådömda tiden, ärhålla öfverskottet af sin arbetslön i penningar, om Directeurerne tro at de skola använda det väl; i annat fall anskaffas kläder åt dem för samma penningar. Några använda dock under arresttiden detta öfverskott til underitöd för sin flägt. Och så ypperlig är värkan af denna nya inrättning, at af hundrade som utgått ur fängellet, antingen för det arresttiden var förfluten eller förmedels ärhållen benådning, hafva icke två blifvit tilbakaförde i fängelse för å nyo begångna brott; då däremot, under den tid gamla systemet följdes, fängelserne voro upfyllda

T A B E L

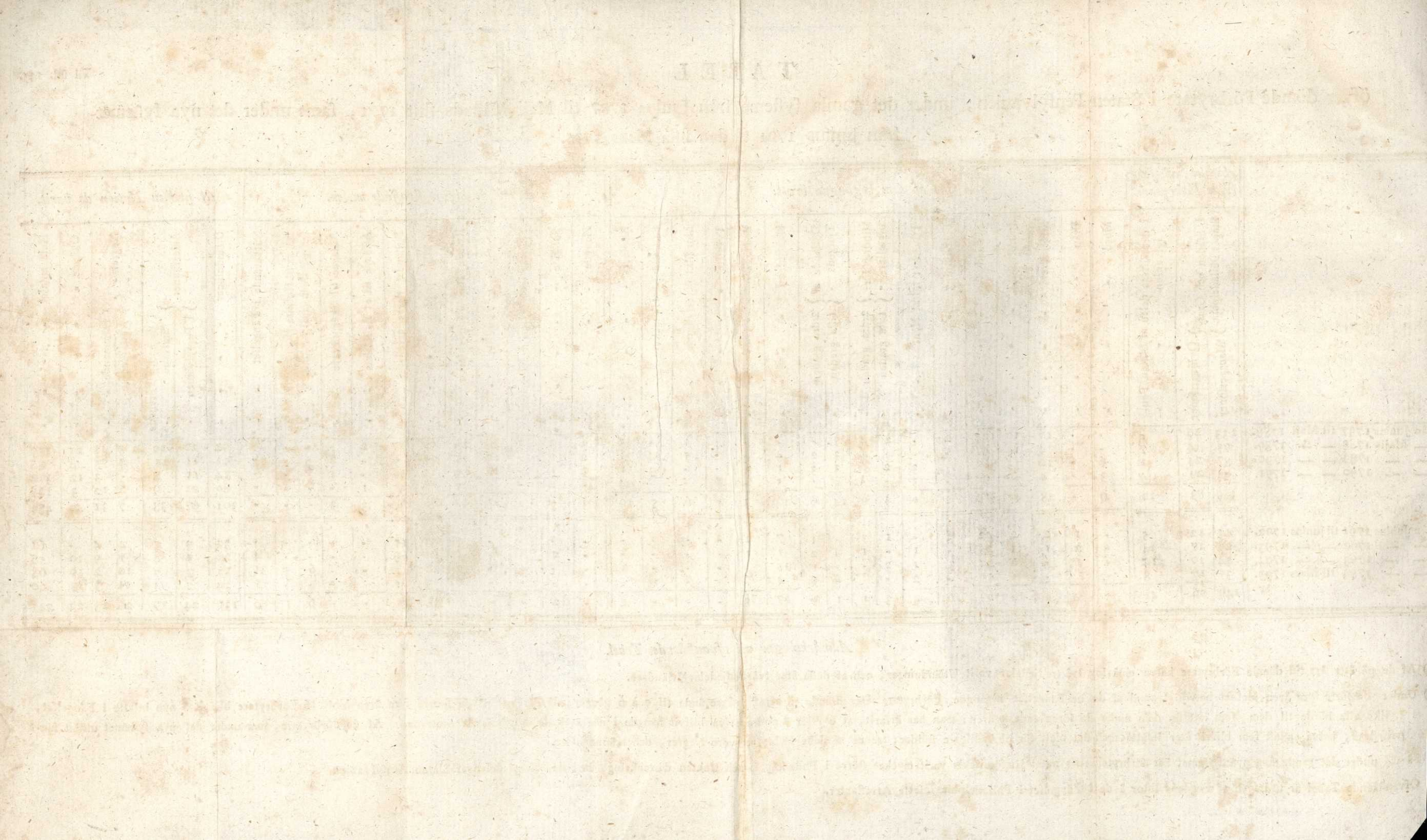
öfver dömda Förbrytare i Staten Penfylvanien, under det gamla fyfystemet från Junius 1787 til Maji Månads flut 1791, samt under det nya fyfystemet från Junius 1791 til den fifta Mars 1795.

	Antalet af sakfålda förbrytare.		De af dem begångna brott.														Huru de blifvit straffade m. m.										Af hvilken Nation de varit.										
	I Staden och Grefskapet Philadelphia.	I den öfriga delen af Staten Penfylvanien.	Mord	Dråp	Stråföveri	Inbrottsföld	Tjufnad	Förfalkning	Tilvärvat falskt Mynt	Mindre förbyrjeller	Tjuvgods	Häfltjufnad	Tvägiffe	Mordligt öfverfallande	Satt eld på Hötackar	Kopleri	Hängde	Söldde	Skjutne i et myteri i Fängelset	Brutit sig ur Fängelset	Rymde från Fångvaktaren	Ånhällit pardon	Fulländat deras arreft-tid	Aftrände til et Arbetshus	Antagne til Skarpättare	Förda til Hofpita- Jom Sjukröterflorlet på Bush-hill Sjake	Närvarande i Fängelset	Utländningar	Amerikaner	Negrer	Okände	Hela antalet					
Från Junius 1787 til Maji 1788.	33	26	-	-	10	10	122	2	-	2	4	5	-	-	3	3	3	1	30	26	57	37	2	-	-	-	94	20	10	3	11	21	159				
— Maji 1788 — — 1789.	75	4	7	-	4	14	47	-	-	4	3	2	4	-	1	2	1	-	22	5	25	29	-	2	-	53	11	11	2	5	4	86					
— — 1789 — — 1790.	87	24	1	6	10	13	62	-	3	2	1	3	3	-	3	2	1	-	14	6	33	56	-	1	-	74	15	8	-	3	12	112					
— — 1790 — — 1791.	94	29	4	3	4	10	93	-	3	-	3	1	5	-	4	-	2	-	5	7	67	45	1	-	-	80	21	9	2	12	3	127					
	389	83	12	9	28	47	324	2	6	4	9	14	6	10	3	1	6	5	10	8	7	1	71	44	182	167	3	3	-	-	301	67	38	7	31	40	484
Från Junius 1791 til Junius 1792.	44	12	5	-	1	2	2	42	3	-	1	-	1	7	-	-	-	-	-	4	42	15	-	-	-	37	9	7	4	4	-	61					
— — 1792 — — 1793.	25	17	14	-	2	1	11	35	-	1	-	1	1	2	-	-	-	2	-	1	21	28	-	-	-	27	5	4	1	9	10	56					
— — 1793 — — 1794.	44	10	14	-	1	-	2	41	3	1	2	-	1	15	-	-	-	2	-	3	22	1	-	-	6	5	31	7	7	10	2	10	68				
— — 1794 til Mars 1795.	35	17	8	-	1	-	1	51	-	2	-	-	1	4	-	-	-	-	-	1	3	1	-	-	55	39	3	1	11	3	3	60					
	148	56	41	-	5	3	16	169	6	4	3	1	1	5	27	3	-	-	2	-	9	88	45	-	-	6	5	90	135	24	19	26	18	23	245		

Anmärkningar vid ofvanstående Tabel.

- 1) Af de på åtta års tid dömda Förbrytare hafva omkring två tredjedelar varit Utländningar, och af desse åter två redjedelar Irländare.
- 2) Under de förre fyra åren blef et betydligt antal af de ur Fängelset utgångne Förbrytare åter dömda til arreft någre ända til 5 à 6 gånger; då däremot på de senare fyra åren blott 16 Förbrytare blifvit å nyo infatte i Fängelset, hvilke alla hörde til dem, som fått sin dom under de föregående 4 åren: man har ärfarit, at 6 eller 7 andre hafva blifvit hängde i någre af de angränsande Saterne. Af de Förbrytare, som under det nya fyfystemet utflått fängelsestraff, hafva endast fem blifvit åter infatte, och det blott för obetydligare flölder; trenne af desse förbrytare voro Negrer, och tvänne hvita.
- 3) Så väl under det gamla som nya fyfystemet har förbrytternes antal jämförelsevis varit mycket flörre i Philadelphia och trakten däromkring, än i den öfriga delen af Staten Penfylvanien.

Ofvanstående Tabel är utdragen af Fogdens listor å de i Fängelset i Philadelphia infatte Arreftanter.

da med folk, för hvilka brottsligheten hade blifvit en vana, och hvilka, likfom allmänt sker i Europa, utgingo af fängelset mera förhärdade och lastfulle, än då de dit infördes, samt nyttjade sin vunna frihet endast at begå nya brott; häraf följde at de idkeligen blefvo återbragte i fängelset, til dess de omsider flutade lifvet under Bödlens hand. Detta uplyses än vidare af bifogade Tabell öfver brott och straff som ägt rum i de sista fyra åren, innan den första förmildringen skedde i brottmålslagarne. Lagen, som stadgar de nya inrättningarne, utkom desutom ej förän år 1790, och sjelfva inrättningen tog icke sin början förän år 1791 af orfaker som sedermera skola anföras.

Således hafva på fyra år minst 150 personer blifvit gjorda til nyttiga medlemmar af Samhället, hvilka efter den gamla inrättningen, eller efter nästan alla Europeiska Staters strafflagar, skulle hela sin lifstid förblifvit en skräck och börda för sina medmänniskjor, eller hafva tillbragt sina dagar i fängelse och Järn, aföndrade från andra människjor.

Man må ej tro at det vidtagna nya system i anseende til den criminelle lagstiftningen och fängelsets nya inrättning, alt för mycket förmildrat de brottsliges

öde. Men om än så vore, hvad kländervärdt fanns väl däri, när följderne äro gagnelige för Samhället? Kunna strafflagarne, i et uplyst land, hafva något annat syftemål? Likväl skulle et sådant begrepp om det nya systemet vara oriktigt. Viissheten at straffen ej skola uteblifva, är nu mera än någonsin stadgad. När den anklagade befinnes skyldig, kan han väl hoppas at, genom tålamod och et godt upförande, förkorrta sin arrest; men han är förvisad därom, at intil dels måste han utstå det ådömda straffet efter dels fulla stränghet. De Edsvurne som ömmade vid at se en anklagad dömd til döden, fökte tilförne som oftast snarare at bibringa sig sjelfve tvifvelsmål, än at blifva öfverbevisste därom at den anklagade var skyldig. Men nu förtiden, då straffen äro mera afpassade efter förbrytelse, då man vet at straffen kunna värka förbättring och nytta, fruktar man ej så mycket för at finna en förbrytare skyldig. Den värkställande magten har ingen orsak at benåda en brottslig, innan han utstått åtminstone en del at det ådömda straffet, då den städse kan gifva honom pardon, i fall han gör sig därtill värdig. Straffens visshet är således redan et starkt band på den brottslige. Den stränga ordning som

fom råder i fängelset, den kalla allvarsamhet, hvarmed arrestanterne städse bemötas, är jämväl för dem et icke ringa straff. De voro väl förut blottstälde för en mera vilkorlig behandling; en brutal fångvaktare eller vaktkarl gaf dem hugg och slag eller slöt dem i järn efter eget infall: de öfverhopades med eder och skälsord, och desse olycklige voro därjämte blottstälde för de gröfsta prejningar. Och hvilken har icke med afsky och medömkan sett den skymf och det förtryck dessa olycksfäliga människjo-clasfer måste uthärda i nästan alla Europas fängelsen! Likväl funno Arrestanterne, i följe af sit förderfvade tanklätt, just i detta sakernes skick et slags skadestånd för hvad de måste lida: man tiltadde dem frihet at öfverlämna sig åt alla möjliga utsväfningar; när de hade penningar, fingo de förskaffa sig så mycket brännvin de åstundade; och den late kunde utan fruktan öfverlämna sig til tröghet och lyffellöshet. Någre funnos jämväl som, vane vid fängelset och det därstädes härrskande lefnadsfätt, icke afskräcktes därifrån af Fångvaktarens grymma och tyranniska behandling. Ja, ehuru orimligt det än må synas, så är det dock en sanning, at åtskillige Arrestanter fattade tycke för denna boning och för

den oordning, hvarutinnan det var dem efterlåtet at lefva. Men nu beröfvar fängellet dem friheten: de hållas til arbete, ordning och tyftnad. När lagen som afskaffar dödsstraffen, utgafs år 1786, och det nya systemet infördes, voro tvänne manspersoner häktade och anklagade för brott, som efter gamla lagen skulle straffas med döden, men i följe af den nya lagen, med fängelse på vils tid; de begärte at dömmas efter den förr nämnde; sådan fruktan hade de för det ENSAMNA FÄNGELSET, oaktadt de icke ännu hade ärfarit bitterheten af detta straff. Deras val grundade sig äfven på hopp om benådning, hvilket, om det oppfyldes, skulle gifva dem deras fulla frihet. Den ena misräknade sig ej heller i sin förhoppning, men den andra förlorade lifvet. De bland den tidens Arrestanter som voro bestämde at förblifva i fängellet, och som hade anfett Commiténs Ledamöter såsom sina vänner och välgörare, så länge desle inskränkte sig inom omsorgen at gifva dem god föda och goda kläder, anfågo dem såsom sine fiender, så snart de blevo varse deras förefatts at hämma misbruken och afskaffa alla oordningar i fängellet. De sammanfatte sig för at kasta alla möjliga svårigheter i vägen för Di-

re-

recteurerne: än brukade de list, än uppenbart motstånd: de nekade arbeta: kortt sagt, de använde alla medel som voro i deras magt. Första dagen, då den nya ordningen skulle införas, försökte de at utföra en i förväg öfverlagd plan at bryta sig ur fängellet: det lyckades för femton af dem at sätta sig i frihet; de öfrige blefvo därifrån hindrade. Fångvaktaren sjelf, som mer än någon annan fann sin räkning vid de misbruk man ville afskaffa, bemödade sig at öka svårigheterna: han sökte vinna de mäns förtroende och beskydd, hvilka voro intagne af fördomar mot den nya inrättningen: han förskaffade sig en slags myndighet, stridande mot den magt Directeurerne innehade: han satte sig emot alla ändringar, bibehöll gamla misbruk, samt fortfor, liksom förut med sina prejningar: och Directeurerne förmådde ej få honom straffad. Men äntligen ådrog han sig en stark misstanke at vara medvetande i en inbrottsföld, hvar-til hans måg, och alt husfolket samt några Arrestanter funnos skyldige. Detta öppnade ögonen på hans bedragne gynna-re: han afskedades, och nu försvunno alla svårigheter. Det motstånd, som då förtiden mötte den nya inrättningen, utvisar huru mycket Arrestanterne och desas Be-

vakare fruktade den ordning, det arbete och den stränga arbetsamhet som nu skulle införas. Följderne hafva ådagalaggt huru visligen uttänkt detta system var. Och här lannades det stolta uttryck af en bland våra ypperligaste Danska Författare: "viljans magt är allmagt, och at vilja, det är at kunna". Mätte de som läsa denna Afhandling, och som äga skicklighet at utvärka ändring så väl i vår brottmåls Lagstiftning som i fängellernes inrättning, finna sit mod uplifvadt af denna satts; ty jag kan aldrig föreställa mig, at hos Danska och Norrska män skall saknas böjelse at förmildra olyckligas vilkor och at gagna Samhället. Sedan den tiden hafva Arrestanterne ej gjort något försök at bryta sig ur fängellet; nio Arrestanter som man af alt för mycket förtroende tillät at arbeta utan för fängellsets murar, undanveko; fyra af dem ärtappades.

De taga mycket fel som at den nu rådande stillheten torde vilja draga den slutfatts at Arrestanterne äro så förnöjde med sit tilstånd at de ej sköta om at fätta sig i frihet. Om så vore, kunde ej den nya inrättningen aldeles bifallas; ty lika så litet hårdhet och orättvisa böra äga rum i et fängelle, äfven så litet bör det samma göras til en angenäm vistelseort för

för någon. Men murarne äro höga, dör-
 rarne starke, och dagliga upfigten tillräck-
 lig och pålitlig. Dessutom vet Arrestan-
 ten, at om han sökte undkomma, skulle
 han förmodligen blifva gripen, och då på
 lång tid inslutas i det fruktade ENSAMMA
 FÄNGELSET, utan hopp at genom någon
 benådning se sin arrest-tid förkortad. Det-
 ta är tvifvelsutant tillräckligt at förekom-
 ma alla förfök; emedan eljest medel icke
 felas dem för at bryta sig ut, så framt de
 icke desto nogare bevakades. Man tar
 ej knifven från dem, när de införas i ar-
 resten; och de hafva dessutom alla slags
 redskap och verktyg til sina arbeten; lik-
 väl rymmer ingen.

Detta gjorda förfök, som redan uthål-
 lit fyra års prof, bevisar sålunda: 1) at
 många människor, som förut voro förlo-
 rade för Samhället, nu blifva gagnelige,
 och, om jag så får säga, inträda åter i
 verlden med förbättrade seder, til och
 med förnyade fysiska krafter, de fleste
 med ökad färdighet i sina handtvärk, och
 allesammans vane at vara sysselfatte med
 nyttiga arbeten. Och hvilken vet ej at i
 alla land en sådan vana förekommer män-
 ga oordningar och brott, hvilka däremot
 födas af sysselflösheten. 2) At deras under-
 hållande ej blifver någon börda för Sta-
 ten,

ten, som endast betalar reparations-omkostnaden på byggnaden, samt Fångvaktarens och Vaktkarlarnes löner. De sednare äro blott fyra til antalet, ehuru de hafva at bevaka 200 Arrestanter af alla classer: för det närvarande förrättas Fångvaktarens fysla af en gammal hustru, åt hvilken, efter hennes mans död, denna post blifvit anförtrodd. Hela omkostnaden utgör ej mera än 1000 Pund *). Men jämväl den skulle från början af innevarande år (1796) godtgöras af Arrestanterne. Directeurerne hafva i början af förra året inrättat i fängellet en stor verkstad, där man

*) Uträkning öfver reparationerne å Fängellet i Philadelphia, samt Fångvaktarens och Vaktkarlarnes löner:

Reparationerne uptagas til	80 L.
Fångvaktarens lön	400 —
(han kan sjelf hålla sig en medhjelpare).		
Fyra Vaktkarlar, à L. 120 årlig lön		480 —
Ved til Fångvaktaren och Vaktkarlarne	40 —
	<hr/>	

Penf. Cour. L. 1000.

Reparationerne äro för högt uptagna: de äro nu förtiden helt obetydliga; men man har trott sig här böra upföra dem til det högsta. Tillförene då Arrestanterne arbetade, smidde i järn, steg Smedens räkning til 300 L. Nu utgör den endast 15 L. om året.

man gör spik af kallt järn *). Directeurne förvalta denna betydliga Fabrique utan någon belöning; de Arrestanter, som nyttjas vid densamma, ärhålla lika arbetslön, som vanligen betalas i Staden för samma slags arbete. Fabriquens årliga afkastning stiger til 8000 Dollars eller 3000 L., hvaraf en fjerdedel eller 2000 Dollars bestås en Mästerfmed, som förut arbetade för egen räkning i Staden Philadelphia, och som nu åtagit sig at drifva detta Värk för Directeurerne. Således har fängellet af denna anläggning en ren årlig inkomst af 2250 L. Penf. Cour. **).

K 5

När

*) Detta järn är skurit eller smidt i slänger af en spiks tjocklek, och så bredt som spiken skall vara; knifven som afskär spiken, har en oblique direction, hvarigenom det afskurna järnstycket blir bredare på ena ändan och spetsigt på den andra. Arbetaren som tilvärkar spiken, har ej annat at göra än med händerne skjuta fram järnet under knifven eller faxen, hvilken han sätter i rörelse med foten, liksom en Svarfvare sit hjul; följaktligen kan han göra så många spik i minuten som han kan lyfta upp foten och sätta den ner igen. En annan arbetare gör med tre hammarslag spikhufvudet. Man påstår at detta slags spikar äro lika så goda som de smidda.

***) I Staden Newyork, hvar viffe förbrytare måste arbeta slutne i järn, ungefär som i Danmark, har jag på Governor's Island, där

När häraf blifvit godtgjord den omkostnad Commitén hittils utbetalt, förvaras öfverskottet i Directeurernes Cassa, för at användas til almänt bruk.

Således har detta nya System haft flörre framgång än Howard sjelf vågade smickra sig med; emedan han trodde at man ingalunda kunde hoppas, det så mycket skulle kunna förtjänas genom Arrestanternes arbete, at deras underhåll därmed kunde betalas *): och nästan alla *Sakfådde* lämna fängelset i Philadelphia med en liten penning-summa som de besparat, efter at hafva betalt underhålls och förvaringsomkostnaden. Han trodde ock at det vid vissa tilfällen skulle blifva nödvändigt at straffa Arrestanterne med at sluta dem i järn, til och med at tukta dem med hugg och flag **); och bägge delarne äro förbudne i fängelset i Philadelphia. Slutligen förmente Howard at döds-

man anlaggt en liten Fästning til hamnens försvar, sett smedjor och timmermans-värkstäder uprättade, hvari fångarne tilverkade alt det järn- och timmerarbete, som fordrades til raporter, lavetter, mörfare - block och andre Artilleri-förnödenheter. Man bestod bemälte Arrestanter en viss dagspenning för detta arbete.

*) Se I. Tomen af Howards Skrifter pag. 41.

***) Se II Tom. pag. 227.

dödsstraff borde äga rum för inbrott i hus, mordbrand och mord: och här är det endast bibehållet för vissa mord. Detta straff, som Lagstiftarne stundom hafva ålagt, endast för det de voro förlagne hvad de skulle göra med sådana misdådare som de låto behålla lifvet, kan dock, enligt en sund Sedolära och förnuftig Statskonst, endast då väljas, när ej annat medel gifves at afvända en stor fara för Samhället: i alla andra fall är det blott hämnd, hvilken icke straffar den brottslige så hårdt, som en långvarig afföndring från alla andra människor, eller det stränga ENSAMMA FÄNGELSET, där den brottslige dagligen måste förebrå sig sina brott: där harm, ledsnad och otålighet göra at för honom ensam synes dagen förlängas, och natten medföra hvarken tröst eller lindring: där naturen synes vara död för honom, och där han känner sig förskjuten af sina medmänniskor.

W. Bradford, om hvilken förut redan är talt, utgaf år 1793 en liten Skrift, hvori han visar anledningen til de gjorda ändringarne, och dessas värkan. Han bevisar at dödsstraff äro olämpliga och orättvisa, undantagande då någon begått upfatligt mord. Det välgörande Sällskap, som åtagit sig at befordra fängellernes nya
in-

inrättning, hafva fändt exemplar af denna skrift omkring i åtskillige af Amerikanska Staterne, hvarest Lagstiftande Magten funnit den värdig sin upmärksamhet. Ädelsinnade män af alla classer och stånd hafva förenat sina undersökningar och sit bemödande för at utvälja den klokaste och fäkraste plan til införande af det nya systemet i alla Unionens Stater. Redan har Staten Newyork genom en lag antagit det: Staterne Jersey och Masachusset arbetar äfvenväl därpå. Hela Amerika skall således snart skörda detta systems välgörande frukter. Och, om det ärfordras, är den ypperlige Caleb Lownes beredvilig at begifva sig til Amerikas yttersta gränser för at vägleda de ädelsinnade män, som vilja bringa detta system i verkställighet.

Således skall denna nya verden, til ärfättning för de kunskaper den i sina ungdomsdagar hämtat, om jag få får fåga, från det gamla Europa, öfverlämna åt det tillbaka et mönster af hälsofarlig förbättring i den criminella lagstiftningen; samt en ny inrättning af fängeller, hvilken med alfvarsamhet, til och med stränghet förenar rättvisa och människjo kärlek. Amerika ger oss det första efterdöme. Visserligen har jämväl i Europa mänsklighetens

tens sak funnit duglige och ifrige försvarare; men ännu har man icke här gjort försök at nästan helt och hållet afskaffa dödsstraffen. Ännu har man icke börjat at vidmagthålla ordning och säkerhet i fängelserne medelst förnuft och rättvisa, i stället för bojor, hugg och slag, samt vilkorlig hård medfart. Utan tvifvel skulle man i Europa få stora svårigheter at öfvervinna; men de voro ockfå betydliga i Amerika: man föreställde sig dem ännu större än de voro, och deras antal var ej ringa: alla fördomar förenade sig emot den nya ordningen; men någre nitälskande medborgares mod segrade öfver dessa svårigheter. I fängelsset i Philadelphia finnas nuförtiden 200 Arrestanter af alla slag; och en Hustru och fyra Karlar, utan vapen, utan käpp, och utan hund, äro tillräcklige för deras bevakning. Af dessa 200 häktade personer äro blott 90 *Sakfælde*, och endast desse äro underkastade den införde nya stränga ordningen; men de öfrige 110 äro dock likaledes under bemälte fem personers vård. Nyssnämnde 90 Arrestanter äro misdådare som af Edsvurne blifvit befunne skyldige: de äro samma slags människor som man för några år tillbaka icke kunde hålla i tukt medelst järn, hugg och slag samt lemlästning,

ning, ja icke en gång genom fruktan för döden: om man lösgaf dem ur fängelset, nödlakades man snart, för nya brott, ditföra dem igen. Deffa personer underkasta sig nu tålmodigt de dem föreskrifna regler, och låta ganska fällan komma sig til last til och med en ringa förseelse. Denna ändring, man kan ej för ofta uprepa det, grundar sig på den i fängelset införda oryggliga ordning och förnuftiga stränghet, samt tillika på en ombytt och sund diæt, som ger kroppen nödig föda, utan at uphetta blodet eller reta sinnen. Derföre äro också brott nuförtiden mycket sällsynta i Pensylvanien, och den största trygghet råder i Staden Philadelphia. Motsatsen häraf äger rum i de öfrige Amerikanske Staterne, där det nya systemet ännu icke blifvit infördt: och mera behöfves väl icke at bevisa detta systems företräde. Vifferligen bör den lätthet, hvarmed den arbetsamme i Amerika kan förtjena sit rikliga uppehälle, göra förbryteller sällsynta, och därjämte inskränka dem til vissa slag, eller gifva dem så til sägande, en annan natur, än i Europa. Vifferligen finnas i Europas itora Städer misgärningar och brottslige, om hvilka man i Amerika ännu ej kan göra sig något begrep: och hvilken har icke i Eu-

ropa sett desse mildådare, som tyckas hafva bragt ondskan til fullkomlighet, hvilkas fräckhet trottsar alla straff, och hvilkas hjärtan äro förhårdade mot alla förebräelser. Vifferligen är antalet stort af alla slags förbrytare i Europa, och detta öker svårigheten at sysselsätta dem alleammans med nyttiga arbeten. Men dessa svårigheter kunna icke förändra denna eviga grundfatts, hvilande på rättvisa och sund politik: at endast den mildådare, hvars lif skulle fätta andras i fara, bör öfverlämnas til döden. Må derföre i hvart land de män, åt hvilka den Lagstiftande Magten är anförtrodd, med en människjoälskande varsamhet öfverväga, om den lömske mördaren, stråtröfvaren, förgiftaren, mordbrännaren skola til desse hänföras? eller om dödsstraffet blott bör träffa landsförrädaren, hufvudmannen för et uppror, hvilken har til affigt at föra en utländsk fiende in i landet, eller at på et våldsamtt fätt förändra dess Regeringsform, och dy-medelst blottställa dess stilla invånare för inbördes krig och anarchie? Det torde falla svårt, at icke anse en sådan persons död såsom et nödvändigt offer åt det borgerliga Samfundet, efter han, så länge han lefver, uplifvar modet och värksamheten hos sit parti, och är at anse såsom

en eldkula, hvarifrån strålar utgå, som alla hota nejden med ödeläggelse. Men jämväl här bör komma i betraktande den brottsliges större eller mindre inflytelse, den större eller mindre fara som hotar hans medborgare. Dock at sålunda öfverväga alla omständigheter, åligger snarare den lagskipande än lagstiftande magten: den senare kan endast befatta sig med allmänna stadgar.

At taga lifvet af en förbrytare, om det också vore för upfåtligt mord, när man säkert kunde bevaka honom, och då dess moraliska bättring kunde hoppas, det är i sjelfva verket ej annat än en slags hämnd. Den satts, at man bör böta lif för lif, har ock hittills varit så allmänt vedertagen, at många torde äfven med afsky mota den tanken: at en mördare kan få tillgift. Men, kan hända, skall man efter handen vänja sig vid en mildare dom, hälft när man tillika besinnar, at mord icke är en vana såsom tjufnad, och at ångren måste så mycket lättare kunna upväckas i mördarens hjärta, när han är innesluten i ENSAMT FÄNGELSE, som han med betraktelsen öfver den olycka, hvari han störtat sig sjelf, måste förena åtankan af den hjärtliga sorg han förorsakat den mördades slägt och vänner.

Ge-

Genom ofvanstående anmärkningar tror man sig hafva öfvertygat alla människjovänner, alla dem som önska at bidraga til förbättrande af olyckligas vilkor, at det mildhets system, som i Amerika haft så lycklig framgång, också med fördel skulle kunna införas i Europa, när medlen därtill väljas med klokhet, när öfvergången från det gamla systemet til et nytt sker med varsamhet och gradvis, och när förslagenhet, tålmod och oryggelig ståndaktighet förenas med mycken värksamhet. När man frågar Caleb Lownes, huru det är möjligt at de brottsliges upförande i fängelset i Philadelphia kan vara så sedigt, och deras utseende så stilla? svarar han: har du icke i London sett Lejon, i hvilkas gap mannen som föder dem, stack sit hufvud? har du icke i Philadelphia sett Pantherdjur, som utan grimma låto leda sig af barn? Hvarföre skulle man ej då kunna hoppas at göra människjor tama? Man kunde här tillägga den anmärkning, at Doctor Hunter är den Läkare som med mästa framgång botat vanlinnigt folk, och hans method var, at genast taga alla band och bojor, til och med af dem som voro rasande galne: at söka med mildhet och godhet återgifva dem förståndet. Och hvarföre skulle man icke kunna likna

en misdådare med en vanfinnig människa?

För at derföre värkställa den medelst denna afhandling ålyftade förändring, är det framför alt angeläget at finna män som vilja upoffra sin tid och sit bemödande til detta viktiga förfök. Hvarje Stat i Europa äger vifferligen män, som hafva nog mod för at bekriga fördomar och trotta alla svårigheter, när därigenom et betydligt godt kan ärnås, och mänsklighetens nytta befrämjas. Det beror blott därpå, at Regeringen gör et klokt val. Men på det desse män måtte kunna värka med desto större styrka och tillit, är nödigt at Regeringen lämnar dem alla möjliga hjälpmedel, det värkstammafte underlöd och de kraftigaste upmuntringar. Det är ej nog at högakta deras dygd, den bör hedras. Den som upoffrar sig helt och hållet åt det Allmänna, hvilkens hela lefnad varit en kädja af människoälskande gärningar, ser altid med förnöjelle at man erkänner, det han hvarken har varit en af allmänna hopen, eller en onyttig man: annan belöning behöfver han ej; men denna tilkommer honom, den fordrar han. Om detta är svaghet, är den grundad i mänskliga naturen. En klok Styrelse vill derföre alldrig förgä-

gäta at, genom det man hedrar dygden, upmuntras andra at träda i den dygdiges fotspår, och at likna honom i upförande.

Omkostnaden som den nya inrättningen skulle medföra, bör ingalunda afskräcka någon Regering från at göra et försök. Vål måste på de flesta ställen fängelserna å nyo upbyggas, för at förena utrymme, renlighet, frisk luft och säkerhet. Vål måste den brottslige födas och underhållas, hvars död ej är nödvändig, och följaktligen skulle hafva varit orättvis. Den tenare utgiften skall dock endast til en tid och fallan länge falla Regeringen och det Allmänna til last. Men om ockfå dessa omkostnader skulle vara betydliga och ständigt fortfarande, bör dock Regeringen städse ärhindra sig, at det är en af dess mäkt uttryckliga pligter at förja för människors räddning och de straffvärdas förbättring. Förfummar Regeringen denna pligt, gör den sig medskyldig i alla de förbrytelser, som den kunnat afvärja genom billiga lagar, outtröttlig vaksamhet och straffens rättmätiga användande. I den händelse flere Regeringar skulle i sådant hänseende hafva at förebrå sig antingen efterlåtenhet, eller et alt för strängt bruk af olämpliga medel,

då är det tid at följa andra grundsatser, för at om möjligt är, uprätta den förlust de tillskyndat Samhället: hvart upskof skulle nu mera, då ärfarenheten visat oss den rätta vägen, vara oförfvarligt. Må derföre mod begynna, rådighet drifva, och ståndaktighet fullfölja värket: och då skall en oförgänglig medborglig krona blifva de mäns belöning, hvilka befordrat en för mänskligheten så välgörande förändring. Dock hvilken belöning kan upväga den alltid närvarande invärtes medvetenhet at hafva försonat några tusen olycklige med deras egna samveten, och at hafva fört dem tillbaka under dygdens herravälde: detta var at förära dem mera än lifvet.

Man har ej här velat författa en afhandling om den criminelle lagstiftningen, ej heller om federnas inflytelse på Samhället: man måste anse denna skrift endast såsom et litet bihang til Philantropiens historia. Likväl bör här anmärkas, at ingen hällofam förändring til förminskande af brottens antal kan förväntas i Europa, utan tilhjelp af upfostran, som måste lära det upväxande släktet dess pligter och medlen at upfylla dem. De fläste förbrytare i Europas åtskillige Stater höra til den människo-clafs, som lyckan har nekat upfostran, undervisning och det, som

fom har få mycken inflytelse på en odad människja, et efterdöme, upmuntran-
 de til dygd, arbetsfahmet och sparsahmet.
 I Skottland, där upfostran har gjort för-
 re framsteg än i något annat land, äro
 förbrytelse ockfå mera fälsynta. Tabel-
 lerne som finnas i Howards Skrifter, ut-
 visa at i bemälte Konungarike, hvars folk-
 mängd utgör i det minsta 1,600,000 män-
 niskjor, äro på en tid af 20 år endast 58
 anklagade dömda til döden, hvilket ej en
 gång gör trenne om året; hvaremot un-
 der en lika tidlängd i Jurisdictionen Nor-
 folk i England, bestående af sex Provin-
 cer, hvilkas folkmängd ej kan uptagas til
 mera än 800,000 människjor, hafva 434
 personer blifvit dömda från lifvet, för-
 utan 874, som äro dömda til landförvis-
 ning, hvilket, för alla åren sammanräk-
 nadt, utgör 66 grofva misdådare om å-
 ret. I Nya England, hvarest de offent-
 lige upfostrings-anstalterne hafva hunnit
 til en högre grad af fullkomlighet, begås
 i förhållande til folkmängden, mindre an-
 tal förbrytelse, än i någon af de öfrige
 Amerikanske Staterne, hvar det nya sy-
 stemet, i afseende på den criminelle lag-
 stiftningen och fängelsernas inrättning, än-
 nu icke är infördt; men likväl flere än i
 Pensylvanien, där upfostran ännu icke hun-

nit til alla classer; men hvarest däremot strafflagarne äro mildare, och i fängellernes inre förvaltning visas en större noggrannhet, alfvarsamhet och rättvisa. I sistnämnde Stat finnas i allmänhet bland tio *Sakfælde* minst sju utlänningar, i synnerhet Irländare, som, då de i sit eget land lefvat i fattigdom, okunnighet och fysfällöshet, medföra fröet til alla brott, som dock här frodas mindre än på andra ställen; efter dagspenningen är i allmänhet här så hög, och lägligheten at förvärfva sig en ägendom så stor, at enhvar som har den minsta arbetsamhet, icke kan lida nöd. De bland förbrytarne som äro infödde, befinnas i allmänhet vara af den class, som mäst måste sakna upfostran.

Deffa fanfärdiga och obeftridliga facta lämna intet tvifvelsmål öfrigt i anseende til vägen, som man allestädes bör följa, för at förminska förbrytarnes antal, eller i anseende til den lyckliga framgång man kan hoppas.

Likom Danmark år 1792 har gifvit Europa det vackra efterdöme, at jämväl en handlande nation upoffrar en betydlig handelsgren, när sedolära och mänsklig-het sådant fordra, måtte det också nu kunna gifva Europa samma efterdöme, som Philadelphia gifvit Amerika! Och
hvil-

hvilken skulle icke hoppas det, som vet at man i Danmark outhörligen arbetar därpå at förbättra Allmogens vilkor; at Skolanstalterne dagligen befordras och förökas; at dödsstraffen redan blifvit inskränkte til vissa grofva brott; at tjuftnad, som ej mera straffas med döden, är den i Danmark mäst allmänna förbrytelsen; och at slutligen i Danmark, Norrige och Härtigdömerne af en tre millioners folkmängd et så ringa antal förbrytare, öfver hufvud räknadt, ärligen dömmes från lifvet *).

Det är redan anmärkt, at den nya inrättningen med fängellet i Philadelphia blott angår de så kallade *Convicts* eller *Sakfælde*. De svårigheter, som hittills hafva hindrat inrättningens utvidgande til de öfrige arrestant-classerne, äro nu til en del undanröjde, och Directeurerne äro fystel-fatte med at författa Reglementen och at vidtaga andra nödige anstalter. Emedertid äro samtliga Arrestanterne til en början indelte i classer, efter den olika beskaffenheten af orfakerne til deras arrest. Deras föda är mästedels pudding och grönsaker. Den som låtit arrestera dem, det

L 4

må

* De fleste af dem äro dömda för barnamord, af hvilka dock i allmänhet en del ärhåller benådning.

må vara Förenade Staterne, en särskild Stat, en Provins eller en enskild person, betalar en skilling (omkring $26 \frac{1}{2}$ Danska skill. *) om dagen til deras underhåll. Det vore högligen at önska, det nysbemälte Arrestanter infattes i et särskildt fängelse, afskildt från det, hvori de *Sakfælde* förvaras; emedan desse, dömda för brott, äro at anse som en särskild class, hvilken ej bör sammanblandas med de öfrige, hvarigenom dess ålyftade förbättring kunde lättligen hindras. Dessutom bör man hafva det billiga afseende på personer, som ej äro öfverbeviste om brott, at icke förvara dem tilhopa med misddådare.

När man önskar at åstadkomma en stor och allmänt nyttig förbättring, är det högst nödigt at ej föreställa sig svårigheterna större än de äro, men framför allt at ej anse dem såsom oöfvervinnlige; man kan derföre ej bättre sluta denna afhandling, än at åter framställa i deras rätta dag de svårigheter, som måste undanrödjas, då man i Europa vill antaga det mildhetsystem, som så förträffligen utmärker fängelset i Philadelphia. Det borgerliga samfun-

*) Ungefär 10 sk. i vårt Bancomynt. Öfverlätt.

fundets tilstånd i Europa och Amerika är visserligen skiljaktigt, förnämligast i afseende på brottmålen natur och myckenhet. Den stora folkmängden i Europa gör för många människor födan osäker: desse söka därför att förskaffa sig den genom olofliga medel: vanan att fortfara i brott, gör dessa mera talrika, ondskefulla, listiga och ränkfulla; Förbrytarna äro därför mera elake och förhärdade än i Amerika, där folkmängdens obetydlighet försäkras hvarje dess nuvarande invånare, samt alla dem som ännu på lång tid kunna ditflytta, icke allenast om det nödvändiga, utan äfven det öfverflödiga, ja til och med rikedom, allt efter hvars och ens flit och arbetsamhet. Men så kan det likväl näppligen nekas, att i Europa den criminella lagkunskapen, strafflagarne och sjelfva Regeringarne, som städse hafva mer eller mindre inflytelse på underfåtarnes seder och gärningar, bidragit därtill, att i synnerhet vissa brott blifvit mera allmänna, rotfastade och afskyvärda. Denna sanning sättes utom allt tvifvel, då man jämför de bägge systemen, hvilka i afseende til strafflagarne och deras utöfning varit följda i Pensylvanien, i synnerhet då man upmärksamt betraktar, huru ofta under det förra framför det antagna nya

systemet misföddare, som utstått det ådömda straffet eller fått tilgilt, hafva för nya brott blifvit åter infatte i fängelse. Alt upmanar således Europa at följa det stora efterdöme, som Amerika i denna stund gifver det. Kan hända at framgången skall blifva långsammare och värkingen jämväl mindre fullständig i Europa än i Amerika; det oaktadt vågar man försäkra de ädelsinnade män, som vilja företaga förföket och fortfatta det med mod och ståndaktighet, at de skola sjelfve blifva förundrade och fägnade öfver dess framgång. Det åligger hvarje Regering at genom klokt val framkalla desse män, at upmuntra dem, men i synnerhet at förskaffa dem medlen til ändamålets ärnående.

*Samtal i de Dödas Rike, emellan
VOLTAIRE, FREDRIC II, en
mångd REGENTER och STATS-
MINISTRAR.*

Fredric II. (inträdande.)

Det är bra skunt i det här andra Lifvet. Mån' jag inte skall vara i stånd at skönja någon gammal bekant? — Men — hvem ser jag där? Kammarherrn Voltaire: Godt! (han staplar närmare) *Je vous salue, mon bon ami!*

Voltaire.

Sires, Edra Majestäter behaga skämta med deras Ex-Tjenare och Underfåte.

Fredric.

Ni talar i plurali: hvad menar Ni?

Volt.

Mille pardons, Sire, om jag talar sanning; men jag kan inte fördölja at jag känt en *Fredric II* som lät arrestera mig som en brottling, och en *Fredric II* som ville göra mig odödlig genom en Porcellains-Buste.

Fredr.

Fredr.

Bah! Ni vet at Skalder äga fina nycker. Ni har betalt mig i det förra Lifvet: lät ofs vara vänner i detta. Hör nu, Voltaire, denna stora mängden af Hamnar som Ni nyss lämnade för at möta mig, hvad är det för folk det?

Volt.

Gens comme il faut, Ers Majestät: Monarker och Ministrar.

Fredr.

Väl. Huru roa de sig här?

Volt.

Altför olika, E. M.; Pluto, som är Sjelfherrskare här på orten, och rättvis nog för sina år, betjenar sig af et sätt at både straffa och belöna dem. En gång om dygnet släpper han dem ihop med deras fordna Underfåter. Några finna sig rätt väl i detta fällskap, mottagas med glädje och lämnas ej utan rörelse; många dra sig jämt nog fram; men för de flästa är conversationen inte aldeles så rolig, som för åhörarne.

Fredr.

Ni är Er lik, Voltaire; ni flutar aldrig en mening utan et epigram. Men andra, än jag, må säga at Ni är orättvis.

vis. — Nu, säg mig, huru menar Ni at jag skall finna mig vid Plutos inrättning?

Volt.

E. M. rätt väl, på det hela.

Fredr.

Tack vackert! Men lät ois gå vidare. Jag har väl lust at känna mina Herrar Gelikar och deras Herrar Regerings-Adjutanter: och efter *vi* bägge voro litet bekanta förr i verden, så tillåter jag Er at presentera mig för dem.

Volt.

E. M. ikämtar andra gången.

Fredr.

Fort: intet krus emellan en Kung och et stort Snille.

Volt.

Jag lyder. (*De nalkas de öfriga Skuggorna*) Min ringa person har den nåden at presentera Högtfal. Hans Maj:t, glörvördig i åminnelse, Konung *Fredric den Ende*, från Preussen. Han ber om förlåtelse om han var et större original, än någon af Er andra Kungar och Statsmän: ty ibland denna glörvördiga Legion lär ingen mer finnas, som på en gång varit förträfflig Regent, General, Minister, Financier, practisk Philosoph, Häfdateknare,

re, Skald och Musik-ldkare: Han ber mycket om förlåtelse at han var alt detta. (*Skuggorna göra reverencer, hvar enligt sit lynne*).

Fredric. (skrattar torrt)

Så få, nog af complimenters. — Voltaire, hvem är den här gladlynta Monarken, som står främst och gör *les honneurs* för de öfriga? Han säger artigheter och caverar med armarna som en Fransos.

Volt.

Det är den enda inom detta århundrade, som gjort mera buller i Europa än E. M. Det är Ludvig XIV.

Fredr.

Jo jo. Han hade stora Generaler, stort Hof, stora Poëter, och dref ut Protestanterna. Patrull förbi! — Än den där stela Herrn som stiger et steg fram och ser så inbunden och mulen ut?

Volt.

En ren antiquitet, E. M.; en Man ur *le pays Latin*: Tiberius.

Fredr.

Talar han?

Volt.

Som förr: lika litet och lika förfåtligt.

Fredr.

Fredr.

Det måtte vara en besynnerlig Man: jag har lust at förhöra honom litet. (*Til Tiberius*) Imperator! hur ville det falla sig at regera för 1800 år sedan?

Tiberius.

Rätt bra för Augustus.

Fredr.

Än för Tiberius?

Tib.

Jag kände Romarne: jag rynkade pannan, och de kastade sig i stoftet.

Fredr.

Är det då få bra at regera genom fruktan?

Tib.

Det är fäkert.

Nero och Domitianus.

Rätt fäkert, intil des man blir mördad eller dömd til döden.

Tib.

Jag blef lydd, och jag dog i lugn.

Fredr.

Men är fruktan den rätta regeringsprincipen? är den godkänd af Moralen?

Tib.

Tib.

Ja, af den politiska.

Trajanus. (med en förfärande ton.)

Ufling! ges det mer än en?

Volt. (til Tiberius.)

Gif rum Kejsare: Sully kommer. (*Til Fredric*) Se här den största af alla Stats-Ministrar på jorden, och den enda Favorit, hvars efterdöme ingen följt, men också Favorit åt den mäkt välböjda och ädelhertade af Kungar. E. M. vet at han följde Henric IV från hans ungdom intil hans död, gaf honom aldrig andra råd än rättvisa och dygdiga, gaf dem med den yttersta uprigtighet både i tankar och uttryck, gaf dem ibland tvärt emot Kungens passioner, behöll ändå förtroendet framför hans Duchesfer och Comtesser, var til sin samvets-öfvertygelse Protestant, men utan parti-interesse i sin ministère; tilträdde Financerne då skulderne och skatterne voro höge, och när han efter 21 år lämnade dem, voro skulderne betalte, pålagorne minskade, 40 millioner livres i skattkammaren, och ingen röst hördes för snålhet eller orättvisa anklaga honom, som Hofvet likväl hade bortstött från affai-
rer-

rerne så snart hans Herre fallit för Ra-
vaillac.

Fredr. (til Sully)

Tag mig i hand, kamrat. Dina Me-
moirer ha undervisat mig om viktiga sa-
ker: och jag försäkrar dig til och med
(efter ingen lefvande hör ols) at jag skul-
le gärna hafva utbytt en liten portion af
mit Genie emot din jämnhet i moraliskt
Lynne.

Wolfey.

Ja, det går väl an at regera Franso-
ler; men jag ville väl ha gifvit honom
Engelsmännerna at styra.

Peter I.

Och Ryflarna.

Christian Tyrant.

Och Svenskarna — Och Danskarna.

Richelieu.

Och Fransofarna.

Gustaf Wasa.

Jag regerade Svenskarna: förtala dem
ej. Gif mig menniskor hvar som hälst,
jag skall styra dem.

Fredric. Cæsar. Alfred. Henric IV.

Trajanus.

Rätt sagt.

Sylla.

Jag fäger det samma.

Henric IV.

Gå bort, Tyran.

Ludvig XIII.

Vifst har Gustaf Wasa rätt.

Fredric. (småleende.)

Tyft, du lilla; ser du inte at Pappa Richelieu är tilstüdes?

Volt.

Det vore nöjsamt at höra hvad medel alla dessa olika Majestäter anse tjenligast til at styra menniskor.

Tiberius.

Fruktan, fruktan har jag ju sagt.

Henric IV.

Mildheten och välviljan, tror jag.

Christian Tyran.

Och jag tror på Bilan.

Ludvig XIV.

Heder, Pragt, Segrar, korrt sagt alt lysande som förblindar skocken af Nationer; hvartil äfven kan läggas Stående Arméer.

Richelieu.

Richelieu.

Jag voterar för Illistighet, Lettres de cachet, arresteringar utan ransakning, landförvisning i all tyfthet, och då och då en dödsdom med fulla formaliteter, såsom ock en tjock väl murad Bastille med diverse öfver- och under-jordiska hålor, samt en hemlig Omkomnings-machin för vissa extraordinaira fiender dem man har svårt at komma åt på annat sätt.

Månge *Statsministrar* på en gång.

Vi conformera oss med den värda Ledamoten som sist talte.

Trajanus.

Jag vet ej huru jag är dömd på jorden; men de medel jag åtminstone ville nyttja, voro Rättvisa, personlig Dygd, Godhet och Ordning.

Carl XI.

Hushållning var mit medel: Nationerna lyda villigt en Regent som väl använder deras egendom.

Månge.

Nej nej, dugtiga Contributioner verka långt mera: Et armt Folk är alltid krypande och lätt-agadt.

Ludvig XI.

Riktigt. Jag tilstår at jag kan få spasmer när jag hör dessa moraliska Regenterna också vilja tala politik. Äro vi skapade til at taga Lagar af våra Underfåtares behof och rättigheter? Hvem har gifvit dem lof at äga några? Alla heliga Påfvar kunna bevittna, at vår Magt är af Gudi: och vi skulle göra ofs til Ämbetsmän för dessa dumma, okunniga, yrande Menigheter, som kalla sig Nationer? deras lyckfalsighet skulle vara vårt nödvändiga ändamål? och de skulle til och med kunna fordra at bli lyckliga genom vissa utstakade medel, genom vissa egenskaper, som ofta rätt måttligt skulle accommodera ofs sjelfva? Jo då vore det just en artig commission at regera. Nej, Herr Trajanus, och Herr Titus, och Herr Marcus Aurelius &c. &c. kunde vara bra nog med sina rara Dygder, men inte hade de dugt at regera Fransoferna. Den som skall tygla en ostadig och lättfinnig Nation, skall aldrig skräda några medel — och det är den första af alla regeringsreglor.

Fredric.

Annars har Henric IV också regerat Fransoferna — i et och tjugu år.

Lud-

Ludvig XI.

Henric IV? Ja, det vet jag intet, hur han bar sig åt. — Men desutom, huru gick det med honom til fluts? Blef han icke mördad?

Sully.

Var det Nationens fel at några Jesuiter ville hämnas och at en fanaticus fanns til deras tjenst? Desutom, om det nu är få orådligt at vara en God Regent, är det intet ännu orädligare at vara en Elak? Fråga Nero, Domitianus &c., huru det gick med dem? Fråga Eric af Pommern, om det var et nöjsamt byte, från Kung til Sjörofvare? Fråga Christian II, hur det föll sig at sitta 16 år inmurad, och in alles 26 år fängslad? Fråga Henric VIII, om hans samvetsqualda Sjal, oaktadt all sin hårdhet, kunde njuta något nöje oförgiftadt? Fråga — — men det skulle bli en frågning utan ända: Alt nog om Historien visar at en God Regent fällan är misskänd, äfven under sin lifstid; och at vara en Elak, det vill säga en som gör sin egen Magt til sit föråta ändamål, och godkänner lofligheten af alla medel som leda dit, är äfven så farligt som det är beqvämt och lätt.

Ludvig XI.

Beqvämt och lätt?

Sully.

Aldeles: jag återtar ej dessa ord. Hvar och en vet nog hvad han sjelf vill, och har passion nog för sin egen önskan. När Kunskapen och Driften äro gifna, hvad fattas då annat än Medlen? och när man fäster intet värde vid deras moralitet, hvad kan då vara svårt och obeqvämt? man har ju bara at ta i högen och nyttja. I fanning vet jag ingen ting få litet konstigt som at regera, när Regenten aldrig gör sig andra frågor, än de två: *hvad han vill: och hvad han kan?*

Ludvig XI.

Gifvas flere?

Sully.

Den frågan är värdig E. M. öfriga yttrande. Ja, det ges en, och den är vigtig: *hvad man bör?*

Ludvig XI.

Oh! den förrädarn!

Påfven Hildebrand.

Den Guds förnekarn!

Lud-

Ludvig XI.

Som vill aldeles skämma bort regerings-konsten. Den, den skulle ha blifvit en riktig Folks-predikant, om han inte fått regera sjelf.

Hildebrand.

Gud bevars! Hans lilla privata person vill skriva regler för Herrans Smorda, och tala om skyldigheter för jordens Konungar och Furstar, likasom intet Herren Gud skulle, antingen omedelbarligen eller genom sina Ståthållare på jorden, gifva sin anda och kraft at göra det rätt är, at alla dem som vilja vandra efter hans bud och hålla hans heliga Tjenare i vördning. Herre Du nådige Gud, fördöm för Dit nanns äras skull, alla halsstarriga Protestanter til evinnerlig tid!

Voltaire.

Och alla heliga Skrymtare, Munkar, Inquisiteurer, Samvets-Directeurer, Theologaster, Croisad-predikanter, Americas Omvändare, och annan landsfördärfvelig pestilents.

Hildebrand.

Hvad, hvad? Hvad hör jag? Är karln galen?

Fredric II. (til Hildebrand
fatiriskt.)

Il a le diable au corps.

Loyola.

Han skall doppas i den fjön som brinner af eld och svafvel.

Volt.

Nå, kära S:t Ignace, alltid talar du skämtfamt.

Loyola. (til Hildebrand)

Jag vet inte huru jag skall förstå honom: Jag tror han gäckar mig?

Fredr.

Ja, vet du, inte är det rätt fäkert. — Men, helige Fader Hildebrand, hvad tänker du, på samvete sagdt, om medlen at styra menniskor?

Hildebr.

Hålla dem i mörker och sjelf vara djerf; det ges inga andra.

Fredr.

Men en okunnig Menighet kan man äfven få lätt få mot sig, som med sig.

Hildebr.

Ockfå är det intet aldeles nog at Folket är okunnigt: det bör ock ha någon
ting

ting (lika mycket hvad det nu kan vara) at tro: ty okunnigheten är et villrådighets-tilstånd; men Vidskepelsen, til exempel, den är då en Opinion, den ger et flags fäste åt characteren: Och den som väl studerat Catholska Religionen, finner at den är admirabel med det at den har en sådan rikedom på öfversinnliga begrep, på underliga historier, på förskräckelse-ämnen m. m.; inte just i Bibeln (men ockfå bör den aldrig komma i Menighetens händer) utan i synnerhet och framför alt i sina Helgons-Legender och Mirakel-Böcker. Jag tror just at det var af en ren och fullkomlig Vishet, som Gud gaf sina heliga Vicarier Vidskepelsen til et medel at styra menniskor: Det ges ingen ting så kraftigt som Opinionen, och Vidskepelsen är ockfå en; men som den ej är byggd på principer, så kan den aldrig gifva Menigheten någon sammanhängighet i begrep, i öfvertygeller: Menigheten måste oftast föka en auctoritet: den kan ej lökas annorstädes än hos Religionens heliga Tolkare: Då ligger det i deras hand at drifva Menigheten hit och dit som en röc och då måste til och med sjelfva Regenterne låta leda sig af uplysta Guds Tjenare, om de ej vilja låta förjaga sig af fantaster.

Fredr.

Godt! Den där Theorien är bra hopspunnen; men jag misstänker at den kan räkna sit ursprung snarare ur Characteren, än ur Hufvudet. Säg mig, exempelvis, huru länge varar detta välde på Folkets Sinnen?

Hildebr.

Så länge som Vidskeppelsen.

Fredr.

Och huru länge varar Vidskeppelsen.

Hildebr.

Den varar — den varar — så länge en flug man vill.

Fredr.

Kanske, och kanske intet. Det ögnablick kunde inträffa, då en flug man ville, och inte kunde. Skulle Regenter nytja Vidskeppelsen och profitera af Folkens Blindhet, för at göra dem lyckliga; då finnes intet skäl hvarföre Vidskeppelsen skulle uphöra, men då vore den ock öfverflödig; ty det behöfves ej mer Dygd och Kunskaper at göra dem lyckliga utan detta medel, än med det samma. Men när Vidskeppelsen (som naturligt är) användes til förtryck, när Folken måste köpa syndernas förlåtelse, köpa sina naturliga rät-

rättigheter på jorden, köpa sig fria från skärseld och helvete, köpa sig Själs-ro i himmeln, eller ock uthärda bannlysningar, inquisitioner, korsfärder, och tänka och handla efter formulair, ej efter hjertats rörda, villiga öfvertygelse: då tröttnas de vid sin belägenhet, då vakna hos menniskan två outsläckliga krafter, Sjelfkärleken och Begäret at Veta: Uplysningen kommer med möda och sent, men Hämd-känflan är driftig. Nationerna resa sig, och — de förbättra ej sina vilkor — men de störta sina Förtryckare och bränna sina tros-artiklar.

Hildebr. (til Ludvig XI)

Ja, nu måtte vilst verdens sista tider instunda på jorden, när sjelfva Konungarna föra et sådant språk. Gud bevars för en sådan Renegat! Den stora Beelzebub herbergere honom i sinom tid!

En annan *Påfve.*

Han vare anathema maranatha!

Voltaire.

Nå, courage, S:t Ignace — —

Loyola.

Och hela Församlingen säge *Amen!*

Vol-

Voltaire.

Jo, du lilla skälm, såg icke jag på dig at du var välmenande.

(Påfvar och Munkar mumla.)

Ludvig XIV.

Silence! där borta. (til Fredric II)
Efter en ny regerings-method nu måtte vara upkommen på jorden, lät ofs då höra hvad för en dyrbar theori E. M. sjelf följt i sina Stater?

Fredric.

Jag förstår raillerie; men jag förstår också alfvar: jag vill svara på det sednare. — Någon verkelig theori hade jag kanske aldrig, och jag begeck måhända vissa fel både i lagstiftning och verkställighet, men som til en stor del härrörde af mit Tidevarf, mit Rikes belägenhet och min Nations ringa odlings-grad. Jag ansåg mit Rike för litet at kunna försvara sig, och därför tog jag Schlesien, hvar til jag hade ingen rättighet. Jag flöt Freder utan alfvar, jag bröt dem utan annat skäl än mit intresse. Jag bibehöll min Fars och Farfars militairiska monarki, dels därför at jag hade smak för befäl i allmänhet, dels därför at jag i mina yngre år ej just kände en bättre samhälls-

in-

inrättning, och dels för det at all hastig omfjöpning är et oförstånd. Mina Lagar voro i deras hufvud principer rent af despotiska, och det var til en stor del för deras åttlydnad som jag underhöll mina omåttligt stora Arméer, och hade den obilligheten at fätta militair-ståndet framför alla andra. Jag bebeck äfven då och då några individuella orättvisor af öfverilning eller nyck, och jag gaf ogärna uprättelse åt dem jag fårat och skymfat. Jag handterade ibland affairer som bagateller, och med et moquerie, som endast kan tillåtas i enskilta umgængs-conversationen. Korrt sagt, jag hade åttkilliga fel, dem jag ej rättfärdigar, och hvaraf jag redan under min listid erkänt några: och denna bekännelse skänker jag såsom et hjertstyrkande medel åt alla här asisterrande Herrar Despoter, som icke varit Tyranner: ty om jag nänsin hade någon application för de värda talanger som därtill fordras, så var jag därföre botad genom min Fars dödsdom öfver mig sjelf, och öfver en Vän hvars halshuggning jag tvangs at beskåda. Men denna öppenhet å ena sidan, bör tillåtas mig äfven å en annan. Principerne af mit inrikes regerings-systeme voro Ordning, Rättvisa, Hushållning, Uplysning och Aktning
 åt

åt all Redbar Förtjenst. Ouphörligt följde mig en tanka: "Du är Regent: du bör 'ha mer Förstånd och bättre Vilja än alla". *Därföre* var jag den arbetssammaste i mit Rike; jag kan utan skryt säga, at alt hvad en menniska kan medhinna, det hann jag; och därtill låg orfaken mycket i mit hufvud, men mer i min ordentlighet. *Därföre* pröfvade jag personligen alla Saker som hörde under min egentliga åtgärd, tog uplysningar af mina Ämbetsmän; men litade aldrig oinskränkt på någons urskilning, tillät alla mina underlåtare at föka mit hägn, bortskuffade Odugligheten med mycken kraft och straffade Orättvisan utan skonsmål, var ömtålig om mina lagars lydriad, men gjorde ej vetterligen andra än sådana, som borde lydås och som kunde lydås. *Därföre* var jag min egen Finance - Minister, visste rätt noga hvad mit Folk erlade til Skattkammaren och hvad som utgafs, anfåg penningen lika onyttig för den snåla och flöfaren, ägde altså beständigt et capital liggande til mit Rikes hastiga försvar, och använde alt det öfriga til löningar, åkerbruk, näringar, handel, försvarsverk, upfostringsverk, Academier, Städernas anläggande, allmänna byggnader, individuelt bistånd; använde verkligen litet för min egen person,

son, och för min värdighet efter et helt annat begrep om Kungligheten, än det vanliga. *Därföre* värderade jag alla Saker efter Nyttan, alla Personer efter Skicklighet och Dygd, ogillade en stor Luxe hos andra, tänkte ej på någon för mig sjelf, och behöfde ingen annan prakt i bygnader, allmänna nöjen m. m. än den som Konst-Idkaren och Handtverkaren vida mer behöfde; kände ingen slags fåfänga hvarken öfver min födset, min rang, mit kall, men kände väl min Duglighet framför mängden af mina Ämbetsmän, och ville för den lydas; sökte ockå ingen omkring mig för det han var magnifique eller högbördig, hvilka stora egenskaper jag hjerteligen belog: men upmuntrade och belönte när och hvar som hälst inneboende olånta egenskaper, och gärningar som ägde redbarhet och förutsatte et menckligt värde. *Därföre* valde jag, bland verkningssmedlen på menniskors sinnen, Öfvertygelsen, och icke Fruktan: och det är kanske genom utöfningen af denna principer jag kan räkna mig något förmer än största delen af goda Regenter. Jag kände Historien, och jag betraktade mit Tidshvarf. Jag fann väl at mit Folk var okunnigt, som andra, men mycket mindre än för hundra år sedan, ännu mindre än för

för 200, och få vidare. Vid upptäckten af denna gradation, och med den kändedom at et Folks kunskaps begär följer des intresse och således rigtas först til samhälls-läran och regerings-konsten, såg jag strax at i detta tidehvarf mer än i något af de förflutna, skulle jag, mina tänkefätt, mina gärningar och mina lagar ej kunna undgå granskning. Af naturen var jag väl fallen at göra, och ej at lida granskningar; men mit eget begär därtil viste mig billigheten af andras rätt: jag beslöt at göra så väl jag kunde, och efter det beslutet kunde jag ej frukta at låta mina Underfåter tänka, döma och trycka hvad de ville: jag gjorde til och med alt hvad jag förmådde både genom allmänna inrättningar, understöd, upmuntringar och egna efterdömen, at bibringa dem kärlek ej blott til Kunskaper, men til Tankar, af alla slag. Hvad hände? På några pasquillanter när, som jag beskrattade och som juft därför gjorde mig så liten skada at jag väl hade velat betala dem för at skriva bittrare, feck jag hela mängden af mina Underfåter på min sida, och til och med ibland mer än jag förtjente. En harm som feck utbrifva, fann jag ej fruktansvärd; religiösa, moraliska, filosofiska, politiska principers utveckling såg jag
med

med et verkligt nöje; var ej pedant och tålte inga monopolier i Uplysningen; och vid Författares strider antingen om allmänna regerings-principer eller mina, tänkte jag alltid: "Lät dem hållas: Sanningen skall vinna, och jag sitter ändå "här jag sitter". Hade jag nu tänkt och gjort tvärtom, hade jag valt Tvång och Frukta till mina verknings-medel, hållit jagt efter Tankar och Författare, eller förordnat en Censur öfver människors begrep; då hade man ansett mig för svag och rädd, och jag kände at jag var intetdera; fängslade Tankar hade utbrutit i verkligen fruktansvärda gärningar; den munteliga granskningen af mitt förhållande hade blifvit allmän, bitter och förfärlig; jag hade hvarken fått varningar eller försvarare; jag hade sjelf blifvit öfverlupen af berättare, retad för mit egit intresse, in-narrad i deras, orättvis af förhetsfande och kanske omsider tyran för at vara consequent.

Pluto. (ropande.)

Fredric II, Konung af Preussen!

En mängd Preussare. (på långt håll.)

Kungen i Preussen? Vår Kung? Hvar är han? Fredric II? Den gamle Fritz?

N:o 11. 12 & 13.

N

Den

Den stora, rättvisa Kungen! Hvar är han, hvar är han, at vi må stöta oss ner för hans fötter!

Sully.

Gå, förträfflige Konung (med alla dina fel)! gå til dit Folk at belönas. (Kungen går) — Med Henric IV:s hjerta skulle Du ha varit en gudomlighet på jorden!

DEN GIRIGE.

Saga.

*C*hrysophilus var en ibland de dårars tal,
 Som guld det blott för guldets skull begåra.
 Bland alt hvad Lyckan ger, det var hans
 enda val,
 Och blott at spara, var hans låra.
 At lifvets matta låga nåra
 Knappt åt en magrad kropp han unde föda nog;
 Den drågt, som honom bordt för lustens våld
 beskydda,
 At skyla honom ej förslog;
 Och vildjurs-nåstet lik, var denna usla hydda,
 Där

Dår han på halm sin korrta hvila tog.
 En önskad frukt han re'n af fina mödor njutit
 Då han, uti en ödslig skog
 Af Nattens fakla lyst, i jordens sköte slutit
 Ethundra blanka mynt af gull,
 Bestänkta med hans svett och hölgda vål med
 mull,
 Och nu han gått fit kall med dubbelt nit at yrka
 Til flera skatters samlande.

Hvad Gud Chrysophilus var ifrigast at
 dyrka,

Man redan lærer tydligt se.
 Til Jofurs Tempel dock man varse blef,
 bland andra

Olympske Gudens dyrkarē,
 Vår girige en dag med utmärkt andakt vandra.
 Som offer han et magert lamm
 Til helgedomen förde fram.

"O fader! bad han tyft: som jord och him-
 lar låfva,

"Gif mig en skatt, et rikedom-förråd,

"Som gör mit hjerta nögd, och vittnar om
 din nåd".

Den Allvise blott log åt skrymtarns bön och
 gåfva.

"Vål! sad' han för sig sjelf: Den skatt som
 han förtjänt

"Til girighetens blygd skall honom bli förlånt".
 När nästa natt sig Gubben lagt at låfva,

Til honom i en dröm så skedde Jofurs ord:

"Din önskan är tillfyllestgjord.

"Det berg, hvarvid du bor, en kula öfver-
tåcker,

"Som djupt sig under jorden sträcker.

"Stig utan lampa dit, så skall du finna där

"En skatt, så tung at den går öfver din
förmåga.

"Den hör dig til: En klump af gull det är.

"Besök den när du vill! Men aldrig må du
våga

"Beskåda den vid ljus, förrän

"Du någon del där af til utgift årnar vända."

Den gamle vaknade, när talet var til ånda.

Han kröp i hålan strax och kände alt igen,

Som han i drömen hört: Och glädje-tårar
fådde,

Och kyste där sin skatt, och gret, och kyste
den

På nytt. Ej någon Kung mer ålskade sit
välde.

"O finge jag dig skåda blott!"

Så var hans suck: "Men hvad? Jag får dig
ju handtera.

"Du är ju likafullt, fast obesedd, min lott?

"Jag känner ju din vigt? Jag bör ej önska
mera."

Snart, under föreburet skål

At han i grottans fann en hemlig dyrkan
skötte,

Han

Han stängde den med mur och lås och rigel
 vål,
 Och dagligt någon stund allena där förnötte.

Chrysophilus sig lik i öfrigt var i allt:
 Han pengar samlade — och svalt.
 Såg han en tiggare på afstånd — han sig
 gömde.

På nära håll, han lättingen dref borrt.
 Han blef så hjertans rörd, när någon tårar
 tömde,

At samtalen blef alltid korrt.
 En vän, hvars hela gods gått up i rök
 och låga,

Han hörde jämra sig: "O qual! O grymma
 plåga!"

Så skrek den girige: "Hvi var jag icke där?
 "Jag skulle vatten öst och använt all för-
 måga

"At släcka elden ut. Din skada gruslig är."
 Men när hans vän ock väckte fråga

Om något bistånd i sin nöd,
 Då fanns ej i hans våld en fyrk til understöd.
 Snart en bedröflig kunskap lånder,

At en hans son på Joniens haf
 Var fallen röfvare i händer,
 Och smidd i järn, och dömd at evigt vara
 slaf,

Om Gubben til hans hjälp ej femti drachmer
 sänder.

Med hat til hans person och kärlek til hans
gods.

Omsider blef han sjuk, och allom vål til mods,
Då döden, utan krus mot honom lien höjde,
Ibland betraktelser, som icke stort förnöjde,
Han sina barn til bädden tråda böd.

"I skolen, kära barn! så talte han med möda:

"Begråta innan korvt Er hulda faders död.

"Emotta'n, fast jag ser Ert öma hjerta blöda,

"Det arf, som för Er skull är samladt af
min flit,

"Men framför allt, för fromhet och för nit,

"Af Himlen mig til lön förunnadt.

"I denna kula göms (jag förr det ej för-
kunnat)

"En skatt, en klippa gull, en skänk af Dun-
drets Gud;

"Jag aldrig den besett: Uttryckeligt förbud

"Mig afhöll därifrån förrän den nyttjas borde.

"Han ligger hel och orörd kvar.

"Det var åt Er jag detta offer gjorde:

"Det var åt Er jag haft den heligt i förvar."

Han slöt sit tal och lif. De voro icke lata

At nedgå til hans skatt. Hvaren sin fakla
bar.

De funno denna skatt. Hur blefvo de ej flata?

Det en ofantlig gråsten var.

 KÄRLEKEN och HYMEN.

Saga.

*K*ärleken, en vacker dag
 I Olympen yster lekte
 Och Gudinnornas behag
 Litet oförsigtigt smekte.
 Än han utan all respect
 flög och gaf alterationer;
 Än åt skrik och convulsioner
 Skrattade han något fräckt;
 Än i sina distractioner
 Var han nåsvis i sit skämt;
 Glömde hvad som var förnämt;
 Vågade at stindt bekika
 Håga Näder, anspråksrika,
 Och sig ej med hälsning bry,
 Men af någon liten Tärna,
 Någon Tima, någon Stjärna
 Snatta sig en kys, och fly.
 Men af alt, var måst förtretligt
 Hur hans pilar flögo kring.
 Mångens hjerta, ömt och retligt
 Brann — och brann för ingen ting.
 Mången blef i misshugg särad;
 Mången Skönhets vântan dårad;
 Ty liknögd, ehur det tog,
 Och at slyta, oförmögen,
 Sköt den lilla, blindt i högen

Och

Och åt sina offer log.
 Ändtlig sticknades Minerva.
 Med en stånna, af de kärftva,
 Talade hon til hans mor:
 "Vill du platt din Son fördärfva?
 "Vet, din flathet är för stor.
 "Snart han sitter på vår nåsa.
 "Knapt du nämnes honom snåsa.
 "Men förrån til Jupiter
 "Vi med klagemål ojs vända,
 "Hör det råd som öfrigt är
 "Och til bot tör Astrild lända!
 "Lämna honom än i dag
 "Under Hymens vård och lag!
 "Hymen, ung, men rätt beskedlig,
 "Är på en gång klok och redlig,
 "foglig, men ock alfvarsam.
 "Han skall nog sig taga fram
 "Med den Junkern". — "Låt så vara!"
 Gråtögd, hördes Venus svara,
 "stackars barn, at slita ondt,
 "får han bittida sig öfva!
 "Men det skall mig ej bedröfva,
 "Blott din vrede blir försont".

Strax blef pilten med bevakning
 Skickad til sin Guvernör.
 Först fick Hymen knapt gehör.
 Vingarna i ständig skakning
 Tjente Astrilds flygtighet.

Slöfta pilar, utan ordning,
 Mot förbud och mot förordning
 Tröttade all Skonsamhet.
 Hymen retad, uti harmen,
 Ändtlig honom fick i armen.
 "Bida här, min lilla vän",
 Sade han, "och en gång känn;
 "At jag medel har at styra
 "Sturskhet och en kitslig yra". —
 Och behändigt med en sax
 Stubbades hans vingar strax.

Astrild uti tårar smälte:
 Han är (som man ofta hör)
 Nog brettör, men icke Hjelte.
 "Nu mig vackert sällskap gör,"
 Sade Hymen, "och var sedig!
 "Fast du mer ej flyga får
 "Är du likväl fri och ledig.
 "Fölg med faklan hvar jag går!
 "Hjertan dem jag sammanbinder
 "Må du tända utan hinder!
 "Se'n jag med et nyttigt band
 "Fått din barndomsyrsel tämja,
 "Må vår magt med enig hand
 "Öfvas ut i brödra-sämja!
 "Gråt ej bara!" — Stolt och glad
 Hymen sig af segren kände
 Smickrad som en Prins. — Hvad hände?
 I den stäckta vingens stad,

Där

Där sig Vestan nyss förnöjde,
 Hvalf-lik sig en puckel höjde
 Mellan klämda skulderblad.
 För den kropp, som konstnårn tjente
 Til en urbild, skön och ren,
 Nu en krymplings lemmar lånte
 Stod af tvänne krökta ben;
 Och den panna, där behagen,
 Skånkande hvar blick sin kraft,
 Et beständigt låger haft,
 Blef i skrynklor sammandragen.
 Hölgd af dödens bleka färg
 Blef den kind, där rosen lyste.
 Korvt: Den pilt, som himmelskt myst,
 Blir i hast en hisklig dvärg.
 Ledsnan ur hans ögons gropar
 Sig til Hymens hjerta tår.
 "Grymma Troll! förskräckt han ropar:
 "Skona mig, ehvem du är!"
 Han vill fly; men vid sin sida
 Ser han oskiljagtig skrida
 Denne nöjets baneman.
 Hymens blod af ångest kallnar:
 Ur hans krans, som glesnad fallnar,
 Blomstren spridas af och ann.
 Sift åt qualet öfvergifven,
 Och af harm tillika drifven,
 Han til Jofur tilflygt tar:
 "År du min och Gudars far,"
 Ropar han, "så låt bli hämnadt

"Det

"Det försät man för mig lagt;
 "I min vård man Astrild låmnat;
 "Men en hemlig Trolldoms magt,
 "Som min ofärd ilsken ämnat,
 "I hans rum et spöke bragt".
 Jofur hörs til orda taga:
 "Skyll dig sjelf! Ditt misstag kån!
 "Kårleken bör dig ledsaga,
 "Men du icke Kårleken.
 "Tål, at han i frihet svingar!
 "Frihet lif åt honom ger.
 "Kårleken förutan vingar
 "År och blir ej kårlek mer.
 "Fångslad ser du honom bytas
 "I et hätskt och bistert rå.
 "Inga band af dig må knytas,
 "Som ej först hans bifall få.
 "At på honom fasta taga,
 "Dölg din kådjas evighet!
 "Lockas, smickra, sök behaga
 "Och för alt, dig ej med aga
 "Stadga tro hans flygtighet".
 Knapt vid dessa ord sin spira
 Jofur sänkt til bytingen,
 Förrn två vingar honom sira,
 Hela Astrild kån ingen.
 I en dubbel glans förklarad
 Uppenbaras Paphos Prins.
 Vållusten med segren parad
 I hans ljungelds blickar fins.

Nöjenas och lustars skara,
Fjerran skrämnda vid hans fara,
Leka åter i hans spår.
Gracerna kring honom dansa
Och med nya rosor krausa
Hans bepryddas hjesfas hår.
Under klang af glädjens toner,
Mellan Himlens ljusa throner,
Hylla de på nytt sin Drött.
Hymen, se'n han bannor fått,
Skyndar sjelf at honom dyrka.
"Må vår tvist ej nämnas mer,"
Säger Astrild mild, och ler:
"Vår förening är vår styrka,
"fast vårt lynne olikt är.
"Dig hör til at pligter yrka;
"Mig at tända up begär".

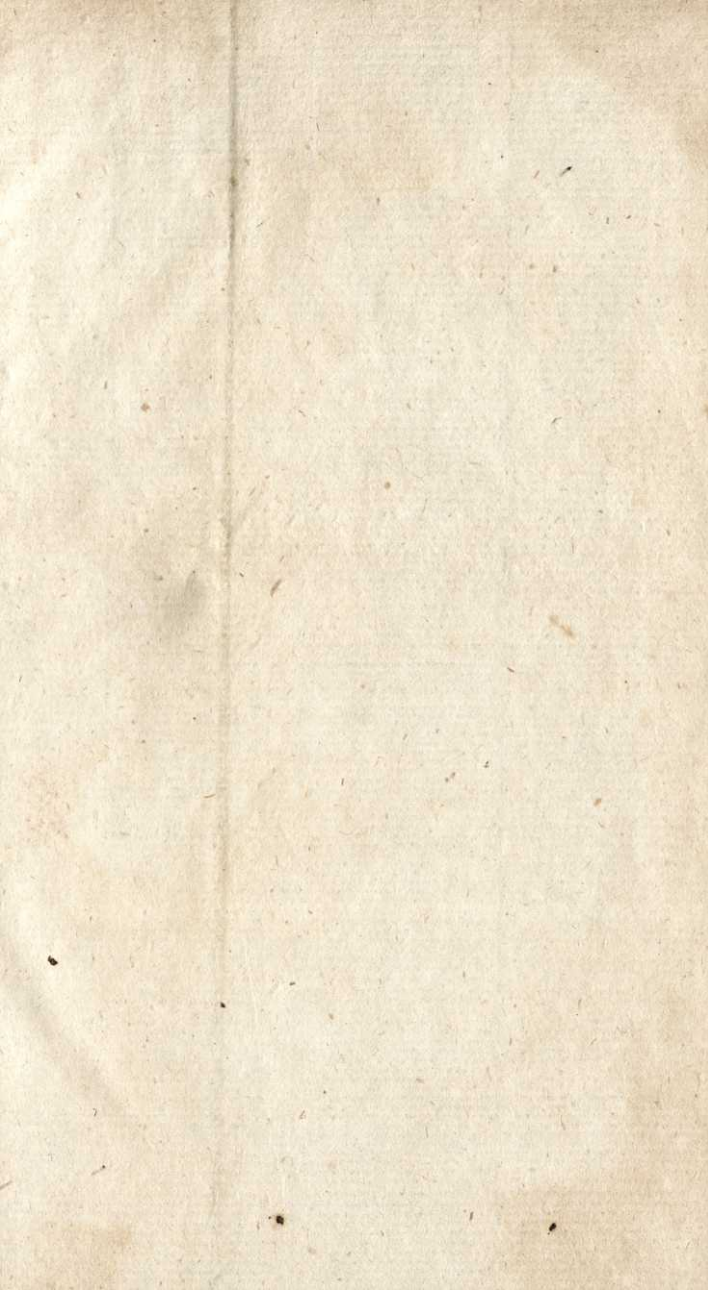
Rättelser:

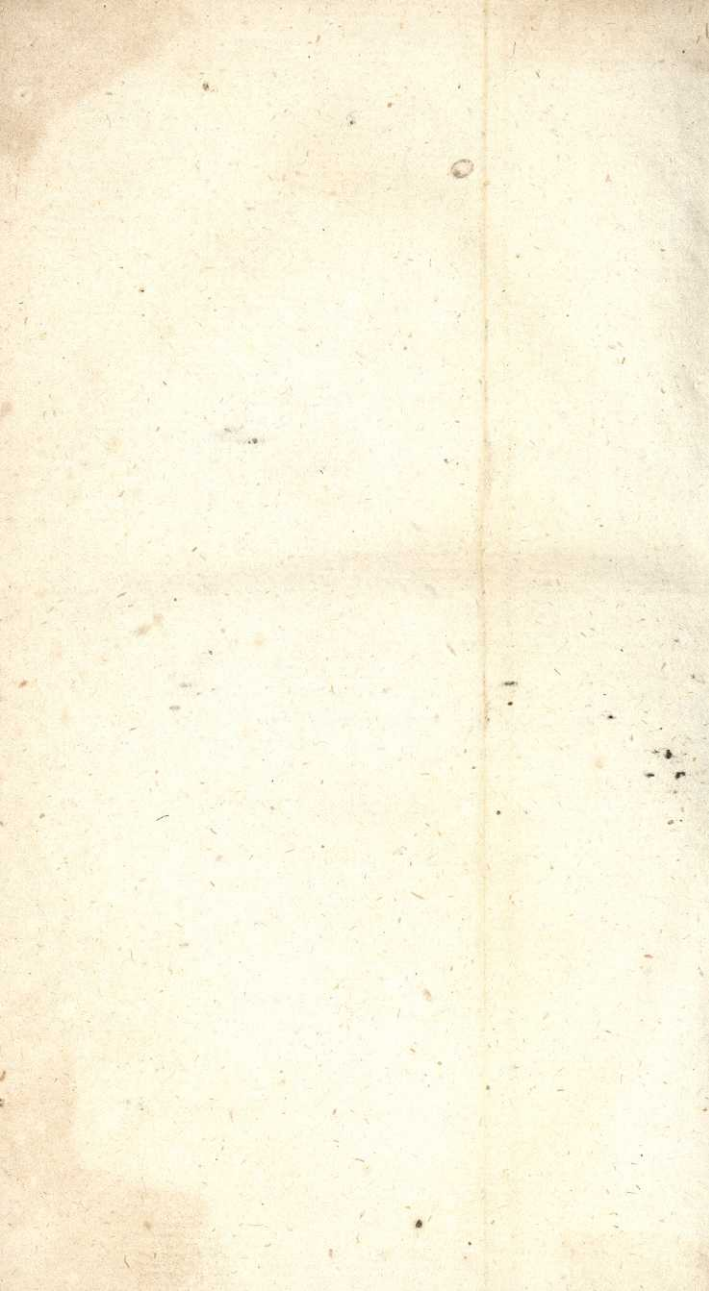
N:o 9 & 10.

- Sid. 6 rad 7 får: *lyckönskaren* läs: *lyckökaren.*
— 98 — 6 ft. *åminnelse* l. *påminnelse.*
— 99 — 25 ft. *de* l. *den.*

N:o 11. 12 & 13.

- 4 — 16 ft. *befäles* l. *befäste.*
— 25 — 18 ft. *Bounaparte* l. *Buonaparte.*
— 32 — 21 ft. *Bomullslärf* l. *Bomullslärft.*
— 62 — 17 ft. *och* l. *ock.*
— 127 — 9 ft. *Directeuren* l. *Directeurerne.*
— 136 — 12 ft. *Inspecteurerne* l. *Directeurerne.*
— 141 — 26 ft. *framgåag* l. *framgång.*
-

6000086000

Göteborgs universitetsbibliotek

